

18. YÜZYIL OSMANLI ÂLİMLERİNDEN
YUSUF EFENDİZÂDE'NİN
KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

Prof. Dr. Ali Öge
Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı
Mütevelli Heyeti Üyesi

18. YÜZYIL OSMANLI ÂLİMLERİNDEN YUSUF EFENDİZÂDE'NİN KIRAAT İLMİNDEKİ YERİ

Yazar:
Prof. Dr. Ali Öge

Mehir Vakfı Yayınları
Yayın No: 18

Yayıncı Sertifika No: 41953

ISBN: 978-975-92428-7-9

Mizanpaj ve Kapak Tasarımı:

 DIZGi **MIZANPAJ**.com

1. Baskı - Eylül 2022 (5.000 adet)

Baskı, Cilt:

Servet Ofset Ltd. Şti.
Matbaacılar Sitesi Yayın Cad. 9. Blok No: 50 Karatay/Konya
Tel: 0332 342 02 32 Fax: 0332 342 02 33
Baskı Tarihi: Kasım 2022

MEHİR VAKFI YAYINLARI

Musalla Bağları Mah. Sarnıç Sk. No: 2 Selçuklu/Konya
Tel: 0332 236 14 16 Fax: 0332 236 14 65

www.mehir.org • bilgi@mehir.org

facebook.com/mehirvakfi

twitter.com/mehirvakfi

youtube.com/mehirvakfi

instagram.com/mehirvakfi

tr.linkedin.com/mehirvakfi

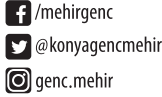
Mehir Vakfı

MEHİR VAKFI ÇATISI ALTINDA FAALİYET GÖSTEREN KURULUŞLARIMIZ.

www.mehirgenc.org
bilgi@mehirgenc.org

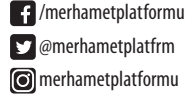
www.mehirailederneği.org
bilgi@mehirailederneği.org

www.konyadostluk.org
bilgi@konyadostluk.org

www.merhametplatformu.org
bilgi@merhametplatformu.org

MEHİR VAKFI OLARAK ÜYESİ OLDUĞUMUZ KURULUŞLAR

T.G.T.V. (Türkiye Gönüllü Teşekküller Vakfı)
İ.D.S.B. (İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği)
T.G.S.P. (Türkiye Gençlik STK'ları Platformu)
Milli İrade Platformu
Filistin Platformu

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	9
TAKDİM	11
ÖNSÖZ	13
GİRİŞ	17
I- ÇALIŞMAYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER	17
A- Konunun Önemi ve Amacı	17
B- Konunun Kapsamı ve Metodu	18
C- Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar	19
II- KIRAAT İLMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ	21
A- Hz. Peygamber Dönemi	21
B- Hz. Ebû Bekir Dönemi	26
C- Hz. Osman Dönemi	29
D- Tabiûn Dönemi	33
E-Tedvîn ve Tasnif Dönemi	36
III- KIRAAT İLMİNİN OSMANLIYA İNTİKÂLİ	41

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF EFENDİZÂDE'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN HAYATI	47
A- NESEBİ-DOĞUMU	47
B- YETİŞTİĞİ ORTAM	50
C- HOCALARI	55
1-Kiraat İlimindeki Hocaları	56
a- Muhammed b. Yusuf b. Abdirrahman (1130/1717)	56
b- Ali b. Süleyman b. Abdillâh el-Mansûri el- Mısri (1134/1722)	57
c- Süleyman el-Fadil b. Ahmed b. Mustafa b. Muhammed (1134/1722)	58
2- Diğer İlimlerdeki Hocaları	59
a- Hoca zâde Mehmed Enveri Efendi (1106/1694)	59
b- Şeyh İlyas Sakizi (1118/1706)	60
c- İbrahim b. Süleyman el-Bektâşi (1120/1708)	60
d- Kara Halil/Halil b. Hasan er-Rûmî el-Hanefî et-Tirâvî (1123/1711)	61

D- GÖREVLERİ	62
E- TALEBELERİ	63
a- Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin b. Muhammed Emin b. Muhammed Müstakîm b. Yusuf Tâlib	
b. Muhammed Müstakîm (1202/1787)	64
b- Muhammed b. Sadık b. Abdurrahîm el- Erzincânî (1223/1808)	65
c- Benderli Ebûbekir Efendi	65
2- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN ESERLERİ	65
A- Kıraat İlmiyle İlgili Eserleri	66
1- el-İtilâf fî Vucûhi'l-lhtilâf	66
2- Risâle fî Ecvibeti Mesâil Mimmâ Yetealleku bi Vucûhi'l-Kur'an	69
3- Risâle fî Halli Ba'zı'l- İşkâlât	69
4- Risâle fî Reddi'l-Kirâeti bi'ş-Şevâz	70
5- Risâletü'r-Reddiyât fî'd-Dâd	71
6- Meseletü âl'âne fî İlmi Vucûhi'l-Kur'an	72
7- Risâle fî Tahkiki Ba'zı Vucûhi'l-Kirâeti fî'ş-Şâtbiyye	73
8- Risâle fî Beyâni Merâtib'l-Med	73
9- El-Bustân fî'l-Kirâeh	74
B-Tefsir İlmiyle İlgili Eserleri	74
1-Tefsîr-u Sûreteyi'l-Beled ve'l-Kevser	74
2- el-Mî'râciyye	74
3- Ta'lîka alâ Tefsîri'l-Kâzı fî Kavlihi Teâlâ " <i>Tâhâ mâ Enzelnâ Aleyke'l-Kur'âne li Teşkâ</i> "	76
4- Hâşiye alâ Envârî't-Tenzil ve Esrârî't-Te'vîl	76
5- En-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha	76
6- Bezlü Nakdi'l-Efkâr li Mutâleati Metâli'i'l-Envâr	77
C- Hadis İlmiyle İlgili Eserleri	77
1- Necâhu'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî	77
2- İnâyetü'l-Meliki'l-Mün'im li Sâhihi Müsim	79
D- Diğer İlimlerle İlgili Eserleri	80
1- El-Kelâmü's-Seniyyi fî Mevlidi'l-Mustafa	80
2- Esmâ-ü Ashâb-ı Bedr	81
3- Hâşiye alâ Hâşiyâti Kara Dâvûd ale't-Tehzib	81
4- Hâşiye alâ Hâşiyeti Hasan ez-Zibârî alâ Şerhi'l-'Isâm	82
5- Hâşiye alâ Hâşiyeti Ebrî'l-Feth li Şerhi'l-Hanefî alâ Âdâbi'l-âdüdiyye	82
6- Risâle fî Vahdeti'l-Vucûd	83
7- Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Hayâli	83
8- Hâşiye alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme meâ Havâşihî'l-Lârî	84
E- Kaynaklarda Geçen Ama Bulunamayan Eserleri	84
1-Hâşiyetü'l-Beyzâvî alâ Sûrati'l-Mülk	84
2- Zehratü'l-Hayâtî'd-Dünya	85

3-Ravzatü'l-Vâizin.....	85
4-Zübdetü'l-Irfân fi Vucûhi'l-Kur'an.....	85
5-Divân-ı Hilmi.....	85
6-Kâfiyenâme.....	85
7-Mehâricü'l-Hurûf.....	86
8-Kavâidü't-Takrîb.....	86
9-Şerhu Tayyibeti'n-Neşr.....	86
10- Mürşidü't-Talebe.....	86

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF EFENDİZÂDE'NİN KIRAAT İLMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

1- KIRAAT İMAM-RÂVÎ TABLOLARI	88
YEDİ KIRAAT İMAMI VE RÂVÎLERİ.....	89
GRUP OLUŞTURAN İMAM VE RÂVÎLERİ.....	91
2- KIRAAT İLMİNİN ÖĞRETİMİNDE OLUŞMUŞ TARİKLER:	93
A- İstanbul Tarîki:.....	95
1- İtilâf Mesleği.....	96
2- Sûfi Mesleği.....	97
B- Mısır Tarîki	97
1- Mütкін Mesleği.....	98
2- Atâullah Mesleği	98
1- İmam Nafi'nin Râvî ve Tarîkleri	99
2- İbn Kesîr'in Râvî ve Tarîkleri.....	100
3- Ebû Amr'ın Râvî ve Tarîkleri.....	100
4- İbn Âmir'in Râvî ve Tarîkleri.....	101
5- İmam Âsım'ın Râvî ve Tarîkleri	101
6- İmam Hamza'nın Râvî ve Tarîkleri.....	102
7- Kisâî'nin Râvî ve Tarîkleri.....	102
8- Ebû Ca'fer'in Râvî ve Tarîkleri	103
9- Ya'kûb'un Râvî ve Tarîkleri.....	103
10- Halefû'l-Âşîr'in Râvî ve Tarîkleri.....	104
3- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN MED KONUSUYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	104
A- MEDLERİN ÇEŞİTLERİNE GÖRE ÖLÇÜLENDİRİLMESİ.....	108
1- Medd-i Munfasıl	108
a. Erbea Merâtib Uygulamasına Göre.....	109
b. Mertebeteyn Uygulamasına Göre.....	109
2- Medd-i Muttasıl.....	110
a. Erbea Merâtib Uygulamasına Göre	111
b. Mertebeteyn Uygulamasına Göre.....	111

B- KIRAAT İMAMLARINA GÖRE MED MERTEBELERİ	111
1- İmam Nâfi'ye Göre Med Mertebeleri	112
2- İmam İbn Kesir'e Göre Med Mertebeleri	114
3- İmam Ebû Amr'a Göre Med Mertebeleri	115
4- İmam İbn Âmir'e Göre Med Mertebeleri	116
5- İmam Âsım'a Göre Med Mertebeleri	118
6- İmam Hamza'ya Göre Med Mertebeleri	120
7- İmam Kisâi'ye Göre Med Mertebeleri	120
8- İmam Ebû Ca'fer'e Göre Med Mertebeleri	121
9- İmam Ya'kûb'a Göre Med Mertebeleri	121
10- İmam Halefû'l-Âşir'e Göre Med Mertebeleri	122
4- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN KIRAAT İLMİNDEKİ BAZI USÛL KONULARI HAKKINDAKİ AÇIKLAMALARI	123
A- Sila Bahsi	124
B- İdgâm Bahsi	128
C- Medd-i Bedel Bahsi	132
D- İbdâl Bahsi	134
E- Nakil Bahsi	137
F- Sekte ve Ha-i Sekt Bahsi	138
G- İmâle Bahsi	139
H- Tefhîm Bahsi	143
J- Terkîk Bahsi	143
K- Bazı Yerlerde "Sâd" Harfinin "Sîn" Harfi Olarak Okunması	146
5- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN BAZI ÂYETLERDEKİ KIRAAT İHTİLAFLARINA DAİR AÇIKLAMALARI	146
A- Fatiha Süresi:	147
B- Bakara Süresi 31. âyet:	150
C- Bakara Süresi 37. âyet:	152
D- Bakara Süresi 245. âyet:	153
E- Âl-i İmrân Süresi 48. âyet:	154
F- Nisâ Süresi 155. âyet:	156
G- Âraf Süresi 26. âyet:	157
H- Vakıa Süresi 58. âyet:	158
I- Gâşiyeh Süresi 22. ve 24. âyet:	159
6- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN ŞÂZ KIRAATLARIN OKUNMASI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ	160
7- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN KIRAAT İLMİNDE KULLANDIĞI KAYNAKLAR	168
8- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN KIRAAT İLMİNDEKİ İCÂZET SİLSİLESİ	170
SONUÇ	173
BİBLİYOGRAFYA	179

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agr.	: Adı geçen risâle
agt.	: Adı geçen tez
b.	: bin
bkz.	: Bakınız
<i>BTT.</i>	: Büyük Tefsir Tarihi
c.	: cilt
ev.	: Çeviren
<i>DİA.</i>	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
ed.	: editör
Ef.	: Efendi
H.	: Hicrî
H.z.	: Hazreti
<i>İ.A.</i>	: İslam Ansiklopedisi
Ktp.	: Kütüphane
no.	: Numara
<i>OM.</i>	: Osmanlı Müellifleri
<i>R.</i>	: Risâle
<i>SBE.</i>	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
<i>TİB.</i>	: Temel İslam Bilimleri
s.	: Sayfa
<i>SK.</i>	: Süleymaniye Kütüphanesi
sy.	: sayı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
trs.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğeri
vr.	: varak
yy.	: Yer yok

TAKDİM

Kurulduğu günden bugüne Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı, aile özelinde çok güzel hizmetlere imza atmış gerek ülkemizde gerek yurtdışında toplu düğün organizeleri yapmış bir sivil toplum kuruluşumuzdur.

Nişanlı olup evlenmeyi tamamlamada maddi sıkıntılar yaşıyan gençlerimizin hizmetinde olan Mehir Vakfı, evlenmenin insani bir ihtiyaç olduğu inancından yola çıkarak yaratılış gerçekliğine bağlı farklılıkları ve kişisel tercihleri sorun olarak görmeden, herhangi bir ayrımcılık ya da imtiyaza yer vermeden hizmetlerini sürdürmektedir. Bu ilkeli duruşu ve sorumluluk anlayışıyla halkımızın büyük teveccühüne mazhar olan Mehir Vakfı, her geçen gün hizmetlerini genişleterek yoluna devam etmektedir.

Aileyi kurmak kadar korumak ve geliştirmek için de eğitim faaliyetlerinde bulunan Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı; ilmi akademik faaliyetlerde de bulunmaktadır.

Şuan sizlere sunduğumuz Konya İl Müftümüz ve aynı zamanda Vakfımızın mütevellî heyet üyesi olan Prof. Dr. Ali Öge hocamızın bu eseri Kur'an-ı Kerim üzerinde yapılmış bir çalışmadır. Osmanlı döneminde yaşamış bir âlimin görüşlerinden

yola çıkarak Kur'an tarihi ve okunma usulleriyle ilgili bilgileri içeren bu eseri takdim etmiş olmaktan mutluluk duyuyoruz.

Kur'an-ı Kerim'i okumak kadar anlamak ve yaşamak da önemlidir. Okumayı anlamını öğrenmeden; manayı hayata yansıtıp yaşama çevirmeden; ameli irfan ve ahlaktan ayıramayız. Bir bütün halinde yüce kitabımıza karşı sorumluluklarımızı yerine getirmeliyiz.

Bu güzel eseri sizlerle buluştururken emeği geçen herkese teşekkür ederim. Bu güne kadar olduğu gibi bundan sonra da destek ve yardımlarını esirgemeyen hayırseverlerimize ve vakfımızın ilmi çalışmalarına verdikleri anlamlı destekleri için Besttem Temizlik Kozmetik Ürünleri Gıda ve Pazarlama Ltd. Şti. Genel Müdürü Sayın Havva Uyanık Hanımefendiye şahsım ve Mehir Vakfı adına teşekkür ederim.

Mustafa Özdemir

Mehir Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı
Kasım 2022 - Selçuklu / KONYA

[twitter.com/@mustafazdemr13](https://twitter.com/mustafazdemr13)

facebook.com/m.ozdemir13

instagram.com/mustafazdemr13

ÖNSÖZ

Bizleri yaratan, yaşatan ve hidâyet yollarını gösteren, Kur'an-ı Kerim'i en son ve mükemmel kitap olarak bizlere gönderen Yüce Rabbimize hamd, kendisine indirilen bu kitabı ümmetine bütün yönleriyle tebliğ eden Hz. Muhammed Mustafa Efendimiz'e salât-u selâm olsun.

Vahyin başlangıcından itibaren çok titiz ve gayretli tavırlarıyla Kur'an-ı Kerim'in başta doğru olarak okunması, daha sonra da anlaşılması ve yaşanması için Peygamberimizin gösterdiği gayret, nesilden nesile devam edegelmiştir. Bu gayretler vahyin muhafazası ve kaybolmamasına yönelik olduğu kadar doğru okunması, doğru anlaşılması ve yaşanması için de olmuştur. Her devirde bu gayretleri gösteren âlimlerimiz bulunmuşlardır.

Peygamberimizin dünyadan ayrılmasıyla birlikte, Müslümanlar arasında Kur'an-ı Kerim üzerinde özellikle okunuşuyla ilgili olarak bazı farklılıklar baş göstermiş, bazen bu ihtilaflar ümmet arasında problemlere ve ciddi ayrılıklara sebebiyet verecek seviyelere ulaşmıştır. Ne var ki firasetli bakış açıları ve dirayetli tavırlarıyla ümmet bu türlü problemlerin üstesinden gelmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in okunmasıyla ilgili kıraat konularını ilgilendiren problemler daha ilk dönemlerde sahabe arasında gö-

rülmüş, Peygamber Efendimizin mevcudiyeti bu problemlerin büyümesini önlemiştir. İslam coğrafyasının gelişmesi ve farklı kültürlerle etkileşim içine girmesi sonucunda daha etkili bir şekilde hissedilen bu türlü problemler ortak akıl ve istişareler sonucunda çözüme kavuşturulmuştur.

İlk dönemlerde sahabenin fedakârlıklarıyla sözlü olarak aktarılan Kur'an okuyuş şekilleri, daha sonraları kıraat ilmiyle ilgili eserlerin verilmeye başlanmasıyla daha düzenli hale gelmiş ve tabiûn döneminde, hicrî ikinci asrın sonlarına doğru kıraat ekollerinin şekillenmeye başlamasını sağlamıştır. İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a* isimli eserini yazmasından sonra seb'a tarîki, İbnü'l-Cezerî sonrasında ise aşere tarîki kıraat eğitim programlarında uygulanmaya başlamış ve yaygınlık kazanmıştır.

İnsanlık tarihinde üzerinde en çok çalışma yapılmış, eserler verilmiş kitap Kur'an-ı Kerim'dir. Özellikle İslam âlimleri hem bu kitabın lafzî yapısı hem de manası açısından çok çeşitli çalışmalar yaparak bu yüce kitabın daha iyi anlaşılması için gayret göstermişlerdir. Tefsirler, Ulûmu'l-Kur'an ile ilgili eserler, tecvîd ve kıraat ilmiyle ilgili yapılan çalışmalar, bu türlü çalışmaların daha iyi anlaşılması için oluşturulmuş şerhler ve haşiyeler Kur'an'ın hem doğru okunması hem de doğru anlaşılması için yapılan çalışmalardan bazılarıdır.

İslam dinini kabul ettikten sonra bu dinin tüm dünyaya yayılması ve İslami ilimlerin gelişmesi için ecdâdımız diğer İslamî ilimlerde olduğu gibi gerek tefsir ilminde gerek tecvîd ve kıraat ilimlerinde büyük gayretler göstermişlerdir.

Hicrî sekizinci asrın sonlarına doğru İbnü'l-Cezerî'nin Anadolu'da kıraat ilminin gelişmesine şüphesiz büyük katkıları olmuştur. Yıldırım Bayezîd'in davetiyle Bursa'ya gelen bu ünlü kıraat âlimi aşere tarîkinin ülkemizde yayılmasında önemli roller üstlenmiştir. Yazdığı eserleri ve yetiştirdiği talebeleri bu ilmin Osmanlı topraklarında kalıcı olmasını sağlamıştır. Mısır'dan gelen diğer âlimlerin de etkisiyle Anadolu topraklarında hem İstanbul/İslambol hem de Mısır tarîkleriyle kıraat ilmi okutulur

olmuştur. Kıraat ilminin öğretim faaliyetleri İtilâf, Sûfi, Mütken ve Atâullah gibi mesleklerinin oluşumuyla daha da zenginleşmiş ve zamanımıza kadar ülkemizde uygulana gelmiştir.

Osmanlı döneminde kıraat ilminin gelişmesine büyük katkı sağlayan ilim adamlarından biri olan Yusuf Efendizâde'nin kıraat ilmindeki yerini ele alan bu çalışma giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Özellikle giriş kısmında Kur'an-ı Kerim ve kıraat ilmiyle ilgili temel bilgiler verilmiş, ardından kıraat tarihi genel hatlarıyla ele alınmıştır.

Birinci bölümde araştırmaya konu olan Yusuf Efendizâde'yi daha iyi tanıyabilmek için hayatı ve eserleri detaylıca incelenerek, İslami ilimler alanındaki eserleri, hocaları ve yetiştirdiği talebeleri, ilim dallarına göre tasnif edilmiştir.

İkinci bölümde ise onun kıraat ilminin temel konularındaki görüşleri daha çok kendi eserlerinden aktarılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Yusuf Efendizâde'nin usûl konularına ağırlık vermesi sebebiyle, onun metot ve uygulamaları göz önünde bulundurularak med konusundan başlamak üzere sıla, medd-i bedel, ibdâl, idgâm vb. kıraat konuları ele alınmıştır. Ancak Yusuf Efendizâde'nin görüşlerini dayandırdığı referansları daha iyi anlayabilmek için, onun sadece isimlerini vermekle iktifa ettiği kıraat ilmindeki imam-râvî ve tarîkleri gösteren tablolar ikinci bölümün başında, rumuzlarıyla birlikte açıklanmıştır. Kıraat ilminin usûl konularına yaklaşımları ve bu konuların âyetler üzerinde uygulanış örnekleri verilerek Yusuf Efendizâde'nin kıraat ilmi hakkındaki görüşleri incelenmiştir. Kıraat ilminde kullandığı kaynaklar ve icâzet silsilesi belirtilerek onun kıraat ilmindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın hedefi Osmanlı döneminde kıraat ilmine hizmet etmiş bu alanda kıymetli eserleri olan bir âlimin hayatı ve kıraat ilmi hakkındaki görüşlerini ilim dünyasının istifadesine sunmaktır. Bu çalışmayla kıraat ilminde meslek sahibi olan bir ilim adamının görüşlerinin ortaya konması amaçlanmıştır. Bu sayede müellifin diğer ilimlerle ilgili çalışmalarının gün yüzüne

çıkmasına imkân oluşturmuş ve ülkemizde yeni yeni artmaya başlayan çalışmalara mütevazı bir katkı sunmuş olacağız.

Ülkemizde kıraat ilmi okuyanların başucu kitabı olan *Züb-detü'l-İrfân* ile birlikte *İtilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf* ve *Risâle fi'l-Meddât* isimli eserleri basılmasına rağmen, kıraat okuyanların müellifimizi yeterince tanımıyor olmaları bir eksikliktir. Bu çalışmanın bu eksikliği gidereceğini ümit ediyoruz.

Bu eserin sizlere ulaşmasını sağlayan Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı Mütevelli Heyeti Başkanı Mustafa Özdemir abime, Vakıf yöneticilerine, ilmi çalışmalarımıza verdikleri anlamlı destekleri için Besttem Temizlik Kozmetik Ürünleri Gıda ve Pazarlama Ltd. Şti. Genel Müdürü Sayın Havva Uyanık Hanımefendiye, Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi başta olmak üzere, araştırmamız sırasında eserlerinden ve görüşlerinden istifade ettiğimiz tüm ilim adamlarına ve aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Prof. Dr. Ali ÖGE
Kasım 2022
Selçuklu/Konya

GİRİŞ

I- ÇALIŞMAYLA İLGİLİ GENEL BİLGİLER

A- Konunun Önemi ve Amacı

Kurân-ı Kerim'in okuyuş keyfiyetleri olarak ele alabileceğimiz kıraat ilmiyle ilgili çalışmalar önem arzeder. Diğer islâmi ilimlere nazaran önceliği olan bu ilmin başlangıcı, gelişim safhaları, kaynakları ve kıraat âlimlerinin hayatlarının incelendiği çalışmaların önemini anlatmaya aslında ihtiyaç yoktur.

Ülkemizde akademik açıdan üniversitelerimizde yeni yeni müstakil bir ana bilim dalı haline gelmeye başlayan Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlminin yukarıda ifade edilen açılardan çalışmalara ihtiyacı vardır. Genel olarak baktığımızda kıraat çalışmalarının ya tefsir-kıraat ilişkisi açısından "*kıraatlar açısından tefsirlerin incelenmesi*" ya da şahıslar açısından "*on kıraat imamının/râvîlerinin hayatı ve eserleri*" veya "*kıraat-fıkıh ilişkilerini*" ele alan çalışmalar şeklinde olduklarını görürüz. Bu çalışmalar mutlaka bir emek harcanarak hazırlanmışlardır ve bu ilmin bugünlere taşınmasında oldukça önemlidir. Kıraat ilmiyle ilgilenmiş kitaplar yazmış akademisyenlerimizin/müelliflerimizin çalışmalarında Osmanlı döneminin göz ardı edildiğini veya bu dönemin

müktesebâtıyla çok az ilgilenildiğini gözlemliyoruz. Son dönem kıraat âlimleriyle ilgili çalışmalar da buna benzer bir durumdadır.

Osmanlı âlimleri arasında da kıraat ilmiyle ilgilenen şahıslar vardır. Ancak bu şahısların ilmi kişilikleri ve kıraat ilmine katkıları yeterince incelenmemiştir. Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi de (1167/1753) Osmanlı âlimleri arasında özellikle hadis ve kıraat ilmindeki çalışmalarıyla öne çıkan bir şahıstır.

Yusuf Efendizâde kıraat ilminde İstanbul Târîkına mensûb İtilâf Mesleği'nin kendi adıyla anıldığı, kıraat ilminde azîmet metodunu benimsemiş bir şahıstır. Sayıları elli beşi bulan eserlerinin arasında otuz ciltlik Buhârî şerhi onun hadis ilmine olan katkısına; *el-İtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf, Risâle fi Reddi'l-Kırâeti bi'ş-Şevâz, Risâle fi Halli Ba'zî'l- İşkâlât, Risâle fi Ecvibeti Mesâil Mimmâ Yete'alleku bi Vücûhi'l-Kur'an, Risâletü'r-Reddiyât fi'd-Dâd, Risâle fi Beyâni Merâtibi'l-Med* gibi eserleri¹ de kıraat ilmine katkısına örnektir.

Osmanlı döneminde kıraat ilminin bulunduğu noktanın tesbiti açısından Yusuf Efendizâde'nin konumu, eserleri son derece önemlidir. Özellikle İbnü'l-Cezerî sonrasında gelişen kıraat ilminin sistemleşmesinde/meslek² haline gelmesinde Yusuf Efendizâde önemlidir. Kıraat ilminde azîmet yolunu tercih etmiş ve görüşlerini bu usûlle ortaya koymuştur.

Biz bu araştırmamızda kıraat âlimlerimizle ilgili ülkemizde sınırlı sayıda yapılmış çalışmalara bir katkı sağlamak, bu ilmin ülkemizde gelişmesine ve sistemleşmesine önemli katkıları olmuş bir kıraat âliminin hayatını ve eserlerini tanıtmak, onun kıraat ilminde önemli konularda yazmış olduğu eserlerinden görüşlerini bu ilme meraklı olan tâliplerine ulaştırmayı amaçladık.

B- Konunun Kapsamı ve Metodu

Yusuf Efendizâde'nin kıraat ilmiyle ilgili görüşlerini, açıklamalarını ele almadan önce konunun daha iyi anlaşılması ve ek-

1 Yusuf Efendizâde'nin eserleri birinci bölümde detaylı olarak ele alınacaktır.

2 İkinci bölümde kıraat ilminde tarîk ve meslekler ele alınacaktır.

siklerin kalmaması açısından kıraat ilminin tarihi gelişim seyri, bu seyrin Osmanlıya intikâli, Müellifimizin yaşadığı dönemde kıraat ilminin İstanbul'daki durumu gibi temel meseleleri giriş bölümünde ele almayı uygun bulduk.

Bu bölüm bize, Yusuf Efendizâde'nin görüşlerini ve kıraat ilmine kazandırdıklarını görmemiz açısından önemli bilgiler verecektir. Bir ilmin tarihini, edebiyatını, kaynaklarını ve o ilme emek vermiş şahısları tanımadan o ilmin tam anlamıyla elde edilemeyeceği muhakkaktır. Zira her disiplin kendi kavramlarıyla daha iyi anlaşılır.

Müellifimiz kıraat ilmine değerli eserler kazandırmış olmasına rağmen yeterince tanıtılmamıştır.³ Oysa bizim hangi ilim dalı olursa olsun, o ilme hizmet etmiş, emeği geçmiş âlimlerini tanımamız gereklidir. Bu sebeple birinci bölümde müellifimizin hayatı ve eserleri geniş olarak ele alınacaktır.

İkinci bölüm ise müellifimizin kıraat ilminin çeşitli yönleriyle ilgili görüşlerinin ele alındığı bölüm olacaktır. Bu bölümde onun kıraatla ilgili yazmış olduğu eserlerden istifade edilecektir. Konunun gerektirdiği ölçüde karşılaştırma yapılabilmesi içinde kıraat ilminin temel kaynaklarından bilgiler sunulacaktır.

Yusuf Efendizâde'nin kıraat ilmine kazandırdıkları ve kıraat ilmindeki icâzeti ele alınıp eser sonlandırılacaktır.

C- Konuyla İlgili Yapılan Çalışmalar

Yusuf Efendizâde'nin kıraat ilmiyle ilgili çalışmalarını ele alan müstakil bir çalışmaya rastlayamadık.

1991 yılında Ahmet Tobay tarafından "*Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri*" isimli bir doktora çalışması yapılmıştır. Ancak bu çalışma, müellifimizin tanıtılması açısından çok önemli olmasına rağmen hadis ilminin konularını ele aldığı için bizim çalışmamızla doğrudan ilgili değildir.

3 Yusuf Efendizâde hakkında yapılmış sadece bir esere rastlıyoruz. O da Ahmet Tobay'ın *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri* isimli doktora çalışmasıdır.

Daha çok kıraat ilminin öğretim metotlarıyla ilgili yapılan çalışmalarda “*İtilâf Mesleği*” başlığı altında müellifimizden bahsedilmiştir.⁴ Biyografi kitaplarının bir kısmında da *Yusuf Efendizâde* maddesine rastlayabiliyoruz.⁵

Yusuf Efendizâde'nin med konusunu detaylı olarak incelediği *Risâle fî Beyâni Merâtibi'l-Med* isimli risâlesi İbrahim Muhammed el-Cürmî tarafından *Risâletü'l-Meddât* ismiyle tahkik edilmiştir.⁶

Müellifimizin *Risâle fî Reddi'l-Kırâeti bi'ş-Şevâz* isimli eseri ise *Risâle fî Hukmi'l-Kırâeti bi'l-Kırâati'ş-Şevâz* ismiyle Yusuf Abdulganî Hamdân tarafından tahkik edilmiştir.⁷ Özellikle son

4 Tetik, Necati, *Başlangıçtan Hicri IX. Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, İşaret Yayınları, 1990; Akdemir, Atilla, *Kıraat İlminin Eğitim ve Öğretim Metotları*, İFAV, İstanbul, 2015; Doğan, İshak, *Osmanlı Müfessirleri*, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.227-229; Fırat, Yavuz, “Kıraat İlmi ve Tarikler”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, sy.13; Adıgüzel, Mehmet, “Kıraat İlminde Tarik-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Te'lif Edilen Eserler”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sy.16.

5 Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l- Müellifin*, Beyrut, 1957; Kevserî, Muhammed Zâhid, *et-Tahrîru'l-Vecîz fîma Yebteğîhi'l-Müsteciz*, Mısır, 1360; Ebu'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed el-Murâdî, *Silkü'd-Dürer fî Ayâni'l-Karnî's-Sâniye Aşer*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut,(1418/1997) Birinci Baskı, I-IV; Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşherî'r-Ricâl ve'n- Nisâ Mine'l-Arab ve'l- Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikin*, Beyrut, 1984; Bağdatlı İsmail Paşa b. Muhammed Emin, *Hediyetü'l-Arifin*, İstanbul, 1951-1955; Nüveyhiz, Adil, *Mu'cemü'l-Müfessirin min Sadri'l-İslâm Hatte'l-Asri'l-Hâzır*,(Hasan Halid), Beyrut, Müessesetü Nüveyhiz, Birinci Baskı, 1403/1983; Brockelmann, Carl, *Geshichte Der Arabischen Literatur*, Leiden, 1943-1949; Bursalı, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul,1972-1975; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmîye Teşkilatı*, Ankara, 1984; Bilmen, Ömer Nasuhî, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Müfessirin)*, İstanbul, 1974, İsmet Efendi, *Tekmiletu'ş-Şekâyık fî Hakkı Ehlî'l- Hakâyık*, İstanbul 1989; Müstekîmzâde, Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfei Hattâtîn*, İstanbul, 1928; Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul,1328/1910; Bursalı, M. Tahir, *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zâtın Terceme-i Hâli*, İstanbul, 1321.

6 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, (thk. el-Cürmî, İbrahim Muhammed), Dâr-u Ammâr, Birinci Baskı, 1420/2000.

7 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Hukmi'l-Kırâeti bi'l-Kırâati'ş-Şevâz*, (thk. Hamdân, Yusuf Abdulganî), Dâr'u'l-Fazile, Birinci Baskı, Amman, 1425/2004.

iki eserin çalışılmış olması ve tahkik edilerek yayımlanmış olması Yusuf Efendizâde'nin ülkemiz dışında da tanındığının göstergesidir.

Hasan Baydemir'in Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Tefsir Bilim Dalında “*Kıraâtlerde Tarikler ve Meslekler Yusuf Efendizâde Örneği*” ismiyle yaptığı yüksek lisans çalışması devam etmektedir.

Konuyla ilgili bu kısa bilgilendirmelerden sonra kıraat ilminin kısaca tarihini ele alacağız. İkinci bölümde ele alacağımız konulara bir altyapı olması açısından bu ilmin müellifimize gelinceye kadarki serüvenini öz olarak özetleyeceğiz.

II- KIRAAT İLMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI VE GELİŞMESİ

A- Hz. Peygamber Dönemi

Kıraat ilmi vahyin başlangıcıyla eş zamanlıdır denilebilir. Bu eş zamanlılık onun öncelikli olmasını da gerektirir. Şüphesiz okunma keyfiyeti/kıraat yedi harf ruhsatı ile gündeme gelmiş, Kur'an'ın mushaflaşma ve belli başlı merkezlere gönderilmesiyle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman zamanlarında gündemini korumuş, Arap yazısının ilk dönemlerdeki yetersizliği⁸ ve İslam coğrafyasının gelişmesi ve çeşitli kültürlerle etkileşimiyle kıraat ihtilafları devam etmiş ve tedvîn dönemlerinde kıraat alimlerinin bu ilme yoğunlaşmasıyla eserler ve edebiyat/literatür oluşmuş, İbnü'l-Cezerî sonrası kurumsallaşmış ve Osmanlıya intikal etmiştir.⁹

8 Birışık, Abdulhamit, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, İkinci Baskı, Bursa, 2014, s. 65- 68; Demirci, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, İFAV, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2010, s. 83- 88; Altundağ, Mustafa, *Hata İddiaları Çerçevesinde Kur'an'ın Dil ve Yazım Özelliği*, Nurlar Neşriyat, Bakü, 2004, s. 24 -32; Çetin, M. Nihat, “Arap yazısı”, *DİA*, İstanbul, 1991, III/276; Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İSAM, İstanbul, 2011, s. 113 vd.

9 Kıraat ilminin gelişim süreçleriyle ilgili olarak bkz. Dağ, Mehmet, “Kıraat İlminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantığı Biçimi Üzerine-”, *EKEV Akademi Dergisi*, yıl:17, sy. 56, 2013, s. 311- 321.

Hız. Peygamber daha vahyin başlangıcından itibaren Kur'an'ı koruma ve onu sahabelere intikal ettirme hususunda ileri derecede gayret göstermiştir.¹⁰ Onun bu gayretlerini şu iki âyet çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır:

“Aceleyle dilini oynatıp durma. Şüphesiz onun toplanması da okutulması da bize düşer. Artık Biz onu okuduğumuzda sen sadece onun okunuşunu izle. Sonra elbet onu beyân etmek yine bize düşer.”¹¹

“... Onun vahyi sana tamamlanmadan önce Kur'an hakkında aceleci olma...”¹²

Hız. Peygamber'in şahsında oluşan bu hassasiyet vahiy gelir gelmez¹³ etrafındakilere okuma, bildirme¹⁴ ve yazıya geçirtme şeklinde görülmüştür.

Öncelikle Peygamberimiz kendisine inen vahyi ezberler, daha sonra etrafındakilere de okutur ve ezberlettirirdi. Hız. Peygamberden vahiy işitenler ya hıfz yoluyla ya da kitabet yoluyla

10 Er-Rûmî, Fehd b. Abdirrahman, *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'an*, On altıncı Baskı, Riyad, 1430/2009, s. 344-345; es-Sindî, Abdulkayyûm b. Abdulgafûr, *Safahât fî Ulûmi'l-Kirâât*, el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, Üçüncü Baskı, Mekke, 1430/2010, s. 34; et-Tatvîl, Seyyid Rızk, *Fî Ulûmi'l-Kirâât Medhal ve Dirâse ve Tahkîk*, Birinci Baskı, Mekke, 1405/1985; s. 18; Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Medhal li Dirâsâti'l-Kur'an*, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1423/2003, s. 260- 261; Nasr, Atıyye Kâbil, *Gâyetü'l-Mürîd fî İlmî't-Tecvid*, Dârü't-Takvâ, Yedinci Baskı, s. 12-13; Muhtâr, Muhammed, *Tarîhu'l-Kirâât fî'l-Meşrik ve'l-Magrib*, İsesco, 1422/2001, s. 9; Birişik, Abdulhamit, *Kıraat İlmî ve Tarihi*, s. 18- 19; Dağ, Mehmet, *Genelksel Kıraat Algisına Eleştirel bir Yaklaşım*, s.27-28.

11 Kıyâme Sûresi 75/16-19.

12 Tâhâ Sûresi 20/114.

13 Vahiy gelişi şekilleri hakkında şu âyet bize bilgi vermektedir: “Herhangi bir beşer ile Allah'ın konuşması ancak vahiy ile yahut perde arkasından ya da bir elçi gönderip, izni ile dilediğini vahiyetmesi şeklinde olabilir. Muhakkak ki O çok yücedir, hikmet sahibidir.” (Şûra Sûresi 42/51.) Konuyla ilgili görüş bildiren âlimler de olmuş ve değişik görüşler belirtmişlerdir. (bkz. Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *el- İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut, 1993, I/41; Kattân, Mennâ', *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993, s. 37.

14 Buhârî, *Tefsîr* 75; Tirmizî, *Tefsîr* 75.

dinledikleri vahiy bölümlerini korumaya çalışırlardı.¹⁵ Hz. Peygamber yanından vahiy kâtiplerini ayırmıyor, “*Bana şöyle şöyle vahiyolundu*” diyerek öncelikle vahyi haber veriyor, sonra da onun yazılmasını sağlıyordu¹⁶ ve vahiy kâtiplerine¹⁷ “*Bu âyetleri içerisinde şunlar şunlar bulunan sûreye yerleştirin*” diyerek inen her âyetin yerini de belirtiyordu.¹⁸ Değişik malzemelere yazılı bu evrakları Peygamberimiz muhafaza altına alıyor¹⁹ ve Kur’an’ın orijinal bir nüshasını evinde koruyordu.²⁰

İlk emrinin “Oku”²¹ olduğu bu kitabın okunması için Hz. Peygamber vahyin başlangıcından sonuna kadar çok titiz davranmış, gayret göstermiş, gerek kendisi uygulayarak gerek Müslümanların okumalarını teşvik ederek Kur’an-ı Kerim’in çokça okunmasına önem vermiştir.²² Müslümanların en hayırlılarının

15 Demirci, Muhsin, *Kur’an Tarihi*, s. 76-77.

16 Maşalı, Mehmet Emin, *Kur’an’ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlâsı*, İlahiyat, Birinci Baskı, Ankara, 2004, s. 49.

17 Zeyd b. Sâbit, Übeyy b. Ka’b, Ebû Bekir, Ömer b. El-Hattâb, Osmân b. Afân, Ali b. Ebî Tâlib, Zübeyr b. Avvâm, Hanzala b. Rebi’ el-Esedî, Muaykib b Ebî Fâtıma, Şurahbil b. Hasene., Abdullah b. Revâha (bkz. Askalâni, İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî bi Şerh-i Sâhihi’l-Buhârî*, Beyrut, 1996, X/27; Aynî, Bedruddîn Ahmed, *Umdetü’l-Kâri Şerhu Sâhihi’l-Buhârî*, trs. XX/19.)

18 Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi’l-Kur’an* (thk. Komisyon), Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1994, I/353; Suyûtî, *el-İtkân*, I/89; Kattân, *Mebâhis*, s. 139- 140; İbrahim, Nebîl b. Muhammed, *İlmü’l-Kırâât*, Mektebetü’t-Tevbe, Birinci Baskı, Riyat, 1421/2000, s. 95; el-Câbirî, Muhammed Âbid, *Kur’an’a Giriş* (trc. Muhammed Coşkun), İlimyurdu, İstanbul, 2010, s. 318.

19 Demirci, Muhsin, *Kur’an Tarihi*, s.104-108.

20 Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü’l-Irfân fî Ulûmi’l-Kur’an*, Kahire, 1943, I/247; Sâlih, Subhî, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları* (çev. Kandemir. M. Yaşar), İstanbul, 1996, s. 74; İzmirli, İsmail Hakkı, *Tarih-i Kur’an*, Böre Yayınları, İstanbul, 1956, s. 9.

21 Alak Sûresi 96/1.

22 Peygamberimizin Kur’an okutmadaki hassasiyetini İbn Mesûd’un Kur’an öğrettiği bir talebesine söylediği şu hususlar göstermektedir: *انما الصدقات للفقراء والمساكين* âyetini okurken *فقرآء* kelimesini kasr ile okuduğunu işitince: Allah Rasûlü bize burayı böyle okutmadı diyerek, âyette med edilmesi/çekilmesi gereken yeri uzatarak/med ederek *فقرآء* şeklinde okumuştur. *فقرآء* kelimesinde muttasıl bir med oluşmuştur. Tecvîd ilmi

bu kitabı okuyan ve okutanlar olduğunu söylemiş,²³ onu okuyanlara büyük mükâfatların verileceğini bildirmiş,²⁴ gıpta edilecek iki grup insandan birisinin de Kur'an ile meşgul olan kimse olduğunu,²⁵ bu kimselerin ahiretteki derecelerinin okuyabildiği kadar artırılacağını,²⁶ Kur'an'ı gerçek manada okuyanların cennet ehlinin efendileri²⁷ ve Allah'ın özel dostları olduğunu²⁸ bildirmiştir. Bütün bunlar Peygamberimizin Kur'an'ın okunmasına ne kadar önem verdiğini gösteren örneklerden birkaçıdır.²⁹

Kur'an'ın yaygınlaşması için Peygamberimiz bu teşviklerinin yanında öğretim faaliyetlerine de başlamış, Mekke'de Dârul-Erkâm, Medine'de Suffe'de Kur'an eğitimini başlatmıştı. Kur'an'ın istinsahına önem vermesi, kişilerin ellerinde özel Kur'an nüshaları buldurmalarına izin vermesi³⁰ yedi harf için

---

açısından en az iki elif miktarı çekilmesi hususunda kıraat âlimlerince ittifak vardır. (bkz. İbnü'l Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *et-Temhid fi İlmî't-Tecvid*, (tahkik: Ganim Kaddürî), Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut, 1407/1986, s. 173; Atıyye Kabil Nasr, *Gayetü'l-Mürîd fi İlmî't-Tecvid*, Kahire, 2000, s.15; Sindî, Abdülgayyum b. Abdülğafûr, *et-Teshîl fi Kavâidit-Tertîl*, Mektebetü'l-Esedî, Üçüncü Baskı, Mekke, 1427/2006, s. 67; Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İFAV, Onyedinci Baskı, İstanbul, 2010, s.257-258; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yay., Sekizinci Baskı, Bursa, 2010, s.209-210, Öge, Ali, Dereli, M.Vehbi, *Kur'an Bilgisi Soru Bankası*, Kitap Dünyası, Dördüncü Baskı, Konya, 2014, s.157-158.)

- 23 Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*,21; Ebû Davûd, *Vitr*, 14; Tirmizî, *Sevâbü'l-Kur'an*, 15.
- 24 Fâtır Sûresi 35/29; İbn Mâce, *Mukaddime*, 16; Buhârî, *Tevhîd*, 52; Müslim, *Müsafirîn*, 243.
- 25 Buhârî, *İlim*, 15, *Zekat*, 5.
- 26 Tirmizî, *Sevâbü'l-Kur'an*,18.
- 27 Dârimî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 33.
- 28 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, III,127.
- 29 Öge, Ali, "Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorumlama Biçimi", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl 13, sayı 25, Ocak-Haziran 2015, s.32-33.
- 30 Ali b. Ebî Tâlib, Abdullah b. Mes'ûd, Übeyy b. Ka'b (bu üç Mushaf meşhurdur), Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sâbit, Ebu'd-Derdâ, gibilerinin özel Mushafı vardı.(Alemdar, Yusuf, *Osmanlı'da Dârul-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara,2003, s.20.)

dua etmesi³¹ Hz. Peygamber döneminde Kur'an'ın hızla yayılmasına fırsat sağlamıştı.

Peygamberimiz hayattayken Kur'an kıraatında ihtilaf sayılabilecek birkaç olay meydana gelmişti. Bunların meşhuru Hz. Ömer ile Hişâm arasında geçen şu olaydır: “Rasûlullah hayatta iken Hişâm b. Hakîm'in namazda Furkân Sûresini okuduğunu işittim. Hişâm bu sûreyi Hz. Peygamber'in bana öğrettiğinden farklı okuyordu. Az kalsın üzerine atılacaktım, fakat selam verinceye kadar sabrettim. Namazı bitirir bitirmez: “Bu sûre'yi sana bu şekilde kim okuttu? diye sordum. Hişâm: “Rasûlullah okuttu.” dedi. Ben de ona: “Yalan söylüyorsun çünkü Peygamber bu sûreyi bana senin okuduğundan farklı bir şekilde okuttu.” dedim. Yakasından tutarak onu Efendimizin huzuruna götürdüm ve: “Ey Allah'ın Rasûlü! Şu adamın Furkân Sûresini senin bana öğrettiğinden farklı bir biçimde okuduğunu işittim” dedim. Hz. Peygamber bana: *“Hişâm'ın yakasını bırak dedi ve ona da ey Hişâm oku diye emretti.”* Hişâm da daha önce kendisinden işittiğim gibi okudu. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *“Bu sûre böyle indirildi”*, dedi sonra da bana: *“Ey Ömer! Oku”*, dedi. Ben de daha önce Hz. Peygamber'in bana öğrettiği gibi okudum. Bana da *“Bu sûre böyle indirildi. Kur'an yedi harf üzere nâzil olmuştur. Bunlardan hangisi kolayınıza gelirse okuyun”*, buyurdu.”³²

Übeyy b. Ka'b ise bir şahsın kendisiyle kıraat hususunda ihtilafa düştüğünü Hz. Peygamber'in her ikisinin de okuyuşunu doğru ve güzel bulduğunu ve *“Ey Ubeyy! Kur'an yedi harf üzere indirilmiştir. Onlardan hepsi kâfidir, şâfidir”* buyurduğunu nakletmiştir.³³

31 Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 274; Ebû Dâvûd, *Vitr*, 22; Nesâî, *İftitâh*, 38 Ahmed. b. Hanbel, *Müsned*, V/128.

32 Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 5, 27; Tevhîd, 53; *Bed'ü'l-Halk*, 6; Müslim, *Salâtü'l-Müsâfirîn*, 270; Ebû Davûd, *Vitr*, 22; Tirmizî, *Kıraat*, 11; Nesâî, *İftitâh*, 38.

33 Nesâî, *İftitâh*, 38.

Sonuçta rahmet âyeti azâb âyetine, azâb âyeti de rahmet âyetine dönüştürülmedikçe Kur'an'ın bu şekilde olan okuma tarzları doğru kabul edilmiştir.³⁴

Peygamber Efendimiz hayattayken Kur'an'a yönelik faaliyetleri:

- 1- Oku/t/ma ve zihne yerleştirme (hıfz)
- 2- Yazıya geçirtme (kitâbet)³⁵
- 3- Her Ramazan ayında o güne kadar nâzil olan vahyin kontrolü (arza/mukâbele)³⁶
- 4- Yazılan malzemelerin Peygamberimiz tarafından saklanması (muhafaza/arşivleme)³⁷ şeklinde özetleyebiliriz.

Kur'an Peygamberimiz hayattayken yazılmış, ilk halife Hz. Ebû Bekir döneminde cem' edilmek suretiyle iki kapak arasına alınmış, Hz. Osman döneminde çoğaltılarak günümüze kadar intikal etmiştir.

B- Hz. Ebû Bekir Dönemi

Peygamberimizin hayata veda etmesiyle yeni bir dönem de başlamış oldu. Ebû Bekir ilk halife olarak seçilmiş ve Müslümanların başına geçmişti. Onun döneminde Kur'an-ı Kerim ile ilgili yapılan çalışma *Kur'an'ın Cem Edilmesi* olmuştur.

Henüz bir kitap halinde olmayan Kur'an başlangıçta Hz. Ebû Bekir döneminde de şifâhî olarak tilâvet ediliyordu.³⁸

34 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/30.

35 Mahmud Ahmed Saïd, *Tarihu'l-Kırâât ve'l-Kurrâ*, Dâru'l-İman, Birinci Baskı, İskenderiyye, 2011, s.14-15; Muhtar, Muhammed, *Tarihu'l-Kırâât fi'l-Meşrik ve'l-Magrib*, İsesco, 1422/2001, s.28 vd.; Keskiöglü, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları/35, Beşinci Baskı, Ankara, 2010, s.85-87; Ünal, Mehmet, "Kur'an'ın Metinleşme Tarihi", *Tefsir El Kitabı* (ed. Mehmet Akif Koç), Grafiker, Ankara, 2012, s. 27-31.

36 İbn Manzûr, Muhammed b. Mukarrem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, trs., VII/167.

37 ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-Irfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, İkinci Baskı, Beyrut, 1424/2004, I/138.

38 Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr, Ankara, 2005, s. 23.

Yalancı Peygamber Müseylemetü'l-Kezzâb (12/633) ve Yemâ-me halkıyla yapılan Ridde Savaşları'nda Müslümanların ordusu büyük zayıplar verdi. Çok sayıda Kur'an hafızı şehid oldu.³⁹ Bu durum Hz. Ömer'i endişelendirmiş ve halifeye müracaat ederek Kur'an'ın kaybolacağından endişelendiğini ifade etmişti.⁴⁰ Bu endişeleri haklı gören Ebû Bekir, Zeyd b. Sâbit'e Kur'an'ı bir araya getirme ve iki kapak arasında toplama görevini istişareler sonucunda verdi.

Onun başkanlığında oluşan bir ekip ciddi ve yoğun bir çalışma sonrasında Kur'an Sürelerinin hepsini bir yerde toplamış ve sıralamış⁴¹ ve onlardan bir nüsha meydana getirmiştir. Değişik malzemelerden⁴² tek bir yazı malzemesine kaydedilen bu Kur'an metni iki kapak arasına yerleştirilerek⁴³ halife Ebû Bekir'e teslim edilmiş ve adına da *Mushâf* denilmiştir.⁴⁴

Bundan amaç Kur'an metninin korunmasıydı ve bu gaye gerçekleştirildi. İki şahitle beraber insanların getirdikleri Kur'an

39 Rûmî, *Dirasât*, s.345.

40 Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-Irfân fî Ulûmî'l-Kur'an*, Kahire, 1943, I/249.

41 Kur'an'ın Sürelerinin tertibi Hz. Peygamber zamanında yapılmamıştı. Âyetlerin yerlerini Efendimiz söylemiş olduğundan tevkîfiliğinde şüphe oluşmamıştı Ancak sûrelerin tevkîfi olup olmaması ihtilâfıdır. Çoğunluk sahâbi ictihâdî olduğu kanaatindedir. (Suyûtî, *el-Itkân*, I/184.)

42 Hz. Peygamber döneminde kullanılan yazı malzemeleri:

Kat'ul-Edîm: İşlenmiş deri parçası.

Lihâf: İnce beyaz taş.

Asîbu'n-Nahl: Hurma ağacının dalları.

Parşömen parçaları.

Ruk'a: Kumaş veya bez parçaları.

Ektâf: Deve veya koyunların kürek kemikleri.

Tahta tabletler.

Kırık seramik parçaları.

Edlâ: Kaburga kemikleri.(bkz. Maşalı, *Kur'an'ın Metin Yapısı*, s. 52; Açikel, Ayşe, *Kur'an'ın Cem'i İle İlgili Rivâyetler ve Tahlili*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2007, s. 32)

43 Zerkeşi, *el-Burhân*, I/330-332.

44 Bu ismi Abdullah ibn Mes'ûd teklif etmiştir. (Suyûtî, *el-Itkân*, I/184).

âyetlerinin yazıldığı ve iki kapak altında birleştirilen bu Mushâf halifenin yanında kalmıştır. Dolayısıyla insanlar bu mushaftan istifade edemiyorlardı. Çünkü bir taneydi ve oda halifenin yanında idi. Bu yüzden insanlar yine özel Mushaf'larını kullanıyor⁴⁵ ya da şifâhî tilâvet faaliyetleri devam ediyordu. Bu durum üçüncü halife Osman dönemine kadar bu şekilde devam etmiştir. Bu nedenle bazen Müslümanların okudukları, öğrendikleri ve öğrettikleri âyetlerin telaffuzlarında bir takım farklılıklar bulunabiliyordu. Bu daha önce ifade edilen yedi harf ruhsatının bir sonucu idi. Bunda Hz. Ebû Bekir döneminde yazılmış olan Kur'an metninin noktalanma ve harekelenmeden kaleme alınmış olmasının da etkisi vardır.⁴⁶ Bu durumda metinlerin değişik okumaya imkân vermiş olması muhtemeldir.

Hız. Ebû Bekir döneminde Kur'an-ı Kerim ile ilgili yapılan faaliyetleri şu şekilde özetleyebiliriz:

- 1- Metin sıhhati titiz bir çalışma neticesinde temin ve tevsih edilmiş, âyetler/sûreler düzenli bir sıralamayla bir araya getirilmiştir.
- 2- Nesh edilen âyetler ayıklanmıştır.
- 3- Âyetlerin doğruluğu en az iki kişi tarafından tescillenmiş, tevâtür ve icmâ ile karar kılınmıştır.
- 4- Kur'an'ın indirildiği yedi harf korunmuştur.⁴⁷

Bu Mushaf Hız. Ebû Bekir vefat ettikten sonra Hız. Ömer tarafından korunmuş ve Onun vefatından sonra kızı Hafsa'ya emanet edilmiştir.⁴⁸

Hız. Ömer de kendi halifeliği sırasında Kur'an hizmetlerine önem vermiştir. O daha çok kurumsallaşma yoluna gitmiş, yeni fethedilen yerlere ise Kur'an muallimleri göndererek şifa-

45 Bu özel nüshalar için bkz. Öztürk, Hayreddin, *Ebedî Mucize Kur'an Yazılması ve Toplanması*, Ensar Neşriyat, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2005, s. 111-122.

46 Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), MÜİ-AVY., İstanbul, 1993, s.51; Dağ, Mehmet, *Geleneksel Kiraat Algisına Eleştirel Bir Yaklaşım*, s. 113 vd.

47 Zerkânî, *Menâhil*, I/253-254.

48 Hız. Ömer vefat etmeden yeni halife belli olmamıştı.

hen Kur'an öğretimini desteklemiştir. Müslümanların sayılarının artması öğretici ihtiyacını da beraberinde getirmiştir. Ebû Musa el-Eş'arî onun döneminde Basra'ya gönderilmiştir. Aynı şekilde halife Ömer, Ammar b. Yâsir'i Kûfe'ye vali olarak göndermiş, yanına da Abdullah b. Mes'ûd'u muallim olarak vermiştir.⁴⁹ Ebu'd-Derdâ Şam'da, Muaz b. Cebel ise Filistin bölgesinde görevlendirilmişlerdi.⁵⁰

C- Hz. Osman Dönemi

Üçüncü halife Hz. Osman döneminde yapılan çalışmaları Kur'an-ı Kerim'in çoğaltılması, Müslümanların ihtilaflarına büyük ölçüde engel olacak bir ortak metin meydana getirilmesi ve bu metnin çoğaltılmasıyla halkın istifadesine sunulması şeklinde özetleyebiliriz.

Hızla artan Müslüman sayısı ve yeni coğrafyalarda yaşayan dilleri, lehçeleri farklı kimselerin İslam'a girmesi beraberinde Kur'an öğretiminde bir takım problemler meydana getirmiştir. Hz. Ebû Bekir döneminde oluşturulan mushaf'ın tek olması, Kur'an eğitim ve öğretiminin hâla şifâhi olarak devam etmesi ve Hz. Ömer döneminde çeşitli yerlere gönderilen muallimlerin kendi kıraatlarını insanlara öğretiyor olmaları bu ihtilafların temel nedenleri arasında gösterilebilir.⁵¹ Bu ihtilaflar çeşitli vesilelerle⁵² bir araya gelen Müslümanlar arasında görülmeye başlamıştı. Hatta bu ihtilaflar onların birbirlerinin kıraatlarını inkâr etmelerine kadar gidebiliyordu.⁵³ Bu hem Arap olmayan Müslümanlar ara-

49 Hz. Ömer'in bu türlü faaliyetleri için bkz. Ünal, Mehmet, *age.*, s. 25; Kur'an'ın Fonetik Naklinin Tarihi(Kıraat İlmi ve Kısa Tarihi), *Tefsir El Kitabı* (ed. Koç, M. Akif), Grafiker, Ankara, 2012, s. 69; Akdemir, M. Atilla, *age.*, s. 39-40.

50 Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Marifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabâkâti'l- A'sâr* (thk. Altıkulaç, Tayyar), İstanbul,1995, I/41.

51 İbrahim, Nebil b. Muhammed, *İlmü'l-Kirâât*, s. 96; Maşalı, *age.*, s.66.

52 Hac ibadeti bu birlikteliğin en çok görüldüğü ortamdır. Zaman zaman savaşlar da bu birlikteliğe zemin hazırlamıştır.

53 Aynî, *Umdetü'l- Kâri*, IX/306.

sında⁵⁴ hem de bizzat halifenin yanında olabiliyordu.⁵⁵ Bu durumdan Hz. Osman'ı çok rahatsız etmiş ve endişelendirmiştir. Hz. Osman hemen Müslümanlara bir hutbe vererek: “Siz benim yanımda bile ihtilaf ediyorsunuz, uzak beldelerde yaşayanlar elbette daha fazla ihtilafa düşerler. Ey Muhammed ashabi! Bir araya gelerek insanlara bir imam (Mushaf) yazınız.” demiştir.⁵⁶

Bu sorun bazı sahâbilerin de dikkatini çekmişti. Huzeyfe b. el-Yemân, Azerbeycan ve Ermenistan seferinden dönerken uğradığı Humus, Şam ve Kûfe'de bu tür problemlere şahit olmuş ve Kûfe'de okuyuşunda hata gördüğü birini ikaz ettiğinde “Ben İbn Mes'ûd'un kıraatini okuyorum” cevabını alınca işin aciliyetini anlamıştı. Dönüşünde durumu Hz. Osman'a anlatmış “Yahudiler ve Hristiyanların kitaplarında ihtilafa düştükleri gibi bu ümmet de Kur'an'da ihtilafa düşmeden bir şeyler yapmalı” diyerek kanaatlerini bildirmişti.⁵⁷

Bu olaylar Hz. Osman'ı harekete geçirmiş ve hemen Zeyd b. Sâbit (45/665), Abdullah b. Zübeyr (73/692), Sâid b. el-Âs (59/679), Abdurrahman b. Hâris b. Hişâm (43/663) gibi kimseler⁵⁸ görevlendirilerek Hz. Ebû Bekir döneminde yazılmış olan Mushaf esas alınarak teksir/çoğaltma işlemleri yapılmıştır.⁵⁹ Çoğaltılan

54 Rafîî, Mustafa Sadık, *İcâzu'l-Kur'an*, Mısır, 1926, s.19-20.

55 Suyûtî, *el-Itkân*, I/187-188; Demirci, *age.*, s.46; Ünal, *age.*, s.26; Yıldırım, Suat, *Ana Hatlarıyla Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensar, Yedinci Baskı, İstanbul,2011, s. 64.; Akdemir, *age.*, s.40.

56 Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir, *Câmiu'l-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'an*, Kahire,1954, I/27; Suyûtî, *el-Itkân*, I/187; Zerkânî, *Menâhil*, I/255-256; İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut, 1405/1985, s.21; Hamidullah, *Kur'an Tarihi*, s. 154.

57 İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn, *en- Neşr fî Kıraati'l-Aşr*, Beyrut, trs., I/11; Zerkânî, *Menâhil*, I/210.

58 Bu kimselerin seçilmeleri hakkında açıklamalar için bkz. Nödleke Theodor, Schwally Friedrich, *Kur'an Tarihi* (çev. Sencer, Muammer) İlke Yayınları, 1970, s.68-70; Açıknel, *agt.*, s.58-59.

59 Bu sayının 12 kişiye kadar olduğu kaynaklarda geçer. (bkz. Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 3; Zerkânî, *Menâhil*, I/257; İbn Ebî Dâvûd, *Mesâhif*, s.26; Suyûtî, *el-Itkân*, I/169; Zincânî, Ebû Abdullah, *Tarihu'l-Kur'an*, Beyrut, 1388/1969, s. 65-66; Şen, Ziya, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*, İstanbul,

bu Mushaf'lar belli merkezlere gönderilerek ümmetin yaşadığı bu kıraat sorunu giderilmeye çalışılmıştır.⁶⁰

Hz. Osman, Mushaf'ın yazımında Hz. Ebû Bekir döneminde yazılmış olan ve o anda Hafsa'da bulunan nüshayı esas almış ve onu Hafsa'dan istemiş: “Bize mushafı gönder, işimiz bitince sana geri verelim” demiştir.⁶¹

Hz. Osman'ın koyduğu kriterlerin⁶² başında komisyona söylediği şu söz önemlidir: “Zeyd ile Kur'an hakkında bir şey üzerinde ihtilaf ettiğiniz zaman onu Kureyş lehçesiyle yazınız. Çünkü o Kureyş lehçesiyle nazil olmuştur.”⁶³

Okunuşlarında birden çok vecih olan âyetler konuya vakıf meşhur sahabilerin onayına sunulur ve ondan sonra kesinlik kazandırılırdı. Bu iş için araştırma yapılır ve bu araştırma daha çok kıraat keyfiyetinden emin olmak için yapılırdı.⁶⁴ Bununla yazımın yedi harf kapsamında olan ve son arzada/ arz-ı ahirede onaylanan kıraatları yansıtmaları⁶⁵ hedeflenmiş olmalıdır.⁶⁶

Hz. Osman'ı bu faaliyete sevkeden, yaşanan kıraat kargaşalarıydı. Bu ihtilafları önlemenin bir yolu da farklı Kur'an nüshalarının ortadan kaldırılması ve tek nüshada Müslümanların birleştirilmesiydi. Kur'an'ın aslından olmayıp sahabe tarafından yapılan şerh, tefsir mahiyetindeki eklemeler ve ibareler Hz. Os-

2007, s.117; Açıkcel, *agt.*, s. 56.)

60 Câbirî, *Kur'an'a Giriş*, s. 260-262.

61 Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 3.

62 Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İFAV, Onyedinci Baskı, İstanbul, 2010, s.55.

63 Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 3; İbn Ebi Dâvûd, *Mesâhif*, s.17; Salih, *Mebâhis*, s.78; Açıkcel, *agt.*, s.59-60.

64 Akdemir, M. Atilla, *age.*, s.44.

65 Bakara Sûresi 219. Âyetteki كَثِيرٌ كَثِيرٌ kısmı hareke ve noktalama olmadığı için Hamza ve Kisâi tarafından daha sonra ortaya konacak kıraatlara göre كَثِيرٌ كَثِيرٌ şeklinde okunabilmekteydi. Bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/31; Tetik, Necati, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, İşaret Yayınları, İstanbul,1990, s. 51; Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı*, İstanbul,1974, s.203 vd.

66 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/31; değişik örnekler için bkz. Şen, *age.*, s.231.

man döneminde oluşturulan mushafa alınmamıştı.⁶⁷ Nesh olunan ve son arzada tesbit edilememiş olanlar da terk edilmişti.⁶⁸

Tüm Müslümanlarca kabul edilen bu Mushaf, kıraatler açısından da ölçü olmuş ve sahih kıraatler için temel esas kabul edilmişti. Ümmetin üzerinde icmâ ettiği bu Mushaf yazı şekli, tertibi açısından ve kıyamete kadar gelecek kârî ve mukrîler için bir hüccet ve kıstas olmuştur.⁶⁹ Bu sayede ümmet arasında oluşabilecek fitneler büyük oranda önlenmiştir.

Çoğaltma işleri sona erince ana Mushaf Hafsa'ya geri gönderilmiş ve bunun dışında elden ele dolaşan özel Mushaf lar imha ettirilmişti.⁷⁰ Bütün bunlar ümmetin ihtilafını önlemeye yönelik çalışmalardı.

Hız. Osman istinsâh edilen her mushafla birlikte bir sahabi yi belli başlı merkezlerde Kur'an öğretimine rehberlik etmesi için görevlendirdi. Bunda amaç mushafın yazımı ile birlikte okuyuş keyfiyetinin de muhafaza edilmesiydi. Rivâyetlerin çoğunda Hz. Osman tarafından çoğaltılan Mushaf ların Kûfe, Basra, Şam ve Medine'ye gönderildiği yer alırken, Mekke, Yemen, Bahreyn ise bazı kaynaklarda geçmektedir.⁷¹

Çoğaltılan bu mushaf larla birlikte görevlendirilen öğreticiler ve gönderildikleri bölgeler şöyledir:

- 1- Zeyd b. Sâbit- Medine.
- 2- Abdullah b. Es-Sâib- Mekke.
- 3- Muğîre b. Şihâb- Şam.

67 Zerkeşî, *el-Burhân*, I/235.

68 Zerkânî, *Menâhil*, I/240.

69 Ünal, *age.*, s. 29.

70 En meşhur özel Mushaf lar: Abdullah ibni Mes'ûd, Übeyy b. Ka'b, Ebû Musa el-Eş'âri, Mikdat b.el-Esved'e ait olanlardı. Özel Mushaf lar şu açılardan farklılık arz ediyordu: Sûrelerin tertibi, tefsir, ve şerhlerin mevcudiyeti, farklı lehçeler ve şivelerden kaynaklanan durumlar. Bkz. Zerzûr, Adnan Muhammed, *Ulûmu'l-Kur'an/Medhâl ilâ Tefsiri'l-Kur'an ve Beyâni İcâzihî*, Beyrut, 1991, s. 90-91; Keskiöğlü, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Ankara,1987, s.100-101; Demirci, *age.* s.126.

71 İbn Ebî Dâvûd, *Mesâhif*, s. 34; Şen, *age.*, s. 242.

4- Ebû Abdurrahman es-Sülemî-Kûfe.

5- Âmir b. Abdi'l-Kays- Basra.⁷²

Hz. Osman'ın Mushaflarla birlikte gönderdiği bu kârieler daha sonradan şöhret bulan kıraat imamlarının da öncülerini olmuşlardır. Mekke'ye mushafı götüren Abdullah b. Sâib, İbn Kesîr'in senedinde,⁷³ Kûfe'ye mushafı götüren Ebû Abdurrahman es-Sülemî Âsım'ın senedinde,⁷⁴ Şam'a mushafı götüren Muğîre b. Şihâb da İbni Âmir'in senedinde⁷⁵ bulunmaktadır.

Sonuç olarak Hz. Osman'ın istinsah ettirdiği Mushaflar, Kureyş imlası referansı ile okunmasına ruhsat verilen kıraatları yansıtabilecek bir formatta ve az sayıda yazım farklılıklarını⁷⁶ da gerektiği kadarıyla muhtelif nüshalarda gösterecek şekilde hazırlanmıştır.⁷⁷

D- Tabiûn Dönemi

Dört Halife döneminde Kur'an-ı Kerim ile ilgili yapılan çalışmalara baktığımız zaman sahabe'nin sadece metnin korun-

72 Zerkâni, *Menâhil*, I/403; Draz, Abdullah, *Kur'an'a Giriş*, (çev. Akdemir, Salih), Otto, Beşinci Baskı, Ankara, 2012, s. 30-40.

73 Zehebî, *Ma'rife*, I/87.

74 Zehebî, *Ma'rife*, I/89.

75 Zehebî, *Ma'rife*, I/68.

76 Hz. Osman tarafından çoğalttırılan Mushaflarda az da olsa bazı farklılıklar vardı. Aslında bu farklılıkların da kıraat farkları açısından etkisi görülmüştür. Bunlardan bir kaç şöyledir:

وَسَارِعُوا şeklinde yazılan kelimenin (Al-i İmrân Sûresi 3/133) başka bir mushafta سَارِعُوا şeklinde vav harfi olmadan; aynı şekilde وَالَّذِينَ أَخَذُوا şeklinde yazılmış bir âyetin (Tevbe Sûresi 9/107) başka bir mushafta الَّذِينَ أَخَذُوا şeklinde yazılmış olması harf ilavesi veya eksilmesi şeklindeki örneklerdir.

Fiillerde meydana gelen farklılığa ise Mâide Sûresi'nin 54. âyetindeki يَرْتَدُّونَ kelimesinin يَرْتَدُّونَ şeklinde yazılmış olması örnek olarak verilebilir.

Okunuşa hiçbir etkisi olmayan ve bizzat Hz. Osman tarafından düzeltilen التَّابُوتُ kelimesi de farklılıklara verilebilecek örneklerdendir. (bkz. Draz, *Kur'an'a Giriş*, s. 48-50; Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s. 30; *Tefsir El Kitabı*, s. 95-96; Tetik, *Kıraat İlminin Talimi*, s. 54-55; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim Öğretim Metotları*, s. 46.)

77 Akdemir, *age*. s.47.

ması ve çoğaltılmasını esas aldığı, buradaki amacın yanlış okumalar sebebiyle oluşabilecek fitnenin önlenmesi olduğunu (Mushaf ve kıraat birliği) söyleyebiliriz.⁷⁸

Hız. Osman'ın yapmış olduğu çalışmalardan yaklaşık 30 yıl sonra⁷⁹ metnin muhafazasının korunması yanında okuma yanlışlıklarının önlenmesi için yazı üzerinde de bazı çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

Arapça'nın yazım yönünden birbirine benzeyen harflerini ayırt etmek için bugün kullandığımız noktalamaların ve cümlelerin anlamlarının korunması için uygulanan harekeleme sisteminin Hz. Peygamber ve halifeler döneminde uygulanmadığını biliyoruz. Bu yüzden ilk dönemlerde kelimelerin hem doğru telaffuzu hem de anlamın kaybolmaması için şifahi olarak duyulmaları ve öğretilmesi zaruri idi.⁸⁰ Ancak İslam'ın yayılması ve sınırlarının genişlemesiyle dilde bir takım bozulmalar, irâb hataları görülmeğe başlamış ve hatta bu yanlışlıklar Kur'an'ın okunmasında bile görülmüştür. Bu hataların görülmesi beraberinde harekeleme ve noktalama çalışmalarını zorunlu hale getirmiştir.

Kur'an'ı ilk harekeleyen⁸¹ Ebü'l-Esved ed-Düeli (69/688)'dir.⁸² Emeviler döneminde (661-750) bu çalışmanın yapılmış olması

78 Emevî Halifesi Muâviye Döneminde (661-680) Medine valisi Mervân b. Hakem'in daha önce Hafsa'ya verilen mushafı imha ettirmesi, Malik b. Enes'in (169/785) resm-i mushaf'a uymayan okuyuşları ve bu kişilerin imamlıklarının doğru bulmadığına yönelik fetvaları bu birliği korumaya yönelik faaliyetlerin devamına bazı örneklerdir. (bkz. İbn Ebî Dâvud, *age.*, s. 25; Zerkeşi, *el-Burhân*, I/282; Sâlih, *age.*, s.254.)

79 Özsoy, Ömer, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, İlahiyat, Birinci Baskı, Ankara, 2002, s. 74.

80 Drazz, *age.*, s. 35.

81 Buna noktalama denmesinin sebebi harekelemelerin noktalarla belirtilmesi sebebiyledir.(Suyûtî, *age.*, II/171) Konuyla ilgili örnekler için bkz. Aydın, Zeynel Abidin, *Hız. Osman Sonrası Dönemde Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2008, s.231.)

82 Nasr b. Âsım el-Leysi (89/707), Hasan el-Basri (110/727), Yahya b. Ya'mer el-Adevânî (129/746) gibi şahısların isimleri de bu konuda kaynaklarda geçmektedir. (bkz. Dâni, Ebû Amr Osman b. Saîd, *el- Mukni' fi Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli'l-Emsâr* (thk. Muhammed Ahmed Dahmân),

hem bu dönemde görülen Kur'an okumadaki yanlışların rahatsız edici boyutlara ulaştığını hem de bu çalışmanın Irak'ta yapılmış olması merkezin dışındaki bölgelerde daha fazla sorun olduğunu göstermektedir.⁸³

Harekeleme işlemi sonunda i'râb hataları belki önlenmiş ve yanlış okuma neticesinde oluşan anlam bozukluklarının önüne geçilmişti ancak yine de harflerin birbirine benzemesinden⁸⁴ kaynaklanan zorluklar vardı. Bu zorluğu ortadan kaldırmak için harflerin faklılığının ortaya koyulması gerekiyordu. Bunu ilk defa ele alan Haccâc b. Yûsuf (95/713) olmuştur. Bu iş için onun Nasr b. Âsım (89/708) veya Yahya b. Ya'mer (129/746)'i görevlendirdiği kaynaklarda geçmektedir. Harflerin noktalanması (i'câm) ve hareketlenmesi faklı renklerde mürekkep kullanılmasıyla çözülmeye çalışılmış, bunun son hali ise Halil b. Ahmed (175/791) tarafından verilmiştir.⁸⁵

Matbaatu't-Terakkî, Dimeşk, 1940, s. 124-125; Suyûtî, *el-Itkân*, II/171; İbn Atıyye, Ebû Bekr, *Mukaddimetân*, (tsh. Arthur Jeffery), Mısır, 1954, s. 276; Öztürk, Mustafa, *Kur'an Dili ve Retoriği- Kur'an Metninin Dokusu Üzerine Tartışmalar*, Kitabiyât, İkinci Baskı, Ankara, 2006, s. 96;

- 83 Bu tür çalışmalara itirazlar da olmuştur. Zira Efendimiz ve sahabiler döneminde yapılmayan bir uygulama gündeme getirilmektedir. Abdullah b. Ömer (73/692), İbrahin en-Nehaî (95/714), Muhammed b. Sîrîn (110/728) gibi âlimler itiraz edenler arasında sayılmaktadır. Hiç şüphesiz uygulamaları destekleyenler de vardır. (bkz. Dâni, *age.*, s. 125; İbn Ebî Davûd, *age.*, s. 141-142; Suyûtî, *age.*, II/167-171; Zincânî, Ebû Abdillâh, *Târihu'l-Kur'an*, Kahire, 1935, s. 68; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, Dergah Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1982, s.146-147; Demirci, *Kur'an Tarihi*, İFAV, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2010, s. 140-142; Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, Ensâr, Yedinci Baskı, İstanbul, 2011, s. 77-78.)
- 84 (ب، ت، ث، ج، ح، خ، د، ذ، ر، ز، ع، غ) gibi harfler birbirlerine benziyor ve o günkü koşullarda noktalama işareti kullanılmadığından okuma zorluğu oluşturuyordu.
- 85 Kemal, Adil Ahmet, *Ulûmu'l-Kur'an*, Kahire, 1394/1974, s.57; Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası* (trc. M. Sait Mutlu), İstanbul, 1965, s.51-52; İzmirli, *Tarih-i Kur'an*, s. 16; Demirci *age.*, s. 143; Tetik, *age.*, s.54-55; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Sekizinci Baskı, Bursa, 2010, s.19; Yıldırım, Suat, *age.*, s. 77-78; Aydın, Z. Abidin, *age.*, s.33-235.

Hareke ve noktalama işlemlerinden sonra âyetlerin sonlarına konan duraklar, Muhammed b. Tayfûr es-Secavendî (560/1165) tarafından geliştirilen ve daha çok mananın gözetildiği bir takım işaretler,⁸⁶ sûre ve cüz başlarını gösteren işaretler, hizb ve secde âyetlerini gösteren işaretler, tahmîs ve ta'şîr⁸⁷ (ع ،خ) işaretleri Kur'an-ı Kerim üzerine yapılan çalışmaları ifade etmektedir.⁸⁸

E-Tedvîn ve Tasnif Dönemi

Hz. Peygamber, Dört Halife ve Tabiûn Dönemlerinde yapılan çalışmalardan sonra kıraat ilminde yeni dönemler başlamıştır. İbn Mücahid (324/935)'e kadar olan dönem ve İbnü'l-Cezerî (833/1429) sonrası dönem olarak kısaca ele alabileceğimiz bu dönemler kıraat ilminin kurumsallaşma dönemleri olarak görülebilir.⁸⁹ Eserlerin, eğitim-öğretim faaliyetlerinin çoğaldığı, müessesleşmelerin görüldüğü bu dönemler kıraat ilminin tarihi gelişimini takip etme açısından önemlidir.

Hicrî ilk üç asır içerisinde daha çok Mekke, Medine, Kûfe, Basra, Şam gibi merkezlerde yoğunlaşan kıraat çalışmaları daha sonraları fetihler vb. sebeplerle Mısır, Kuzey Afrika, Endülüs, İran, Anadolu ve Orta Asya'ya kadar yaygınlaşmıştır. Kıraat ri-

86 Vakf ve İbtidâ Kur'an okurken mananın gözetilerek nerede durup nereden başlayacağımızı ifade eder. Şayet bu ilimler bilinmez ise çoğu kere mana kaybolur ve hüküm çıkarmada zorluklar ve yanlışlıklar meydana gelir. Ebû Ca'fer en-Nahhâs (338/948) sahabeinin Kur'an metnini öğrenirken vakf/durak yerlerini de öğrendiğini söylemiştir. Bu sebeple vakf işaretlerine riayet etmek gereklidir. (Yıldırım, *age*. s. 79)

87 Türkiye'deki Mushaflarda bulunan ع işaretini ta'şîr değil rukû işaretidir.

88 Zerkânî, *Menâhil*, I/140; Heyet (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş), *Kur'an Yolu (Türkçe Meal ve Tefsir)*, I/20-28; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV. Ankara, 1991, s. 62-88; Ersöz, İsmet, *Kur'an Tarihi*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996, s. 64 vd.; Dereli, M. Vehbi, *Kur'an Muhtevası ve Yorumu*, Fecr Yayınları, Ankara, 2011, s. 16-17.

89 Dağ, "Kıraat İlminin Akademik Serencamı", EKEV, s. 314-315.

vâyetlerini toplamak ve öğrenmek isteyenlerin yukarıda sayılan şehirleri dolaştıkları da bilinmektedir.⁹⁰

İlk başlarda Hz. Osman'ın çoğalttığı Mushaflarla belli merkezlere gönderilen Kur'an muallimleri bu bölgelerde Kur'an eğitiminin sistemleşmesinin öncüleri oldular. Aynı zamanda bu okuyucular/kurrâ kıraat İlminin olgunlaşmasını da sağladılar. Bu görevlerini ifa ederlerken “*Biz Rasûlullah'a kadar ulaşan senetle (bu minval) üzere okuduk.*” ve “*kıratlar senet itibariyle muttasıl, ricâli de sikadîr*” sözleriyle kıraat ilminde nakil gerçeğini ortaya koymuşlardır.⁹¹

Tabiûn dönemi, kıraat ilminde ashabın izinden giden kârîlerin çoğaldığı bir dönemdir.⁹² Bu dönemde kıraat farklılıkları belirmeye başlamış, meşhur kıraat imamlarına kadar ulaşacak olan bu farklılıklar sahîh, âhad ve şâz olarak sınıflandırılmış/nitelenmiş ve bazı kuralların konulmaya başlandığı bir dönem olmuştur.⁹³ Bu dönemin meşhur kurrâsı okudukları kıraatları hep seleflerine isnâd etmişler ve şöyle demişlerdir: “*Kırâatlar sonra-*

90 Birışık, Abdulhamit, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Bursa, 2004, s. 50.

91 Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s. 31.

92 Bu dönemde yetişen bazı kurrânın isimleri şöyledir:

Medine: Muâz b. Hâris (63/682), Sâid b. Müseyyeb (9/713), Urve b. Zübeyr (95/714), Ömer b. Abdülazîz (101/719), Ata b. Yesâr (103/721), Salim b. Abdillâh b. Ömer (106/724), Süleymân b. Yesâr (107/725), Müslim b. Cündeb (110/728), Abdurrahman b. Hürmüz (107/725) vd.

Mekke: Ubeyd b. Umeyrât (74/693), Mücahid b. Cebr (103/721), İkrime Mevlâ İbn Abbâs (105/724), Tâvûs b. Keysân (106/724), Atâ b. Ebî Rebâh (115/733), vd.

Kûfe: Amr b. Şurahbil (60/680), Alkame b. Kays (62/681), Mesruk b. El-Ecda' (63/682), Esved b. Yezid en-Nehâî (75/694), Saîd b. Cübeyr (95/713) vd.

Basra: Âmir b. Abdi Kays (55/675), Nasr b. Âsım el-Leysî (89/707), Yahyâ b. Ya'mer el-Adevî (90/709), Hasan el-Basrî (110/728), Muhammed b. Sirîn (110/728), Katâde b. Diâme (117/735) vd.

Şam: Muğîre b. Şihâb el-Mahzûmî (70/689), Halife b. Sa'd Sâhib-i Ebi'd-Derdâ (bkz. İbnü'l-Cezerî, *En-Neşr fi'l-Kirâati'l-Aşr*, 1/8; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabâkâti'l-A'sâr* (thk. Tayyar Altıkulaç), İSAM, İstanbul, 1416/1995, 1/43-81).

93 Abdulhâdî, Abdulhayy el-Fadlî, *el-Kirâatu'l-Kur'âniyye: Tarih ve Tarîf*, Dârü'l-Kalem, Beyrut, 1405/1985, s. 23.

kilerin evvelkilerden aldığı uyulan bir sünnettir. Nasıl buldunuz ise öyle okuyunuz...⁹⁴

Görüldüğü gibi başlangıçta ağızdan ağıza şifahî olarak nakledilen kıraatlar, semâ⁹⁵, arz⁹⁶ ve edâ⁹⁷ yollarıyla öğretilirken, daha sonra bunlarla ilgili müstakil kitaplar tedvîn edilmeye başlanmıştır. Bu sayede ortaya çıkabilecek keyfi ve disiplinsiz tavırların önüne geçilmeye çalışılmıştır. Kıraat vecihlerini ilk araştıran, kıraat tasnifleri yapan ve bunların isnatlarını gündeme getiren şahıs Harun b. Musa (170/786) olmuştur.⁹⁸

Kıraat ilmiyle ilgili kaynaklardan bu ilmi ilk defa kaleme alan şahsın Ebû Ubeyde b. Kâsım b. Sellam (224/838) olduğunu öğrenmekteyiz. Muhtemel Harun b. Musa (170/786)'nın eserine rastlanılmaması bu ilme dair eserleri sayarken Ebû Ubeyde'nin önce ifade edilmesini sağlamıştır. Ebû Hâtim es-Sicistânî (255/868), Ahmed b. Cübeyr (258/871), İbn Cerîr et-Taberî (310/922) gibi âlimler bu ilmin öncülere olarak görülmüştür. Bu âlimler eserlerinde yedi kıraatten fazlasını ele aldılar. Henüz o dönemde kıraatlerin yedi, on veya ondörtlü tasnifi yapılmamıştı. Bunlardan önce de Yahya b. Ya'mer (89/707), İbn Âmir (118/736), Ebû Amr (154/774), Hamza (156/772) ve Kisâî (189/805) gibi kıraat imamlarının eserler yazdığı kaynaklarda geçmektedir.⁹⁹

Hicrî I. asrın sonu ve II. asırda kıraat imamlarının bilinen ve kendilerine uyulan ekol olarak ortaya çıktıkları görülmektedir. Bu dönem kendisini kıraat ilmine vermiş ve bu hususta özel

94 İbn Mücâhid, Ahmed b. Musa b. El-Abbâs, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât* (thk. Şevki Dayf) Mısır, trs., s. 46 vd.

95 Öğrencinin dersini hocasından dinleyerek öğrenmesidir. Hocanın daha aktif olduğu ders metodudur.

96 Öğrencinin dersini hazırladıktan sonra hocasına sunmasıdır. Talebenin aktif olduğu ders metodudur.

97 Semâ ve arz yöntemlerinin bir arada uygulanma şeklidir. "Hocasından duyduğunu muhafaza ederek hakkıyla arz etmektir" diye de tarif edilmiştir. (bkz. İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a* (thk. Şevki Dayf) Mısır, trs., s.45).

98 Çetin, Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerim'in indirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, İstanbul, 2005, s. 203.

99 Çetin, *age.*, s. 203; Aydın, Z. Abidin, *age.*, s. 241.

gayret ve itinası ile imam kabul edilmiş ve insanların kendilerine yönelip okumaya ve ilim almaya çalıştıkları şahısların bulunduğu dönem olmuştur. Bu kıraat âlimleri kıraatı alma ve onu zabt etme hususunda şöret buldular. İbn Mücâhid (324/935), bu insanların Mekke, Medine, Küfe, Basra, Şam gibi şehirlerde herkesin icmâ ederek kabul ettikleri imamlar olduklarını belirtmiştir.¹⁰⁰

Müslümanların kıraatı alma hususunda ihtilaf etmedikleri ve kendilerine güvendikleri meşhur imamlardan bazıları şunlardır:

Medine'de: Abdullah b. Ayyâş (78/697), Abdurrahman b. Hürmüz (117/735), Yezîd b. Rumân (120/737), Ebû Ca'fer Yezîd b. Ka'ka' (130/747), Şeybe b. Nasâh (130/747), Na'fi b. Ebî Nuaym (169/785).

Mekke'de: Abdullah b. Es-Sâib (70/689), Atâ b. Yesâr (102/720), Mücâhid b. Cehr (104/722), Abdullah b. Kesîr (120/737), Humeyd b. Kays el-A'rac (130/747), Muhammed b. Muhaysın (123/740).

Küfe'de: Alkame b. Kays en-Neha'î (62/681), Ebû Abdurrahman es-Sülemî (73/692), Saîd b. Cübeyr (75/694), Yahya b. Sâbit (103/719), Âsım b. Ebî'n-Necûd (127/744), Süleyman b. A'meş (148/765), Ebû Ammâre Hamza b. Habîb (156/722), Ebu'l-Hasen Ali b. Hamza (189/805).

Basra'da: Yahyâ b. Ya'mer (89/707), Nasr b. Âsım (99/717), İsa b. Ömer (149/762), Ebû Amr b. El-A'lâ (157/770), Ya'kûb el-Hadramî (205/820).

Şam'da: Ebu'd-Derdâ (32/652), Muğire b. Şihâb (91/709),¹⁰¹ Abdullah b. Âmir (118/736), Atıyye b. Kays (121/739).

Hicrî III. asırda kıraatleri yedi ile sınırlayan, imamları tesbit edip usullerini ortaya koyan kişi Ebû Bekir b. Mücâhid (324/935)'tir.¹⁰² Her ne kadar İbn Mücâhid yedi sayısı ile sınırlı bir eser yazmışsa da kıraat imamlarını yedi ile sınırlamak doğru de-

100 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kırâât*, s. 45.

101 Kıraat imamlarından İbn Âmir'in hocasıdır.

102 Zerkeşi, *el-Burhân*, I/330; Abdulhâdi, *Kırâât*, s.37; Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Nüzülü ve Kıraatı*, İstanbul, 1974, s. 246.

ğildir. Sayıyla belirlemek bu kıratlardan başka kıraat olmadığı anlamına gelmemelidir.¹⁰³ Bu, üzerinde çoğunluk tarafından icma' edilen ve görüş birliği bulunan imamlar olarak alınmalıdır.

İbn Mücâhid ile çağdaş sayılabilecek olan Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn b. Mihrân el-İsbahânî en- Nisâbü'rî (381/992)¹⁰⁴ *el-Gâye fi'l-Kırââtî'l-Aşr* isimli eserinde yedi kıraat imamına üç imam (Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Halefü'l-Âşir) daha ekleyerek sayıyı on yapmıştır.¹⁰⁵

Hicrî IV. asır sonlarına kadar Endülüs ve Batı Dünyası henüz kıraat ilminden haberdar değildi. Bu ilmin Endülüs'e girmesini sağlayan şahıs Mısır'dan Endülüs'e giden Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed b. Abdillah el-Talemnekî (429/1037) olmuştur.¹⁰⁶ Bu şahsın "*Kitâbü'r-Ravda*" isimli bir eseri vardır. Kıraat ilminde önemli bir yeri olan *er-Riâye li Tecvîdi'l-Kirâe, el-İbâne an Meâni'l-Kırâât, et-Tebşıra, el-Keşf* gibi eserlerin sahibi Mek-

103 Mekki b. Ebî Tâlib, *el-İbâne an Meâni'l-Kırâât*, Beyrut, 1971, s.37; Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırââtî'l-Erbaate Aşer* (thk. Abbâğ, Ali Muhammed), Mısır, 1359/1940, I/70.

104 İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ'*, Beyrut, 1980, I/49-50; Eroğlu, Ali, İbn Mihrân en-Nisâbü'rî, *DİA*, İstanbul, 1999, XX/199.

105 Ebû Nasr Ahmed b. Mesrûr el-Bağdâdî'nin (332/934) *el-Müfid fi'l-Aşr* isimli esri; Ebû Tâhir el-Bağdâdî'nin (396/1005) *el-Müstenir fi'l-Aşr* isimli eseri; Ebu'l- Alâ el-Hemedânî'nin (469/1076) *Gayetü'l-İhtisâr fi Kırââtî'l-Eimmeti'l-Emsâr* isimli eseri; İbnü'l-Cezerî'nin (833/1429) *en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr* isimli eser bu gelenek üzere yazılmış eserlerdendir. Kıraatlerin önce yedi daha sonra on kıraat olarak şöhret bulması üzerine, sonradan kaleme alınan eserlerde genellikle bu kıraatların tarihleriyle okuyuş vecihleri ortaya konulmuş ve bu okuyuşların gerek lügavî, gerekse sarfî ve nahvî açılarından delillendirilmesi yapılmıştır. Hatta kıratlar arasında tercihlerin ve delillendirilmesinin yapıldığı (ihticâcu'l-kıraat) çalışmalar aynı dönemlere rastlamaktadır. Bu dönemden sonra yapılan çalışmaların şöhret bulan bu on kıraat üzerine olduğunu ve sayı ihtilaflarının büyük oranda sona erdiğini söyleyebiliriz. (bkz. Ünal, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s.35)

106 Karaçam, İsmail, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kıraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, İstanbul, 1996; s. 95; Hastaoğlu, Kadir, *Meşhur Kıraatlerden Ebû Ca'fer Kırâati*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 1997, s.18.

kî b. Ebî Talib el-Kaysî (437/1045) de kıraat ilminin Endülüs'te gelişmesinde etkili olmuştur. Ebû Amr Osman b. Sâid ed-Dânî (444/1052) kıraat ilmiyle ilgili mühim eserleri olan bir şahıs olarak bu öncülüğü sürdürmüştür. Ebû Amr Osman b. Sâid ed-Dânî'nin en önemli eserlerinden bir olan *et-Teysîr*'i¹⁰⁷ Ebû Kasım Muhammed b. Fîrrûh eş-Şâtîbî (590/1193) ezberlenmesi ve öğrenilmesi kolay olsun diye manzum hale getirmiş ve bu esere *Hırzû'l-Emânî ve Vechû't-Tehânî* ismini vermiştir. Bu eser daha çok eş-Şâtîbiyye¹⁰⁸ olarak ünlenmiştir. Bu eser pek çok İslam ülkesinde kıraat ilminde hala okutulmaktadır.

Yusuf b. Ali Cebbâre'nin (465/1072) Endülüs'ten ayrılıp doğuya yönelmesi neticesinde kıraat ilmi Mâverâü'n-Nehir, Gazne ve şark taraflarında yayılmaya başlamıştır. Bu dönemlerde Türklerin arasında da bu ilim, okunmaya ve okutulmaya başlamıştır. Yıldırım Bâyezit'in (805/1402) kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî'yi Bursa'ya getirmesi ve ilgilenmesi neticesinde de Türkler arasında kıraat ilmi yeni bir safhaya girmiştir. Müellifimiz Yusuf Efendizâde'nin hocalarının da bu silsilede yer aldığını söyleyebiliriz. Kıraat ilminin Osmanlı'ya girişi ve Yusuf Efendizâde'ye kadar gelişim seyrini ele aldıktan sonra müellifimizin hayatı ve eserlerini incelemeye geçebiliriz.

III- KIRAAT İLMİNİN OSMANLIYA İNTİKÂLİ

İlk olarak kıraat ilmi kiminle Osmanlı'ya taşındı bu konuda kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Kesin olarak söyleyebileceğimiz husus, İbnü'l-Cezerî'nin Bursa'ya gelmesiyle kıraat ilminin Osmanlı âlimleri arasında sıçrama gösterdiği'dir.¹⁰⁹ Kay-

107 Eserin tam ismi: *et-Teysîr fîl Kırââtî's-Seb'* olup yedi kırata aittir. Ebû Amr Osman b. Sâid ed-Dânî'nin, *Câmiu'l-Beyân fî'l-Kırââtî's-Seb'i'l-Meşhûra, El-Muhkem fî Nakdi'l-Mesâhif ve el-Mukni'* gibi eserleri de vardır.

108 Yusuf Efendizâde'nin bu eserin zor olan yerlerini öğrencilere kolaylık olsun diye ele aldığı *Risâle fî Halli Ba'zî'l- İşkâlât* isimli kitabı da mevcuttur.

109 Ahmet Hilmi, "Ravzatü'l-Kurrâ/İlm-i Vucûh-i Kırâet (I. Makale)", *Sırat-ı Müstakim*, İstanbul, 1327, sy. 147, VI/267.

nakların verdiği bilgiler ışığında bu alanda ilk faaliyet yapanın Bursa Hüdavendigâr Camii Hatîbi Mü'min b. Ali b. Muhammed er-Rûmî (799/1397) olduğu söylenebilir.¹¹⁰ Ancak Osmanlı'da kıraat eğitiminin resmî olarak ilk defa İbnü'l-Cezerî ile başladığını söylemek daha doğru olur.¹¹¹

Birçok sebep gösterilse¹¹² de Yıldırım Bayezîd'in (791-805/1389-1403) davet etmesi üzerine, İbnü'l-Cezerî'ye Anadolu kapıları açılmıştır. Davet mektubu kendisine ulaştığında Mısır'da olan İbnü'l-Cezerî 797/1395'te Mısır'dan ayrılır ve İskenderiye'ye gelir. Deniz yoluyla Antakya'ya ulaşır.¹¹³ Burada kendi ifadesiyle *Muhtasar-u Târihi'z-Zehebî* isimli eserini yazmıştır.¹¹⁴

“...Bursa'ya gitmek üzere Antakya'dan ayrıldım. O sıralarda Bursa hâtîbi ve Bursa şeyhi olarak bilinen ve Anadolu'da kıraat ilminin önde gelenlerinden olan Hatîb Mü'min b. Ali er-Rûmî (799/1397) Bursa'da bulunuyordu. Zaten daha önce Şam'a gelip benden ders alan arkadaşlardandı.”¹¹⁵ diyerek tanıttığı bu şahıs Bursa'da kendisine eşlik etmiştir. Sultan Yıldırım Bâyezîd da karşılaşmak için şehrin dışına çıkarak bu âlime hürmetini göstermiştir.

İbnü'l-Cezerî Bursa'da Ulu Camii yanına yaptırılan Dâru'l-Kurrâ'ya yerleştirilmiş, kendisine maddi ve manevi imkânlar hazırlanmış ve Bursa'da kıraat eğitimi başlatılmıştır. Kuruluşundan yaklaşık 96 yıl sonra Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ

110 Akdemir, *age.*, s. 108.

111 Alemdar, Yusuf, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, TİB., Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 109.

112 İbnü'l-Cezerî'nin Anadolu'ya gelişi hakkında Ali Osman Yüksel, Aytemiş'in İbnü'l-Cezerî'yi takibatı, Kutlubek tarafından cezalandırılması, Timur korkusu ve Yıldırım Bâyezîd'in davet etmesi gibi dört sebep zikretmiştir. (bkz. Yüksel, Ali Osman, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, İFAV, İstanbul, 1996, s. 159-161.)

113 İbnü'l-Cezerî, *Camii'l-Esânîd*, Süleymaniye Ktp., Dâr-u Mesnevî, 11, vr. 17a.

114 Yüksel, *age.*, s. 163. (İbnü'l-Cezerî, *Muhtasar-u Târihi'z-Zehebî*, vr. 207b.)

115 İbnü'l-Cezerî, *Camii'l-Esânîd*, vr.14a-b.

müessesesi ve kıraat ilminin eğitimi gelişmeye ve yeni bir çehre kazanmaya başlamış oldu.¹¹⁶ İbnü'l-Cezerî Bursa'da kaldığı süre içinde pek çok talebe yetiştirdi ve onlara icâzet verdi¹¹⁷. Onun, Yıldırım Bâyezîd'in çocuklarına ders verdiği de bilinmektedir.¹¹⁸

Bu ilmi faaliyetleri sadece talebe okutmakla kalmamış aynı zamanda İbnü'l-Cezerî kıraat ilminde çok kıymetli eserler olarak kabul edilen kitaplarını yazmıştır. Onun en önemli eserlerinden olan ve daha sonra vazgeçilmez ders kitabı olarak medreselerde okutulan *en-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr* isimli eseri 799/1397 yılında tamamlanmış, aynı yıl içinde 1015 beyitlik *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââtî'l-Aşr*'ı da telif etmiştir. Bu iki eser Bursa'da yazılmış ve pek çok kimse tarafından okunmuş ve ezberlenmiştir.¹¹⁹ Hatîb Mü'min b. Ali'nin evinde yazdığını ifade ettiği ve eserin sonundaki ifadelerden ebced hesabı ile anlaşılan *Nihâyetü'l-Berara fîmâ Zâde ale'l-Aşera* isimli eser 798/1396 da yazılmıştır.¹²⁰

Yedi yıl kadar Anadolu'da kalan İbnü'l-Cezerî Timur ile yapılan savaşın 805/1402 kaybedilmesi sonucunda Anadolu'dan ayrılır. Yetiştirdiği öğrencileri ve yazdığı eserlerle hem kıraat ilminin gelişmesine hem de Osmanlı'da kıraat ilminin yayılmasına önemli katkıları olmuştur.¹²¹

İbnü'l-Cezerî'den sonra da bu ilmi faaliyetler devam etmiş, İstanbul'un fethiyle başkent İstanbul olmuştur (1453). Bu tarihten sonra başkentte çalışmalara hız verilmiş ve Sultan Fatih'in de hocası olan Molla Gürânî (893/1487) ilk Dâru'l-Kurrâ'yı kur-

116 Alemdar, *age.*, s. 109; Bozkurt, Nebi, "Dâru'l-Kurrâ", *DiA.*, VIII/545; Baltacı, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976, s. 23.

117 Yüksel, *age.*, s. 195.

118 "Niğbolu Savaşı'ndan aldığımız esirlere Bursa'da Kur'an ilimlerini öğreten Sultan'ın çocukları, Musa, Mustafa ve Muhammed'in yetişmeleriyle de ilgilendim. Çeşitli ilimleri öğrendiler ve hatta Arapça'yı çok güzel konuşmaya başladılar." diyerek bu durumu İbnü'l-Cezerî ifade etmiştir. (bkz.,-Yüksel, *age.*, s.169.)

119 İbnü'l-Cezerî, *Camii'l-Esânîd*, vr. 18a.

120 İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fî İlmi't-Tecvid* (thk. Gânim Kaddûrî), Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, 1407/1986, s. 13; Yüksel, *age.* s. 210.

121 Yüksel, *age.*, s. 169; Akdemir, *age.*, s. 110-111; Alemdar, *age.*, s. 109-110.

muştur. Daha sonra başka Dâru'l-Kurrâlar da inşâ ettirilmiş-
tir. Hatta devrin yöneticileri değişik yerlerde Dâru'l-Durrâlar
açmak, görevliler tayin etmek, kıraat âlimlerinin kıdemlilerine
Şeyhu'l-Kurrâ ünvanı vermek ve bu işler için vakfiyeler oluşturu-
mak için çaba sarfetmişlerdir.¹²²

Kıraat ilminin Osmanlı'da sistemli bir şekilde öğretilmesi ve
gelişmesi hicrî IX. Yüzyılın ortalarında gerçekleşmiştir.¹²³ Sad-
razam Sokullu Mehmed Paşa¹²⁴(987/1579) tarafından Kanûnî
Sultân Süleyman'ın daveti üzere İstanbul'a gelen Ahmed el-Mes-
yerî (1006/1597) kıraat ilminin yeni bir tarz ile okutulması ve öğ-
retilmesinde¹²⁵ çığır açmış ve Osmanlı'da *İstanbul Tariki* olarak
anılacak bir usûlün ortaya çıkmasını sağlamıştır.¹²⁶

Ahmed el-Mesyerî, Mısır'ın büyük âlimlerinden olan Nâ-
sıruddîn et-Tablâvî (966/1558)¹²⁷den ders almış ve ona damat

122 Akdemir, *Pâlûvi Hayatı, Eserleri*, s. 22.

123 Ebu'l-Âkif Muhammed Emin, *Umdetü'l-Hullân fi İdâhi Zübdetü'l-Irfân*,
İstanbul, 1287, s. 4-5.

124 Şehîd Tavîl Mehmed Paşa olarak da bilinir.

125 Bu zâtın ders verdiği talebeleri arasında:

İlk resmi reisü'l- kurrâ Muhammed b. Ca'fer el-Amâsî (1044/1634),
Muhammed b. Ahmed el-Avfî (1050/1640), Muhammed b. Osman
(1054/1644), Muhammed el-Babâi, İbrahim Efendi, Ali el-E'rac gibi ism-
leri sayabiliriz. (bkz. Yusuf Efendizâde, *Hallü İşkâlâtî't-Tayyibe*, Hacı Se-
lim Ağa, Üsküdar, 5, vr. 393b; Muhammed Emin Efendi *age.*, s. 4; el-İs-
lambûlî, *age.*, vr. 60b-63b; Akdemir, *age.* s.113.

126 Kıraat İlminde Tarikler ve Meslekler hakkında daha sonra bilgiler ve-
receğiz. Müellifimiz Yusuf Efendizâde'nin de bu tarihin itilâf mesleğini
temsil ettiğini biliyoruz.

127 Asıl adı Ebû Abdillah Muhammed b. Sâlim b. Ali Nâsıruddîn et-Tab-
lâvî'dir. Bir asra yakın yaşayan bu alim ezberinin güçlü olmasıyla tanı-
nır. Kıraat ilmin Zekerıyyâ el-Ensârî (926/1519)'den almıştır. Yetiştirdiği
talebeleri arasında Şehâzetü'l-Yemenî (987/1580) ve Ahmed el-Mesyerî
meşhurdur. Bu zâtın *Bidâyetü'l-Kârî fi Hatmi Sahîhi'l-Buhâri, Mürşî-
detü'l-Müşteğîlîn fi Ahkâmî'n-Nûni's-Sâkineti ve't-Tenvîn* ve Şafiî fıkıhı-
na dair yazılan *el-Behçetü'l-Verdiyye* isimli esere yazdığı iki ciltlik şerh
ve benzeri eserleri vardır. (bkz. Muhammed Emin Efendi (Abdullah
Efendizâde), *Zuhru'l-Erib fi İdâhi'l-Cem'ı bi't-Takrîb*, Süleymaniye Kü-
tüphanesi, İbrahim Efendi, 11, vr.5b; el-İslambûlî, Ebu'l-Hasen Mustafa
b. El-Hasen b. Ya'kûb, "Zikru Terâcimi'ş-Şuyûh ve Menâkibihim", Mürşî-

olmuştur. Kendisine Eyüp Sultan Camii imamlığı ve caminin yanındaki Dâru'l-Kurrâ'da¹²⁸ müderrislik görevi verilmiştir. 1006/1597 yılında vefat etmiş ve müderrislik yaptığı Dâru'l-Kurrâ'nın bahçesine defnedilmiştir.¹²⁹

1088/1677 tarihinde İstanbul'a Ali b. Süleyman b. Abdullah el-Mansûrî (1134/1721)'nin gelmesiyle kıraat ilminde yeni bir canlılık göze çarpar. Görüşlerini ve kıraat ilmine katkılarını incelediğimiz Yusuf Efendizâde'nin hocaları arasında da yer alan bu şahıs Kahire yakınlarındaki Mansûra kasabasında doğmuştur.¹³⁰

Köprülü Fazıl Mustafa Paşa (1637-1691) Mısır valiliği sırasında Ali el- Mansûrî'yi Sadrazam olunca İstanbul'a davet etti. 1088/1677 tarihinde İstanbul'a gelen bu kıraat âlimi önce Köprülüzâde Ahmed Paşa Dâru'l-Kurrâ'sına şeyhu'l-kurrâ, daha sonra da Köprülü Dâru'l-Hadîs'ine Reîsü'l-Kurrâ ve müderris olarak görevlendirildi.¹³¹ Kıraat ilmindeki hocası Sultan el-Mezzâhî (1075/1664)'dir. İcâzet aldığı hocaları arasında Ali b. Nureddîn eş-Şubremelsî (1087/1676) ve Muhammed el-Bakarî (1104/1692) de vardır. Kendisinden Abdullah b. Muhammed b. Yusuf b. Abdirrahman el- Amâsî (Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi) (1167/1753),¹³² Hasan Efendi (Karabaş Şârihi),¹³³ Köprülü Fazıl Ahmed Paşa (1148/1735),¹³⁴ Hüseyin b. Murad el-Erzurûmî¹³⁵ gibi kimseler ders almıştır.

---

dü't-Talebe ilâ Ma'rifeti Turukî't-Tayyibe, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, 29, vr. 64a-64b; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l- Müellifin Terâcîmi Musannifi'l- Kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut, X/17; Akdemir, *Kıraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, s. 112.)

128 Sokollu Dâru'l-Kurrâ'sı olarak bilinir.

129 Muhammed Emin Efendi, *Zuhru'l-Erib*, vr. 5b.

130 Muhammed Emin Efendi, *age.* s. 5; Zirikli, *A'lâm*, V/105; Tobay, *Yusuf Efendizâde*, s. 39-40.

131 Muhammed Emin Efendi, *age.* s. 5-6; Yüksel, Ali Osman, *Ulümü'l-Kur'an Kaynaklarında İbnü'l-Cezerî ve Tayyibesî*, İstanbul, 1993, s. 20-22.

132 Yusuf Efendizâde, *Hallü İşkâlâtî't-Tayyibe*, vr. 5a; Bursalı, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, trs. I/471-473, ayrıca eserimizin birinci bölümünde Yusuf Efendizâde'nin hocaları kısmına bakılabilir.

133 Bursalı, Mehmed Tahir, *age.*, I/400.

134 Bursalı, Mehmed Tahir, *age.*, I/263.

135 Bursalı, Mehmed Tahir, *age.*, I/331.

Tahrîru't-Turuk ve'r-Rivâyât min Tarîki Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr, Reddü'l-İlhâd fi'n-Nutkı bi'd-Dâd, Hallü Mücmelâtü't-Tayyibe, Risâletü Mes'eleti'l-Ân gibi eserleri vardır.¹³⁶

Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi de kendisine kadar gelişim safhalarını kısaca anlattığımız bu ilimde söz sahibi olmuş bir şahıstır. Eserleriyle ve kendisine nisbet edilen bir mesleğin sahibi olmasıyla kıraat ilminin Osmanlı'daki temsilcileri arasına girmiştir. Birinci bölümde müellifimizin hayatı ve eserleri ana başlığıyla onun yaşadığı dönemi, hocalarını, yetiştirdiği talebelerini ve kıraat ilmindeki eserlerini tanımaya çalışacağız. İkinci bölümde ise Yusuf Efendizâde'nin kıraat ilminin çeşitli meselelerine yaklaşımlarını, dönemindeki mücadelelerini, kıraat ilmine kazandırdıklarını ve kıraat ilmi hakkındaki görüşlerini ve açıklamalarını inceleyeceğiz.

---

136 El-Mansûrî, Ali b. Süleyman b. Abdillâh, *İcâzetün fi Kırâati's-Seb'i ve'l-Aşr ve't-Takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, vr. 95b; Muhammed Emin Efendi, *age.* s. 5-6; Zirikli, Hayreddin, *el-A'lâm Kâmusu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ Mine'l-Arab ve'l-Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikîn*, Beyrut, 1984, V/104; Alemdar, *age.*, s. 111; Akdemir, *age.*, s. 114-115.

BİRİNCİ BÖLÜM

YUSUF EFENDİZÂDE'NİN HAYATI VE ESERLERİ

1- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN HAYATI

A- NESEBİ-DOĞUMU

Kıraat ilminde Osmanlı Döneminin yetiştirdiği âlimlerden biri olan Yusuf Efendizâde'nin ismi Abdullah Hilmi'dir. Yusuf Efendizâde başta kıraat ilmi olmak üzere hadis, tefsir, mantık, şiir ve edebiyat gibi dini ilimler alanında birçok eser yazmış, ilim ve fazilet sahibi bir Osmanlı âlimidir.

Yusuf Efendizâde kendisinden bahseden kaynaklarda değişik ifadelerle anılmıştır. Hadis ilmiyle meşgul olmasından dolayı müellifimizden *Umdetü'l-muhaddisîn*¹³⁷, *Şeyhu'l-muhaddisîn*, tefsir ilmiyle ilgisinden dolayı *Tacü'l-müfessirîn*¹³⁸, kıraat ilmiyle olan ilgisi sebebiyle de *Şeyhu'l-kurra* veya *Reisü'l-kurra*¹³⁹ ve ilimlerdeki geniş müktesebatından dolayı *Allâme-i rûm*¹⁴⁰ gibi

137 Abdizâde Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, İstanbul, 1328/1910, I/21.

138 İsmet Efendi, *Tekmiletuş-Şekâyık fi Hakkı Ehli'l-Hakâyık*, İstanbul 1989, s. 255.

139 Müstekîmzâde, Süleyman Sadeddin Efendi, *Tuhfei Hattâtîn*, İstanbul, 1928, s. 228; İslam Türk Ansiklopedisi, İstanbul, 1360/1941, II/314.

140 Bursalı, M. Tahir, *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zâtın Tercüme-i Hâli*, İstanbul, 1321, s. 31.

değişik unvanlar kendisine verilmiştir. Müellifimiz bu ilimlerin dışında kelam, mantık, dil/lügat, hitabet ve şiirle de ilgilenmiştir.¹⁴¹ Bu husus müellifimizin çeşitli ilimlerde söz sahibi olduğu- nu gösterir¹⁴²

Yusuf Efendizâde Ebû Muhammed¹⁴³ Abdullah Hilmi¹⁴⁴ b. Muhammed b. Yusuf b. Abdirrahman el-Ahıskavî¹⁴⁵ el-Amâsî¹⁴⁶el- İslambûlî¹⁴⁷ el-Hanefî¹⁴⁸er-Rûmî¹⁴⁹ olarak nesep kay- dı değişik kaynaklarda geçmektedir. Ancak kendisi daha çok Yusuf Efendizâde olarak bilinmiş ve müellifimizin kendisi de bunu tercih etmiştir. Bizim de eserde tercih ettiğimiz isim budur.

Müellifimizin nesep kaydından anlaşıldığına göre babasının ismi Muhammed, dedesinin ismi Yusuf, büyük dedesinin ismi de Abdurrahman'dır. Bazı kaynaklarda büyük dedesi için Ab-

141 Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemû'l- Müellifin*, Beyrut, 1957, VI/145; Kevserî, Muhammed Zâhid, *et-Tahrîru'l-Vecîz fîma Yebteğîhi'l-Müstecîz*, Mısır, 1360, s.37.

142 Ebi'l-Fazl Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed el-Muradî, *Sil- kü'd-Düer fî A'yâni'l-Karni's-Saniye Aşer*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut,(1418/1997) Birinci Baskı, I-IV. III/86; Zirikli, Hayreddin, *el- A'lâm Kâmûsu Terâcîm li Eşheri'r-Ricâl ve'n- Nisâ Mine'l-Arab ve'l- Müsta'rabîn ve'l-Müsteşrikîn*, Beyrut, 1984, IV/213; Bağdatlı İsmail Paşa b. Muhammed Emin, *Hedîyyetü'l-Arifîn*, İstanbul, 1951-1955, I/482; Kevserî, Muhammed Zâhid, *et-Tahrîru'l-Vecîz fîma Yebteğî- hi'l-Müstecîz*, Mısır, 1360, s.37; Nüveyhiz, Adil, *Mu'cemû'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm Hatte'l-Asri'l-Hâzır* (Hasan Halid), Beyrut, Mües- setü Nüveyhiz, Birinci Baskı, 1403/1983,I/325; Brockelmann, Carl, *Geschichte Der Arabischen Literatur*, Leiden, 1943-1949, II/ 653; Bursalı, Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul,1972-1975, I/471; Uzun- çarşılılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı*, Ankara, 1984, s.238; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Büyük Tefsir Tarihi (Tabakâtü'l-Mü- fessirîn)*, İstanbul, 1974, I/541.

143 Kevserî, *age.*, s. 20; Kehhale, *age.*, VI/145.

144 Müstekîmzâde, *age.*, s.228; Şemseddin Sami, *Kâmusu'l-A'lâm*, İstanbul, 1308, III/1976; Bilmen, *age.*, II/541, Uzunçarşılılı, *age.*, s. 238.

145 Kehhâle, *age.*, VI/145.

146 Kehhâle, *age.*, VI/145;Kevserî, *age.*, s.20.

147 Kehhâle, *age.*, VI/145.

148 Kehhâle, *age.*, VI/145, Zirikli, *age.*, IV/213.

149 Zirikli, *age.*, IV/213.

dulmennân¹⁵⁰ kaydı olsa da Yusuf Efendizâde kendi eserlerinde bunu Abdurrahman olarak belirtmiştir.¹⁵¹

Dedesine nispetle *Yusuf Efendizâde*,¹⁵² doğduğu yere nispetle *el-Amâsî*, hayatını devam ettirdiği ve yaşadığı yere nispetle *el-İslambûlî*, mezhebine nispetle *el-Hanefî* olarak anılmaktadır. *el-Ahıskavî* nisbesiyle ilgili hayatını ele alan kaynaklarda herhangi bir bilgi geçmemektedir.¹⁵³

Yusuf Efendizâde'nin doğum yeri ve yılı hakkında kaynaklarda değişik bilgiler olmasına rağmen Amasya'da doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Zira bu hususu onun nesebindeki *el-Amâsî* nisbesi de desteklemektedir. M. Tahir Bursalı, Ziriklî, ve Büyük Tefsir Tarihi'nde Bilmen, Yusuf Efendizâde'nin doğum yerini Amasya ve doğum yılını da 1085/1674 olarak vermişlerdir.¹⁵⁴ Şemseddin Sâmî ve Ömer Rıza Kehhâle doğum yeri belirtmeden doğum tarihini 1085/1674 olarak vermişlerdir.¹⁵⁵ Müstakimzâde Tuhfe'sinde, İsmet Efendi Tekmile'sinde ve Murâdî Silkü'd-Dürer isimli eserinde onun İstanbul'da Sultan Ahmet bölgesinin yakınlarında Nahilbend Mahallesinde 1066/1655 yılında dünyaya geldiğini belirtmektedirler.¹⁵⁶

Yusuf Efendizâde'nin doğum yeri ve yılı olarak kaynaklar iki farklı tarih ve yer vermektedirler. Müellifimiz İstanbul'da ya da

150 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât* (thk. Cürmî, İbrahim Muhammed), Dâr-u Ammâr, Amman, Birinci Baskı, 1420/2000, s.7.

151 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti Mesâil*, Fatih Ktp., 68 vr.37b; Müstakimzâde, *age.*, s. 281; Ziriklî, *age.*, IV/213; Kehhâle, *age.*, VI/145; Nüveyhiz, *age.*, I/325; Bağdatlı İsmail Paşa, *age.*, I/482; İsmet Efendi, *age.*, s.251.

152 Yusufzâde olarak geçtiği kaynaklar da mevcuttur. Bkz. Zirikli, *age.*, IV/213; Uzunçarşılı, *age.*, s. 238.

153 Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri isimli doktora tezi hazırlayan Ahmet Tobay bu nisbenin kendisine ailesinin Ahıska'dan gelip Amasya'ya yerleşmesi sebebiyle verilmiş olabileceğini ifade etmiştir. (bkz. Tobay, Ahmet, *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir-Hadis Bölümü Hadis Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1991, s. 24-25.)

154 Bursalı, *age.*, I/471; Ziriklî, *age.*, IV/213; Bilmen, *age.*, II/541.

155 Şemseddin Sâmî, *age.*, III/1976; Kehhâle, *age.*, VI/145.

156 Müstakimzâde, *age.*, s. 281; İsmet Ef., *age.*, s. 255; Murâdî, *age.*, III/86.

Amasya'da 1085/1674 veya 1066/1655 yılında doğmuştur. Bu iki tarihten farklı olarak Sicill-i Osmânî'de doğum yeri belirtilmeden doğum tarihi 1080/1669 şeklinde kaydedilmiştir.¹⁵⁷

Babasının ve *Tuhfe*'de belirtildiği gibi kendisinin de Nahilbend Camii'nde imamlık yaptığını dikkate alır isek 1066/1655 tarihinin doğum tarihi olarak alınmasının daha doğru olduğu ortaya çıkar.¹⁵⁸

B- YETİŞTİĞİ ORTAM

Kişilerin gerek ilmi gerek fikri yapılarını daha iyi tahlil edebilmek için yaşadıkları ortamın ilmi, fikri, siyasi ve sosyal durumu bilmek onlar hakkında daha sağlıklı bilgiler elde etmemizi sağlar. Yusuf Efendizâde Osmanlı döneminde yaşamış bir alimdir. Onun eserlerinde ve görüşlerinde de Osmanlı'nın izlerini görmek mümkündür.¹⁵⁹

Abbasiler döneminde en parlak dönemini yaşayan İslam düşüncesi, bu dönemde tıp, tefsir, kelim olmak üzere birçok alanda önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. Bugün elimizde '*klasik*' olarak kabul edilen eserlerin çoğu bu döneme aittir. Her ne kadar kesin tarih vermek doğru olmasa da, genellikle bu dönemin Gazzâlî sonrasında gerilemeye ve kaybolmaya başladığı ilim tarihinde kabul edilen bir durumdur. Ancak Gazzâlî sonrası bu dönem her ne kadar şerh ve haşiye geleneğinin hâkim olduğu dönemler olsa da tamamıyla verimsiz ve değersiz bir dönem olarak adlandırılmaz. Şerh ve haşiyelerin fazlaca bu dönemde yoğunlaşması özellikle felsefe ve kelim alanlarında yaşanan meşruiyet ve naslara bağlı kalma korkusundan kaynaklanmış olabilir. Ana metin geleneğe bağlılığı, şerh ve haşiye ise dönemin sorunları karşısında konuşma ve yazma imkânı sağlamıştır.

157 *Sicill-i Osmânî*, III/378.

158 Müstakimzâde, *age.*, s. 281.

159 Doğan, İshak, *Osmanlı Müfessirleri*, İz Yayıncılık İnceleme Araştırma Dizisi 231, İstanbul, 2011, s. 227-229.

XV. ve XVI. asırlar Osmanlı ilim ve fikir hayatında gerçekten büyük bir ehemmiyet arz eder. Bu dönemler Osmanlı'nın ilmi açıdan en parlak devirleri olduğu kadar medeniyetin de en yüksek zamanlarıdır. Ancak yine bu dönem hem ilmi hem de sosyal alanda farklı İslami anlayışların da olduğu hatta bu eğilimlerin toplum içinde belirli kırılmalara sebep olduğu bir zaman dilimidir de. Buna bağlı olarak siyasi, idari ve sosyo-ekonomik olarak da problemlerin oluşum zeminidir.¹⁶⁰

Osmanlı ilim hayatını üç döneme ayırmak mümkündür:

- 1- Devletin kuruluşundan Müneccimbaşı Ahmet Dede'nin 1702'de ölümüne kadar süren *klasik dönem*. Aslında bu klasik dönem de kendi içinde yeknesak değildir. Fatih öncesi ve Fatih sonrası şeklinde ayrılabilir. Burada geniş tasnif ve açıklamalar hedeflenmediği için genel değerlendirmelerle yetinilecektir.
- 2- 1702'den modern eğitim kurumlarının kurulduğu 1773'e kadar devam eden *bunalım ve arayış dönemi*.
- 3- 1773'ten sonra devletin siyasi bir teşkilat olarak ortadan kalktığı 1923'e kadar süren klasik paradigmanın terk edilmeğe başladığı *yenileşme dönemi*. Osmanlı ilim zihniyeti Anadolu Selçuklu, dolayısıyla İslam medeniyetinin bir devamı olduğundan bir kuruluş ve başlangıç dönemine sahip değildir.¹⁶¹ Yusuf Efendizâde işte bu süreç içinde yenileşme hareketlerinin başladığı ama sancuların da olduğu bir dönemde yaşamıştır.

Yusuf Efendizâde IV. Mehmed (1642-1687), II. Süleyman (1687-1691), II. Ahmed (1691-1695), II. Mustafa (1695-1703), III.

160 Ocak, Ahmet Yaşar, "İbn Kemal'in Yaşadığı XV ve XVI Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı", *Şeyhulislam İbn Kemal Sempozyumu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 1986, s. 31-32; Cihan, Ahmet Kamil, "Fatih Dönemi Düşünce Hayatına Bakış", <http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi>, 14.01.2009, s. 121; Unat, Yavuz, Gökdoğan Melek Dosay, "Fatih Dönemi (1451- 1481) Bilim Anlayışı ve Bilim Adamları", <http://unat/yu>, 14.12.2008, s.1; Purtul, İrfan, "Fatih Devri ve Bilim Hayatı", www.forumel.biz/fatih-devri, 14.08.2008, s. 1- 3.

161 Fazlıoğlu, İhsan, 'Osmanlılar' md., *DİA*, c 33, s. 549 vd.

Ahmed (1703-1730) ve I. Mahmud'un (1730-1754) dönemlerinde yaşamıştır.

Müellifimizin yaşadığı dönemin başlarında siyasi ve askeri olarak başarılar olsa da daha sonraları başta Macaristan olmak üzere devletin toprak kaybetmeye başladığı görülmüştür. Tarihimizde meşhur olan Patrona Halil İsyanı da Yusuf Efendizâde'nin yaşadığı yıllarda olmuştur. II. Süleyman döneminde Irak ve Hicaz bölgelerinde karışıklıklar başlamış, Suriye'de devlete isyan hareketleri baş göstermiştir.¹⁶²

II. Mustafa dönemi iktisadi sıkılaştırma politikalarının görüldüğü zor yıllar olmuştur. Vergilerin önceden peşin toplanması, tütün ve kahve gibi o dönemde lüks sayılabilecek maddelerden alınan vergilerde artırımlar ve ilk defa tuğralı altın basımı gibi tedbirler devlet bütçesinde dengeyi sağlamış, ithal edilen kumaşlar yasaklanarak yerli üretim teşvik edilmiştir. Sosyal hayatta da Müslüman olmayan kadınların kırmızı elbise giymeleri, sarı papuç kullanmaları yasaklanmış, Müslüman kadınlara ise geniş elbise ve kalın yaşmak kullanmaları emredilmiştir.¹⁶³

Yusuf Efendizâde özellikle yaşadığı dönemin padişahlarından III. Mustafa (1703-1730) ve I. Mahmud (1730-1754) ile tanışmış ve onların iltifatlarına mazhar olmuştur.¹⁶⁴

27 yıllık saltanatı süresince III. Mustafa döneminde iktisadî ve idari yenilik hareketleri başlamış ve batılılaşma hareketlerine hız verilmiştir. Batılılaşma hareketleri lüks ve israfı arttırınca halk ve ulemâ bundan rahatsız olmuş, neticede Patrona Halil İsyanı patlak vermiştir. Bu dönemde ilk defa Türkçe kitaplar basan matbaa kurulmuş, kâğıt imalatı, dokumacılık, çinicilik gibi alanlarda fabrikalar kurulmaya başlanmıştır.¹⁶⁵

162 İlgürel, Mücteba, "Ahmed II", *DİA*, II/34; Aktepe, Münir, "Ahmed III", *DİA*, II/36-38; Baysun, M. Cavit, "Ahmet II", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1965-1977, I/164-165.

163 Orhonlu, Cengiz, "Ahmed II", *İ.A.*, VIII/697-698.

164 Zirikli, *A'lam*, IV/130.

165 Aktepe, Münir, "Ahmed III", *DİA*, II/36-38.

Bunların yanı sıra ilim ve kültür hareketlerine de önem verilmiş, Yanyalı Es'ad Efendi, Şam Kadısı Mehmed Efendi, Selanik Kadısı Müstecirzâde Abdullah Efendi ve Yusuf Efendizâde'nin de hocalarından Kara Halil Efendi'nin oğlu Mehmed Saîd gibi hocaların bulunduğu bir heyet düzenli toplantılar yapmış ve gerek doğu gerek batı dillerinden tercümelere hız vermişlerdir.¹⁶⁶ Kaybolması ve çalınmasından endişe edildiği için İstanbul'da bulunan nadir kitapların dışarıya çıkarılması yasaklanmış, İstanbul'da kütüphaneler yapılmaya başlanmıştır.

I. Mahmud döneminde bu ilmi faaliyetler devam ettirilmiş, Ayasofya Camii içinde, Fatih Camii yakınlarında ve Galatasaray'da olmak üzere üç kütüphane yaptırılmıştır. Bu döneme camii, çeşme sebil, imâret, kütüphane vb. sosyal, dini ve ilmi tesislerin yapımına hız verildiği görülmektedir. I. Mahmud'un özellikle Ayasofya Camiindeki padişah mahfili, avlusundaki mükemmel şadırvan ile Fatih Camii kütüphanesinin yanında Buhâri-i Şerif okunması için binalar yaptırması önemlidir.¹⁶⁷ I. Mahmud'un Yusuf Efendizâde'ye yirmisekiz yılda tamamladığı otuz ciltlik *Necâhu'l-Kârî li Sahîhi'l-Buhârî* isimli Buhâri Şerhi için 1000 altın, bir kat iftihar elbisesi ve bir samur kürk hediye etmesi ilme ve ilim adamlarına olan düşkünlüğünü göstermesi açısından önemlidir.¹⁶⁸ Ayrıca Yusuf Efendizâde saray-ı humayun kütüphanesinde okuttuğu bu şerhi Fatih Sultan Camii Kütüphanesine vakfedince yine padişah Sultan Mahmud kendisine 6000 kuruş hediye etmiştir. Sadrazam Yeğen Paşa da (1158/1745) Yusuf Efendizâde'nin Hac yolculuğunu kolaylaştırmak için kendisine 1000 altın hediye ederek iltifatta bulunmuştur.¹⁶⁹

Yusuf Efendizâde'nin yaşadığı dönemde ilmi gelişmelere baktığımız zaman ilk dikkat çeken husus matbaanın Türkçe

166 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/513.

167 İsmet Ef., *Tekmile*, s. 9.

168 Tobay, Ahmet, *age.*, s. 31; Doğan, İshak, *age.*, s. 228.

169 Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/471; *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zâtın Tercüme-i Hâli*, s. 31.

eserlerin basımı için kullanılmış olmasıdır. Bu dönem III. Mustafa ile başlayan Batılılaşma hareketleri sebebiyle tabii ilimlere ait eserlerin daha çok basımının yapıldığı dönemdir.

Bu dönemin önemli ilim adamları olarak Şeyhu'l-İslam Feyzullah Efendi (1115/1703)¹⁷⁰, Abdülhayy Efendi (1117/1705), Mostarlı Mustafa Efendi (1119/1707), Akhisarlı Ziyâüddîn Abdullah b. Mehmed Efendi (1112/1700), Kara Halil Efendi (1123/1711)¹⁷¹, İsmail Hakkı Bursevî (1137/1724), Maraşlı Saçaklızâde Mehmed Efendi¹⁷²(1145/1732), Tarsus Müftüsü Mehmed Efendi (1145/1732), Muhammed Emin Üsküdârî (1149/1736)¹⁷³, Mestçizâde Kazasker Abdullah Efendi (1152/1739)¹⁷⁴, Kazovalı Ahmed Efendi (1163/1752), Ebû Saîd Muhammed Hadimî (1176/1762)¹⁷⁵ ve Akkirmanlı Mehmed Efendi (1174/1760)¹⁷⁶ gibi âlimleri sayabiliriz.

Bu dönemde yetişen en önemli kıraat âlimleri olarak Muhammed b. Yusuf b. Abdurrahman el-Amâsî (1130/1717), Arapzâde Muhammed Efendi (1130/1717), Süleyman Fadıl Efendi (1134/1721), Mustafa b. Abdurrahman el-İzmîrî (1155/1742), Ahmet b. Ömer el-Eskâtî (1159/1746), Kettânizâde Muhammed en-Naîmî Efendi

170 Eserlerinden bazıları: *Hâşiye alâ Tefsir-i Beyzâvî, Letâifnâme, Kitâbü'l-Ezkâr bi'l-Aşiyi ve'l Ebkâr* vd.

171 Eserlerinden bazıları: *Hâşiye-i Tavâlî, Şerh-u Velediyye, Şerh-u İsağojî, Tefsîr-i Süre-i Mülk* vd.

172 Eserlerinden bazıları: *Risâle fi Âyâtî'l-Müteşâbihât, Arâis fi'l-Mantık, Cühdi'l- Mukıl fi't-Tecvid, Hâşiye alâ Şerh-i Metâlî, Tehzîbü'l-Kırâe, Tertîbü'l-Ulûm* vd. Ayrıca 'Dâd' harfinin okunuşu ile ilgili bir risâlesi vardır. Yusuf Efendizâde de aynı konuyla ilgili yazdığı eserinde Saçaklızâde'yi eleştirmiştir. Bu konu ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

173 Eserlerinden bazıları: *Câmiu'l-Envâr, Hâşiye alâ Şerh-i Kâfiye li İbni Hacib* vd.

174 Eserlerinden bazıları: *Hâşiye alâ Tefsir-i Beyzâvî, Hilâfiyât, Tehâfüt, Risâle fi Redd-i Kıdemi'l-Âlem* vd.

175 Eserlerinden bazıları: *Şerh-u Besmele, Hâşiye alâ Tefsîri Süreti'n-Nebe li'l-Beydâvî, Risâletü't-Tertîl, El-Berikatü'l-Muhammediyye fi Şerhi't-Tarikati'l-Muhammediyye, Mukaddime fi'l-Mantık* vd.

176 Eserlerinden bazıları: *Şerh-u Besmele, Hâşiye alâ Tefsir-i Beydâvî, Fevâidü'l-Misvâk, Fırak-ı Dâlle, Zübdetü'l-Müntehâb* vd.

(1169/1758) Kastamonulu Ahmed es-Sûfî (1172/1758) gibi âlimleri sayabiliriz.¹⁷⁷

Böyle bir sosyal-siyasi ve ilmi ortamda yetişen Yusuf Efendizâde tefsir, hadis, kıraat, akaid, felsefe gibi değişik ilim dallarında ellinin üzerinde eser telif ederek ilim dünyamızdaki yerini almıştır.

C- HOCALARI

Bir şahsın yetişmesinde, hocalarının ve içinde yaşadığı çağın ilmi yapısının önemi münakaşa götürmez bir gerçektir. Zira şahsı, fikir, düşünce ve inanç yönü ile hocaları şekillendirmektedir. Şahsın, her ne kadar kendi kabiliyeti, zekâsı ve hafızası mükemmel olsa da, onun belirli istikamette yönlendirilmesi büyük ölçüde hocaları tarafından gerçekleştirilmektedir. Hocalar, pek çok konuda rehberdir, önderdir.

Yusuf Efendizâde de başta ailesi olmak üzere ilmi bir ortam içinde bulunmuş, küçük yaşlarda Kur'an ilimleriyle ilgili bilgileri almış, pek çok değerli hocadan istifade etmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh, hat, kıraat vb. ilimlerde kendini gösteren Yusuf Efendizâde'nin değişik sahalarda hocaları olmuştur.¹⁷⁸ Kaynaklarda geçen en meşhur hocaları şunlardır: Hocazâde Mehmed Enverî Efendi (1106/1694), Şeyh İlyas Sakîzî (118/1706), İbrahim b. Süleyman el-Bektâşî (1120/1708), Halil b. Hasan b. Muhammed er-Rûmî el-Hanefî et-Tirâvî (1123/1711), Muhammed b. Yusuf b. Abdirrahman (1130/1717), Ali b. Süleyman b. Abdillâh el-Mansûrî el-Mısırî (1134/1722), Süleyman el-Fâdıl b. Ahmed b. Mustafa b. Muhammed (1134/1722).

177 Daha detaylı bilgi için bkz. Akdemir, M. Atilla, *Hâmid b. Abdülfettâh el-Palûvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân İsimli eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahlili*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1991, s. 31.

178 Bursalı, M. Tahir, *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zâtın Tercüme-i Hâli*, İstanbul, 1321, s. 30.

Biz Yusuf Efendizâde'nin hocalarını kıraat ilmindeki hocaları başta olmak üzere tefsir, hadis, tasavvuf vb. ilim dallarında ihtisas sahibi oldukları alan başlığı altında sunmaya çalışacağız.

1-Kıraat İlimindeki Hocaları

a- Muhammed b. Yusuf b. Abdirrahman (1130/1717)

Daha önce müellifimizin nesebi konu edilirken belirtildiği gibi Muhammed b. Yusuf b. Abdirrahman onun hem babası hem de ilk hocasıdır.¹⁷⁹

Kur'an-ı Kerim'i okumanın yanında daha üst düzey gerektiren kıraat vecihlerini ve kıraat ilmiyle ilgili temel kaynaklar arasında sayılan eserleri ve bu eserlere göre oluşturulan Şatıbiyye¹⁸⁰, Teysîr¹⁸¹, Dürre¹⁸², Tahbîr¹⁸³, Tayyibe¹⁸⁴ ve Takrîb¹⁸⁵ gibi kıraat ilimlerini babasından okumuştur.¹⁸⁶

Babasının Kur'an ilimleriyle ve özellikle kıraat ilmiyle olan ilgisi mesleğiyle alakalı olabilir. Daha önce geçtiği üzere Muhammed b. Yusuf b. Abdirrahman, Sultan Ahmed civarlarında Nahilbend Camii imamlığı yapmıştı.¹⁸⁷

Yusuf Efendizâde, İslami ilimlerin temeli olan Kur'an eğitimi ve onun ilerlemiş bir aşaması olan ve daha derin çalışma ve vukûfiyet gerektiren kıraat ilmini babasından almıştır.

179 Bursalı, *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zâtın Tercüme-i Hâli*, s. 30.

180 *Hırzû'l-Emânî* ve *Vechü't-Tehânî* isimli eserin müellifi İmam Şatıbî'ye nisbet edilmesiyle oluşan tarikittir. *Şâtıbiyye* ve *ed-Dürre* esas alınarak oluşturulan kıraat tariki olarak da bilinir. *Teysîr* ile *Tahbîr* isimli eserler bunlara ilave edilir.

181 Ebû Amr ed-Dâni (444/1052)'nin yedi kıraat üzerine yazdığı eserdir. Kıraat ilminde ed-Dâni'nin *et-Teysiri* ile İbn Cezeri'nin *et-Tahbîr*'inin esas alındığı, bunlara *eş-Şâtıbiyye* ve *ed-Dürre*'nin ilave edilmesiyle oluşan tarike verilen isimdir.

182 Mısır tarîkinin usulde esas aldığı iki kitaptan biridir.

183 İstanbul tarîkinin usulde esas aldığı iki kitaptan biridir.

184 İbnü'l-Cezeri'nin 1015 beyitlik eseridir.

185 Kıraat-ı aşere imâmlarının ravileriyle o ravilerin arasındaki ufak tefek oluşan ihtilaflara denir.

186 Murâdî, *age.*, III/87; Müstakîmzâde, *age.*, s. 3; Sicill-i Osmâni, III/387.

187 Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 281.

b- Ali b. Süleyman b. Abdillâh el-Mansûrî el- Mısırî (1134/1722)

Yusuf Efendizâde'nin Mısır'lı hocasıdır. Mısır'da Kahire'ye bağlı Mansûra kazasında dünyaya gelen Ali b. Süleyman b. Abdillâh el-Mansûrî, Şeyh Ali Mansûrî olarak şöhret kazanmıştır. Hadis, kıraat ve Kur'an ilimleri, özellikle de tecvîd ilminde kendini göstermiştir.

Şeyh Ali el-Mansûrî¹⁸⁸ 1088/1677 tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Sadrazam Köprülü Ahmed Paşa'nın kardeşiyle tanışıp görüşmüş ve onun vesilesiyle 1090/1679 yılında Belgrad bölgesinde bulunan Köprülüzâde Ahmed Paşa Medresesine Şeyhu'l-Kurrâ¹⁸⁹ tayin edilmiş, sekiz yıl kadar bu görevde bulunmuş, daha sonra İstanbul'a geri dönmüştür.

Kaynaklarda geçtiğine göre 1100/1688 yılında Sadrazam olan Köprülü Mustafa Paşa aracılığıyla Köprülü Mehmed Paşa Türbesinde'ki ders-i âm, hafız-ı kütüp ve muhaddislik vazifesine getirilmiştir.¹⁹⁰

1120/1690 tarihinde 100 akçe yevmiye ile Sultan Süleyman Han'ın annesi Saliha Sultan adına kurulan "Kurrâ Şeyhliği" ilk

188 Ali b. Süleyman b. Abdillâh el-Mansûrî el- Mısırî'nin (1134/1722) bazı eserleri:

Risâle fî Ahvâli'n-Nebiyî ve'l-Aşerati'l-Mübeşşera

Reddü'l-İlhâd fî'n-Nutki bi'd-Dâd

Elfiyye fî'n-Nahv

İrşâdü't-Talebe ilâ Şevâhidi't-Tayyibe

Tahriru't-Turuk ve'r-Rivâyet fimâ Teyessera mine'l-Âyâti fî Vücûhi'l-Kıraat.

189 Şeyhu'l-Kurrâ'lık mahallî/yerel bir rütbe ve makam olup, bunun mevzii ya bir kurum ya da bir yöredir. Bu açıdan Şeyhu'l-Kurrâ'nın sorumluluk alanı bazen bir cami (özellikle selâtin, vüzerâ, âyan, eşrâf ve merkezî olanlar), mektep, medrese ve dâru'l-kurrâ gibi mekânlar olabilirken bazen de bir bölge, şehir veya coğrafi bir sahayla sınırlıdır. Bu açıdan iki yönü olduğu söylenebilir. Ya bir kurumun öğreticisi ya da o bölgenin en kıdemlisi anlamına bu terim kullanılmıştır. (bkz. Alemdar, Yusuf, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 140.)

190 Kehhâle, *Mu'cem*, VII/104; Zirikli, *A'lâm*, IV/292; Kevserî, *Tahrîr*, s.20; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II/719.

defa bu zâta verilmiştir. Daha sonra 1128/1715 yılında da Sultan Ahmed Camii Şeyhu'l-Kurrâ'lığına getirilmiştir.¹⁹¹

Bu zât, 1134/1722 yılında ömrünü tamamlamış, yerine öğrencisi Yusuf Efendizâde Sultan Ahmed Camii Şeyhu'l-Kurrâ'lığına getirilmiştir.¹⁹²

c- Süleyman el-Fadıl b. Ahmed b. Mustafa b. Muhammed (1134/1722)

Yusuf Efendizâde'nin kıraat hocalarından biri de Süleyman el-Fadıl b. Ahmed b. Mustafa b. Muhammed (1134/1722)'tir.¹⁹³ 1060/1650 yılında İstanbul'da doğmuş, daha küçük yaşlarda babasından ve Nişancıpaşa Camii İmam Hatibi Mehmed Efendi'den vücûh¹⁹⁴ ve aşere¹⁹⁵ gibi temel kıraat ilmiyle ilgili bilgiler almıştır.

1080/1669'dan itibaren çeşitli vesilelerle yolculuklar yaptı. Bu esnada Şam, Hicaz, Mısır, Kahire, Kudüs, Mekke ve Medine gibi İslami ilimlerin merkezi olan yerlerde değişik ilim adamlarıyla görüştü. Daha sonra İstanbul'a geri döndü ve orada Şeyhu'l-İslam Minkarizâde Yahya Efendi (1088/1677)'nin derslerine devam etti.¹⁹⁶

Süleyman el-Fadıl b. Ahmed b. Mustafa b. Muhammed (1134/1722), İstanbul Sütlüce'de Mahmud Ağa Medresesi Mü-

191 Kehhâle, *age.*, VII/104; Zirikli, *age.*, IV/292; Kevserî, *age.*, s.20; Bilmen, *age.*, II/719.

192 Doğan, İshak, *age.*, 228.

193 Yusuf Efendizâde, *Risâletü fi Hukmi'l-Kirâeti bi'l-Kirâati's-Şevâz* (thk. Hamdân, Ömer Yusuf), Mektebetü'l-İslâmî, Amman, Birinci Baskı, 1425/2004, s. 8.

194 On kıraat imamının ravilerinin okuyuşlarından herhangi birini ifade eden bir terim. Tercihe müsait okuyuş anlamına da gelir. Süre başlarındaki okuyuşlardan birini seçmek gibi. (bkz. Akdemir, M. Atilla, *Kıraat İlmi Eğitimi ve Öğretim Metotları*, İFAV., İstanbul, 2015, s. 62.)

195 On kıraat imamının okuyuşlarına verilen isim.

196 Eserlerinden bazıları: *Tibyân fi Âdâbi'l-Kur'an*, *Tercümânü'l-Kur'an*, *Haşiye alâ Tefsîr-i Beydâvi*, *Risâle fi Lâilâhe İllallâh*. (bkz. Bağdâdi, *age.*, II/533; Brockelmann, *age.*, IX/346; Bursalı M. Tahir, *age.*, I/466; Kehhâle, *age.*, IV/108; Zirikli, *age.*, VIII/161.)

derrisliği (1092/1681), Hoca Paşa Camii Vaizliği ve Müderrisliği, Eyüp Sultan Camii Vaizliği (1101/1689), Fatih Camii Kur'an'ın Kıraatı ile ilgili problemleri halletme vazifesi (1103/1691), Sultan Bâyezid Camii vaizliği ve tefsir hadis okutma görevi gibi değişik görevlerde bulunmuş birisidir.

Onun görevlerinden bir de 1130/1717 yılında Sarıyer'de 'dâd' harfinin okunuşuyla ilgili ihtilafları gidermek için toplanan komisyonda ilmi heyet üyeliğidir. Yusuf Efendizâde'nin eserlerinden biri de 'dâd' harfinin okunuşuyla ilgilidir. Müellifimizin yaşadığı dönemde bu harfle ilgili tartışmaların olduğunu biz hem Süleyman el-Fadıl'ın komisyon üyeliğinden hem Yusuf Efendizâde'nin konuyla ilgili risâlesinden¹⁹⁷ hem de Saçaklızâde'nin eserlerinden öğrenmiş oluyoruz.

Süleyman el-Fadıl, 1134/1722 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir.¹⁹⁸

2- Diğer İlimlerdeki Hocaları

a- Hocasâde Mehmed Enverî Efendi (1106/1694)

Yusuf Efendizâde'nin hat hocasıdır. Müstakimzâde'nin bildirdiğine göre bu zât usta hat hocalarından olan Soyulcuzâde Mustafa b. Ömer'den sülüs ve nesihle icâzet almıştır.¹⁹⁹ Kırk adet Mushâf-ı Şerifi ve birçok hat eseri olan Hocasâde Mehmed Sultan Ahmed Camiinde baş müezzinlik yapmıştır. Buradan Hocasâde Mehmed'in sadece hat değil musiki bilgisi olduğunu da anlayabiliriz.

Sultan II. Mustafa (1695/1703) bu zâtın yazılarını çok beğenmiş ve bir defasında kendisine bir Mushâf yazdırarak 1000

197 *Risâletü'r-Reddiyyât fi'd-Dâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 1261/7 ve Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, BY5668-2. Bu risâlede Yusuf Efendizâde, Saçaklızâde diye bilinen Saçaklızâde Mehmed Efendi (1145/1732)'nin 'dâd' harfinin okunuşuyla ilgili verdiği bilgileri eleştirir ve kısa açıklamalarda bulunur.

198 Kehhâle, *Mu'cem*, IV/254; Kevserî, *Tahrîr*, s. 20; Doğan, *age.*, s. 203-204..

199 Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 537.

kuruş ile mükâfatlandırmıştır. Hocazâde Mehmed Enverî Efendi hattan kazandığı ödüllerle çıktığı Hac yolculuğundan dönerken 1106/1694 yılında Medine civarında vefat etmiştir. Yusuf Efendizâde bu zâttan çok küçük yaşlarda hat dersleri almış ve nesih ve sülüs yazıda devrinin önde gelen hattatlarından sayılmıştır.²⁰⁰

b- Şeyh İlyas Sakîzî (1118/1706)

Yusuf Efendizâde'nin manevî sohbetlerle tasavvûfî eğitimi ni aldığı ve irşadlarıyla kendisini yetiştiren hocasıdır. 1001/1592 yılında Karaman'da doğmuştur. İstanbul'da Akbıyık Zâviyesi'ndeki halvetî şeyhi Şeyh Ahmed Efendi'ye intisab etmiştir. Bu Zât, Çarkacı diye meşhurdur.

Şeyh İlyas, uzun bir eğitimden sonra Kabasakal Camii halifelîği görevine getirilmiştir. Daha sonra Yusuf Efendizâde'nin hayatında önemli yeri olan Nahilbend Camiisine tayin edilmiştir. Bu vazifesinin ardından dört yıl sonra Kumkapı'da bulunan Nişancı Paşa Camii şeyhliği görevini üstlenmiştir. Sakızlı Abdurrahman Paşa'nın yaptırdığı zaviyeye halife taleb edilmesi üzerine Sakız adasına gitmiş ve bu sebepten kendisine *Sakîzî* nisbesi verilmiştir.

Şeyh İlyas Sakîzî, burada 117 yaşında 1118/1706 yılında vefat etmiştir. Yusuf Efendizâde, halvetî tarikatının büyüklerinden olan bu zâttan manevî olarak istifade etmiş, tasavvûf yolundaki seyr-u sülûkünü tamamlamış ve icâzet almıştır.²⁰¹

c- İbrahim b. Süleyman el-Bektâşî (1120/1708)

Yusuf Efendizâde'nin *en-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtîha, Bezlû Nakdi'l-Efkâr li Mutâleati Metâli'i'l-Envâr,*

200 Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 479; İsmet Ef., *Tekmile*, s. 61,100; Tobay, Ahmet, *age.*, s. 32.

201 İsmet Ef., *Tekmile*, s.38; *Sicill-i Osmânî*, I/398; Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 282; Tobay, Ahmet, *age.*, s. 33-34.

Hâşiye alâ Envârî't-Tenzîl ve Esrârî't-Te'vîl, Tefsîr-u Surete-yi'l-Beled ve'l-Kevser gibi tefsir ile ilgili eserler kaleme aldığı biliyoruz.²⁰² İbrahim b. Süleyman el-Bektâşî (1120/1708) Yusuf Efendizâde'nin tefsir derslerini aldığı hocasıdır. Bu zât, edîb-i kâmil, tatlı dilli bir kimse olarak tanıtılır.²⁰³ Kâdî Tefsirinin Fatıha Sûresi'nden abdest âyetine²⁰⁴ kadar olan bölümünü hocasından okumuş ve kendisinden icâzet almıştır. Bu zât tefsir ilmini Kabasakal diye bilinen Süleyman Efendi'den almış, o da hocaları tarîkiyla Kâdî Beyzâvî'den icâzet almıştır.²⁰⁵

d- Kara Halil/Halil b. Hasan er-Rûmî el-Hanefî et-Tirâvî (1123/1711)

Bu zât daha çok *Kara Halil* olarak bilinir.²⁰⁶ et-Tirâvî kaydı bize Onun Tire'li olduğunu bildirir. Birgi Kazasına bağlı bir köyde dünyaya gelmiştir. “*et-Tirâvî*” kaydı da bunu desteklemektedir.²⁰⁷

Halil b. Hasan b. Muhammed'in Boyabatlı olduğu *Osmanlı Müfessirleri* isimli eserde geçmektedir.²⁰⁸ Kara Halil, Birgili Hasen b. Mehmed'in oğludur.

Yusuf Efendizâde Buhârî'yi hocası Şeyh İbrahim b. Hasan el-Kürdî'den okumuştur.²⁰⁹

Kara Halil 1090/1679'da Gümrükçü Mahmud Ağa hocası Mehmed Efendi yerine Kenan Paşa müderrisliği, 1093/1682'de

202 Adı geçen eserler daha sonra Yusuf Efendizâde'nin eserleri başlığı altında incelenecektir.

203 Kevserî, *Tahrîr*, s.20; *Sicill-i Osmânî*, III/378; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/471, Bilmen, *BTT*, II/719.

204 Mâide Sûresi 5/6.

205 Kevserî, *Tahrîr*, s.20; *Sicill-i Osmânî*, III/378; Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, I/471, Bilmen, *BTT*, II/719; Doğan, *İshak*, age., s. 227.

206 Kehhâle, *Mu'cem*, IV/117; Doğan, *age.*, s. 153-154.

207 Zirikli, *A'lâm*, II/317.

208 Doğan, *age.*, s. 153-154.

209 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti Mesâil*, vr. 37b.

Tefsîrizâde Mehmed Atâullah Efendi'nin yerine Has Odabaşı Medresesi müderrisliği, 1094/1683'de Debbâğzâde Mehmed Efendi Medresesi müderrisliği, 1097/1685'de Beyâzîzâde Tabî Abdülkâdir Efendi yerine Sinan Paşa Medresesi müderrisliği, 1099/1687'de Sahn-ı Semân Medreseleri müderrisliği, 1101/1690'da Kudüs Kadılığı, 1113/1701'de Mekke kadılığı ve 1117/1705'de Anadolu Kazaskerliği gibi görevlerde bulunmuştur.²¹⁰

Kara Halil, pek çok eser bırakmış²¹¹ ve 1123/1711 yılında vefat etmiştir. Cenazesi Eyüp yakınlarındaki Sadrazam Siyavuş Paşa Türbesi dışına defnedilmiştir.²¹²

D- GÖREVLERİ

Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi bir asra yakın ömründe pek çok görevde bulunmuştur. İmamlık, vaizlik, medreselerde hocalık, kütüphane müdürlüğü ve Şeyhu'l-Kurrâ olarak vazifeler icra etmiştir.

Babasının ölümünden kısa bir süre sonra 1131/1718'de Sultan I. Ahmed vakfiyesinde Riyâset Kurrâlığına atanmış, 1134/1721'de hocası Ali el-Mansûri'den boşalan Sultan Ahmed Camii Şeyhu'l-Kurrâlığına tayin edilmiştir. 1148/1735'de Çorlulu Ali Paşa'nın Sadrazamlığında Sârây-i Hümâyûn hocalığına getirilmiştir.²¹³

Bu görevlerinin yanında müellifimizin Enderûn-i humâyûn Kütüphanesi'nde müderrislik, Sadrazam Amcazâde Hüseyin Paşa Medresesi ve Dâru'l-Hadîsi'nde tefsir hocalığı görevlerinde bulunduğu kaynaklarda belirtilmektedir. Sultan I. Mahmud tarafından

210 Zirikli, *A'lâm*, II/317; Bağdâdi, *age.*, I/354-355; Kehhâle, *Mu'cem*, I/683; *Sicill-i Osmâni*, II/317; Bursalı, *age.*, I/374; Bilmen, *age.*, II/532; Tobay, *age.*, s.35-36; Doğan, *age.*, s. 153-154.

211 Eserlerinden bazıları: *Tefsîr-u Sûrati'l-Mülk*, *Fenâri Haşiyesi*, *Haşiyey-i Hidâye*, *Haşiyey-i Tavâli*, *Şerhu Velediyye* vd.

212 Zirikli, *A'lâm*, II/317; Bursalı, M.T., *age.*, I/374; Tobay, *age.*, s. 35-37.

213 İsmet Efendi, *Tekmile*, s. 251; Şemseddin Sami, *Kâmûs*, III/1976; Bursalı, M.T., *Osmanlı Müellifleri*, I/471; Bilmen, *BTT*, II/719; Doğan, *age.*, s. 228.

yaptırılan Ayasofya Camii içinde bulunan Kütüphanede tefsir dersleri vermesi için Sultan I. Mahmud tarafından görevlendirilmiştir.²¹⁴

Vaizlik yaptığı da kaynaklarda geçen Yusuf Efendizâde özellikle mübarek gecelerde düzenlenen sohbetlerde Sultan I. Mahmud'un takdirlerini kazanmıştır.²¹⁵

Onun eser verme açısından en önemli dönemi özellikle Sultan Mahmud tarafından tayin edildiği Sarây-ı Humâyûn Kütüphanesi'nde hafız-ı kütüplük yaptığı dönemdir. Ölünceye kadar devam ettiği bu görevi esnasında pek çok eser telif etmiştir. Sicil-i Osmânî'de onun Balıkçılar Camii'nde imamlık yaptığı belirtilmişse de bu konuda detaylı bilgiye sahip değiliz.²¹⁶ Bunun 1131/1718 yılında görevlendirildiği Riyâset Kurrâlığı görevinden önce olması kuvvetle muhtemeldir.

E- TALEBELERİ

İnsanın değeri, vermiş olduğu eserler ile eşdeğerdir denilebilir. Bir ilim adamı için bu husus iki kısımda değerlendirilir. Birincisi, ilmî eserler, kitaplar, makaleler, risaleler kaleme almak şeklinde olurken, ikincisi de ilminden istifade eden ve başkalarına da şifahî olarak veya yine kalem ile faydalı olacak olan talebeler yetiştirmektir.

Yusuf Efendizâde de hem eserler kaleme alarak bugüne ulaşan kaynak eserler bırakmış hem de talebeler yetiştirmiştir. Onun en önemli öğrencileri arasında kaynaklarda geçen iki talebesi Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin b. Muhammed Emin b. Muhammed Müstakîm b. Yusuf Tâlib b. Muhammed Müstakîm (1202/1787) ve Muhammed b. Sadık b. Abdurrahîm el- Erzin-cânî (1223/1808)'dir.

214 Yusuf Efendizâde, *Bezli Nakdi'l-Efkâr li Mutâleati Metâli'l-Envâr*, SK., 178, vr. 1b.

215 Fatih Camii'nde vaizlik yaptığı belirtilmiştir. (Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 281; *Sicill-i Osmânî*, III/378.)

216 *Sicill-i Osmânî*, III/378.

**a- Müstakîmzâde Süleyman Sa'deddin b. Muhammed
Emin b. Muhammed Müstakîm b. Yusuf Tâlib b.
Muhammed Müstakîm (1202/1787)**

1131/1719 yılında İstanbul'da dünyaya gelen Müstakîmzâde Süleyman ilk tahsilini babasından aldı. Yusuf Efendizâde gibi devrinin ileri gelen âlimlerinden olan Fatih Camii İmamı Seyyid Yusuf Efendi'den, Babadağlı Süleyman Efendi'den Çörekçizâde Hoca Muhammed Efendi'den dersler aldı.²¹⁷

Müstakîmzâde, Yusuf Efendizâde'den '*...kendi üstadım şeyhu'l-kurrâ, şârihu'l-Buhârî dervîş, nihâd, pâk itikâd, âlim, fâzıl, âkıl, müdekkik ve muhakkik, üç dilde tekellüme kâdir...*' gibi ifadelerle bahsetmiş ve tercüme ettiği Mektubât-ı Kudsiyey-i Nakşibendiyye adlı eserle ilgili olarak '*... Bu fakiri tercemesi hizmetinde bulunduğum Mektubât-ı Kudsiyey-i Nakşibendiyye hitâmında mütalaa ve istihsan ve takrizleriyle handân buyurmuşlardır...*' diyerek hocasına müteşekkir olmuştur. Ayrıca onun Telvîh ve Tavzîh derslerine uzun müddet devam etmiştir.²¹⁸

Hat ve güzel yazı ile de uğraşan Müstakîmzâde sülüs ve nesih yazıyı Eğrikapılı Muhammed Rasim Efendi'den, ta'lik yazıyı Fındıkzâde İbrahim Efendi ve Katipzâde Mahmud Efendi'den meşek etmiştir.

Tasavvûfi gelişim seyri önce Şeyh Muhammed Salih Sehâvî ve daha sonraları Nakibendi şeyhlerinden Tokatlı Şeyh Muhammed Emin Efendi ile devam etmiştir.

Müderris olmak istemesine rağmen sakalının azlığı sebebiyle (hiffet-i lihye) Şeyhu'l-İslam Murtezâ Efendi tarafından vazifeye alınması engellenmiştir.²¹⁹ Bu olaydan sonra kendisini eser telifine vermiş ve sonuçta dinî, edebî, hikemî tasavvûf ve tarih konularında seksenden fazla kitap ve risâle yazmıştır.²²⁰

217 Zirikli, *A'lâm*, III/127; Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s.3-85; *Sicill-i Osmânî*, III/87-88; Bilmen, *BTT.*, II/730; Bursalı, M.T., *Osmanlı Müellifleri*, I/157-158.

218 Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s. 282.

219 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/621.

220 Eserlerinden bazıları: *Tuhfe-i Hattâtîn*, *Devhatu'l-Meşâyih*, *Terceme-i Fikh-ı Ekber*, *Menâkıb-i İmam A'zam*, *Tefsiru'l-Fâtiha*, *Terâcimü Ahvâl-i Ayasofya*, *Terceme-i Mektûbât-ı İmam Rabbânî* vd.

1202/1778 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir. Hocası Tokatlı Şeyh Muhammed Emin Efendi'nin yanına defnedilmiştir.²²¹

b- Muhammed b. Sadık b. Abdurrahîm el- Erzincânî (1223/1808)

Müftizâde lakabıyla meşhur olmuş Muhammed b. Sadık b. Abdurrahîm daha çok mantık, belağat ve beyan ilmiyle ön plana çıkmış bir ilim adamıdır.²²² Yusuf Efendizâde'nin şiir ve edebiyat yönü dikkate alınınca bu öğrencisinin hocasının o yönlerinden istifade ettiğini söyleyebiliriz.

Muhammed b. Sadık 1223/1808 yılında İstanbul'da vefat etmiş ve Karacaahmed Mezarlığına defnedilmiştir.²²³

c- Benderli Ebûbekir Efendi

Bursalı'nın eserinde ismi geçen bu şahsın şeyhu'l-kurrâ olduğu belirtilmiştir. Diğer kaynaklarda Yusuf Efendizâde'nin öğrencilerinin arasında ismine rastlanılmayan bu şahıs hakkındaki bilgiler oldukça azdır. Bursa'da vefat etmiştir.²²⁴

2- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN ESERLERİ

Birçok sahada eser vermiş olan Yusuf Efendizâde'nin ailesi ve hocaları onun yetişmesinde büyük pay sahibi oldukları gibi onun kıraat ilmine daha çok meyletmesinde de etkili olmuşlardır. Hem babası hem de dedesinin kıraat ilmiyle meşgul olmaları onun da bu ilimde ilerlemesine ve hatta İs-

221 Müstakîmzâde, *Tuhfe*, s.282; Bursalı, M.T., I/157.

222 Eserlerinden bazıları: *Hâşiye alâ Şerh-i Hüseyiniyye*, *Hâşiyetü't-Tasdikât*, *Hâşiyetü't-Tasavvurât*, *Hâşiye alâ Şerh-i Isâm*, *Hâşiye alâ Tahrîri'l-Kavâidi'l-Mantikiyye* vd.

223 Kehhâle, *age.*, X/76; Zirikli, *age.*, VI/160; Bursalı, M.T., *age.*, I/404.

224 Bursalı, M.T., *Osmanlı Müellifleri*, I/473.

tanbul Tarîkinin *îtilâf mesleğinin* sahibi olmasına kadar etki etmiştir.²²⁵

Yusuf Efendizâde sadece kıraat alanında değil, tefsir, hadis, dil ve edebiyat ve mantık gibi değişik alanlarda kendini göstermiş ve eserler vermiştir. Başta kıraat ile ilgili eserleri olmak üzere Yusuf Efendizâde'nin eserlerini incelemeye geçebiliriz.

A- Kıraat İlimiyle İlgili Eserleri

1- el-Îtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf

Yusuf Efendizâde'nin kıraat ilmiyle ilgili yazmış olduğu eserlerin en meşhur olanıdır. Bu eserin ismi Yusuf Efendizâde'nin kıraat ilminde temsil ettiği mesleğe de verilmiştir. Kıraat ilminde önemli konuları âyet örnekleriyle ele alan bir eserdir. Yusuf Efendizâde bu eseriyle ilgili olarak şu bilgileri vermiştir: *'Eimme-i aşera/on kıraat imamının²²⁶ kıraatlarındaki bir takım*

225 Akdemir, M. Atilla, *Kıraat İlmi ve Öğretim Metotları*, s. 117; Demirci, Muh-sin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV., İkinci Baskı, İstanbul, 2011, s. 186; Temel, Nihat, *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, İFAV., İkinci Baskı, İstanbul, 2009, s. 103; Alemdar, Yusuf, *age.*, s. 119; Fırat, Yavuz, "Kırâat İlmi ve Tarikler", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, sy. 13, s. 44; Adıgüzel, Mehmet, "Kıraat İlminde Tarık-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Telif Edilen Eserler", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sy. 16, s. 250.

226 On kıraat imamı ve râvileri şunlardır:

1- Nâfi': Ebû Ruveyym Nâfi' b. Abdurrahman b. Nuaym El-Leysi (169/785) Medine kıraat imamıdır.

Râvileri:

a- Kâlûn: Ebû Musâ İsâ b. Minâ b. Verdân (220/ 835)

b- Verş: Ebû Sâid Osman b. Sâid b. Abdullâh el-Mısrî (197/ 812)

2- İbn Kesîr: Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (120/ 738) Mekke kıraat imamıdır.

Râvileri:

a- el-Bezzî: Ebû'l-Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdullâh el-Bezzî (250/864)

b- Kunbül: Ebû Ömer Muhammed b. Abdurrahman el- Mahzûmî (291/904)

3- Ebû Amr: Ebû Amr Zebân b. Alâ b. Ammâr el- Mâzinî el- Basrî (154/ 771) Basra kıraat imamıdır.

Râvileri:

- a- ed-Dûrî: Ebû Ömer Hafis b. Ömer b. Abdülazîz el-Ezdî ed- Dûrî (248/862)
- b- es-Sûsi: Ebû Şuayb Salih b. Ziyâd b. Abdullah es-Sûsi (261/ 874)
- 4- İbn Âmir: Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el- Yahsûbî (118/ 736)
Şam kıraat imamıdır.
Râvîleri:
a- Hişâm: Ebû'l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr ed- Dîmeşki (245/ 859)
b- İbn Zekvân: Ebû Amr Abdullah b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed- Dîmeşki (242/857)
- 5- Âsım: Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el Kûfi (127/ 745)
Kûfe kıraat imamıdır.
Râvîleri:
a- Ebû Bekir Şu'be: Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el- Kûfi (193/809)
b- Hafis: Ebû Ömer Hafis b. Süleyman b. El-Muğîre el- Esedî (180/ 796)
- 6- Hamza: Ebû Umâre Hamzatü'bnü Habib b. Umâre ez-Zeyyât el- Kûfi (156/773)
Kûfe kıraat imamıdır.
Râvîleri:
a- Halef: Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el- Esedî (229/ 844)
b- Hallâd: Ebû İsâ Hallâd b. Hâlid eş-Şeybânî (220/835)
- 7- Kisâi: Ebû'l-Hasen Ali b. Hamze b. Abdullah el- Kisâi (189/ 805)
Kûfe kıraat imamıdır.
Râvîleri:
a- Ebû'l Hâris: Ebû'l-Hâris Leys b. Hâlid el- Bağdâdî (240/ 854)
b-ed-Dûrî: Ebû Ömer Hafis b. Ömer b. Abdülazîz el-Ezdî ed- Dûrî (248/ 862)
- 8-Ebû Ca'fer: Ebû Ca'fer Yezîd b. El Ka'ka' el- Mahzûmî el- Medenî (130/748)
Medine kıraat imamıdır.
Râvîleri:
a- İsâ b. Verdân: Ebû'l-Hâris İsâ b. Verdân el- Medenî (160/ 776)
b- Süleymân b. Cemmâz: Ebû'r-Rabî' Süleyman b. Müslim b. Cem- mâz ez- Zührî (170/ 786)
- 9- Ya'kûb: Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd el- Hadramî (205/ 821)
Râvîleri:
a- Ruveys: Ebû Abdullah Muhammed b. El- Mûtevekkil b. Abdur- rahman el- Lü'lûi el- Basrî (238/ 852)
b-Ravh: Ebû'l-Hasen Ravh b. Abdülmü'min el- Hüzeli el- Basrî (235/ 849)
- 10-Halefû'l-Âşîr: Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el- Esedî (229/844)
Kûfe kıraat imamıdır.
Râvîleri:
a-İshâk: Ebû Ya'kûb İshak b. İbrahim b. Osman el- Verrâk el- Mer- vezî el- Bağdâdî (286/ 889)
b- İdrîs: Ebû'l-Hasen İdris b. Abdülkerim el- Haddâd el- Bağdâdî (292/ 905)

*vücûh*²²⁷ ve rivâyet ihtilaflarını kapsayan bazı âyetleri Kur'an sûreleri tertibine göre toplamayı uzun süredir düşünüyordum ve bunu *Tayyibe-i Neşr Tarîki*²²⁸ ile yapmayı tasarlıyordum. Allah'a tevekkül ederek ve bütün işlerimde O'ndan yardım dileyerek bu işe giriştim ve yazdığım bu küçük esere de *el-Îtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf* ismini verdim.²²⁹

Eser kaynaklarda *El-Îtilâf fi Vucûhi Rivâyâti'l-İhtilâf fi'l-Kıraat*,²³⁰ *El-Îtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf fi'l-Kıraeh*,²³¹ *El-Îtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf fi'l-Kıraati'-Aşr*,²³² *El-Îtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf fi'l-Hılâf*,²³³ gibi değişik isimlerle geçmektedir.

İstanbul tarîki tercihleriyle kaleme alınmış olan bu eser konu esaslı yazılmamıştır. Yeri geldikçe âyetlerde bulunan kıraat vecihlerinin açıklandığı bir eserdir. Ancak Yusuf Efendizâde'nin diğer eserlerinde de olduğu gibi incelenen âyetlerde bulunan tüm kıraat konuları açıklanmamıştır. Bunun yerine o âyette bulunan ve zor olan vecihler belirtilmiştir.

Yusuf Efendizâde eserini hicrî 1141 yılının Zilhıcc ayında tamamlamış ve 1146 yılında bir talebesi tarafından istinsâh edilmiştir. 1290 yılında da Arif Efendi Matbaasında basılmıştır. Eserin muhtelif kütüphanelerinde yazmaları mevcuttur. Bu yazmaların pek çoğu eserin tamamı değildir. Eserin tamamı, Hamid b. Abdülfettâh el- Palûvî'nin *Zübdetü'l-İrfân* isimli kitabın kenarında basılmıştır. Ayrıca Zübd'e'nin son kısımlarına Yusuf Efendizâde'nin med konusuyla ilgili yazmış olduğu risâlesi de ilave edilmiştir.²³⁴

227 Vecih/vücûh: Alınması câiz sabit kıraatlerden okuyucunun tercihine bırakılan okuyuş şeklidir. (bkz. Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî, "Dirâsât fi Ulûmi'l- Kur'an", Riyâd, 1430/2009, s. 341-342)

228 Tetik, Necati, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kıraat İlminin Ta'limi*, İşaret Yayınları, 34, İstanbul, 1990, s. 145.

229 Yusuf Efendizâde, *el-Îtilâf fi Vucûhi'l-İhtilâf*, Hacı Selim Ağa, 4, vr. 1b; Palûvî, Hamid b. Abdülfettâh, *Zübdetü'l-İrfân*, Hilal Yayınları 71, İstanbul, s. 2.

230 GAL, II/653.

231 Bağdatlı, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifîn*, I/482.

232 Zirikli, *Â'lam*, IV/273.

233 Kehhâle, *Mu'cem*, VI/145.

234 Palûvî, *Zübdetü'l-İrfân*, s. 177-185.

2- Risâle fî Ecvibeti Mesâil Mimmâ Yetealleku bi Vücûhi'l-Kur'an

Kıraat vecihlerinin ele alındığı bir eserdir. Yusuf Efendizâde bu eserinde sıla, ibdâl, nakl, sekt gibi konuların kıraat vecihlerinde nasıl uygulanacağını anlatmıştır. Bu eserin yazılma sebebini müellif eserin başlarında “*Vezir Ebû Nâile Abdullah Paşa'nın kıraat vecihleri ile ilgili bana birçok soru yöneltmesi üzerine Allah'a sığınarak bu eseri yazmaya karar verdim...*” diyerek açıklamıştır.²³⁵

Eserde bazı âyetlerin kıraat vecihleri verilmiş, Şatıbiyye ve Teysîr Tarîkleri ağırlıklı olarak konular işlenmiştir. Daha çok ihtilaf edilen ve karışık olan kısımlar ele alınmış ve âyetlerle örnekler verilerek açıklanmıştır. Örneklerde bulunan kıraat vecihleri o kıraatı okuyan kıraat imamının ismiyle belirtilmiştir. Ancak ele alınan âyette bulunan tüm kıraat konuları Yusuf Efendizâde'nin kıratla ilgili yazdığı pek çok eserinde olduğu gibi burada da belirtilmemiştir. Ayrıca Yusuf Efendizâde risâlesinde, eserin yazılmasına sebep olan Ebû Nâile Abdullah Paşa'ya icâzet verdiğini ve bu icâzetin Şatıbiyye, Teysîr, Dürre ve Tahbîr'i kapsadığını da belirtmiştir.²³⁶

Eser kaynaklarda *Ecvibet-ü Yusuf Efendizâde alâ Iddeti Mesâil Fîma Yetealleku Bi Vucûhi'l- Kur'an* ve *Mesâil fî'l-Kıraât*²³⁷ gibi değişik isimlerle geçmektedir.

3- Risâle fî Halli Ba'zı'l- İşkâlât

Yusuf Efendizâde bu eserini Şatıbiyye ve Teysîr tariklerinde göre okunan âyetlerde kıraat öğrencilerinin sıkıntıya düşüp zorlandıkları kısımları açıklanmak için yazmıştır. *Hırzu'l-Emânî* ve

235 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti Mesâil*, Fatih 68/4 vr. 28b; BY5824/3, vr. 133a,

236 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti Mesâil*, BY5824/3, vr. 133a.

237 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Hukmi'l-Kırâeti bi'l-Kırâati's-Şevâz*, (thk. Hamdan, Ömer Yusuf), s. 10-11.

Vechü't-Tehâni isimli eserde geçen bazı beyitlerin açıklamaları ele alınmıştır. Müellif önce *Hırzu'l-Emâni*'de geçen beyti verir, sonra bu beyitten istifadeyle kıraat vecihlerini açıklar. Bu açıklama esnasında söz konusu âyetteki tüm kıraat vecihleri yerine işkâl/zorluk bulunan kısımlarla ilgilenir.

Eser kaynaklarda *Risâle fi Halli Müşkilâti's-Şatıbiyye ve Risâle fi Def'i'l-İşkâlâti'l-Vârideti ale'l-Ecvibeti'l-Magrûeti min Tarîki's-Şatıbiyyeti*²³⁸ gibi değişik isimlerle geçmektedir.

4- Risâle fi Reddi'l-Kirâeti bi's-Şevâz

Sahih olmayan şâzz²³⁹ kıraatların okunmasının ele alındığı bir risâledir. Yusuf Efendizâde, “dâd” harfiyle ilgili yazdığı reddiyesinde olduğu gibi bu eserini de yaşadığı dönemde ortaya çıkan bazı problemler için kaleme almıştır. Müellifimiz bu hususu risâlesinin hemen başlarında “*İstanbul'da bazı camii, mescit ve ders halkalarında yaygınlaşmaya başlayan şâz kıraat vecihlerinin okunmasına karşı İslam âlimlerinin konuya yaklaşımlarını ve bu konuda söylediklerini özetlemek, bu sayede Kur'an'ın korunmasını sağlamak ve böylece Kur'an'ın şefaata nail olmak, Allah'ın rızasını kazanmak için bu risâleyi kaleme aldım*” diyerek ifade eder.²⁴⁰ Onun bu tavrı, yaşadığı dönemin problemlerine karşı ilgisini ve sorumluluk bilinciyle hareket ettiği gösterir.

238 Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Hukmi'l-Kirâeti bi'l-Kirââti's-Şevâz*, s. 14; *Risâle fi Halli Ba'zı'l- İşkâlât*, SK., İbrahim Efendi, 66/2, vr. 28a.

239 Makbûl, kabul edilebilir kıraatte bulunması gerekli; Kıraatın senedinin sahih olması ve Efendimize kadar ulaşması, Kıraatın Resm-i Osmâniye uygun olması, Arap gramerine uygun olması şeklinde kabul edilen üç şarttan birine uygunluk arz etmeyen kıratır. Ya da “Senedindeki inkıtâdan veya râvinin sikalığını bozacak hallerden dolayı senedi sahih olmayan; kıratın diğer iki rûknünden birine veya ikisine muvafakati muhtemel olan kıraat” şeklinde tarif edilmiştir. (bkz. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kirââti'l-Aşr*, Mısır, 1950, s. 3; Ünal, Mehmet, Kur'an'ın Fonetik Naklinin Tarihi (Kıraat İlimi ve Kısa Tarihi), *Tefsîr El Kitabı*, (ed. Koç, Mehmet Akif), Grafiker Yayınları, Ankrara 2012, s. 99; Akdemir, age., s. 60.)

240 Yusuf Efendizâde, *Reddi'l-Kirâeti bi's-Şevâz*, Fatih, 5328/2, vr. 43b; Hamdân, Ömer Yusuf, age., s. 41-42.

Eserde mukayeseli bir usûl benimsenmiş, konuyla ilgili âlimlerin görüşleri karşılaştırmalı olarak verilmiştir. Fıkıh âlimlerinin konuya yaklaşımları, kıraat âlimlerinin yaklaşımlarıyla beraber işlenmiştir. Daha çok fıkıh ağırlıklı bir risâledir. Eserde şaz kıraat örnekleri verilmemiş sadece hüküm açısından çeşitli âlimlerin görüşleri aktarılmıştır.

Eserin hemen başında mütevâtir²⁴¹ kıraatın tanımı ve tanımında geçen üç şart açıklanmış,²⁴² Allâme Burhâneddin Ca'berî'nin (732/1331) ve İbnü'l-Cezerî'nin (833/1429) eserlerinden be-yitlerle mütevâtir kıraatın üç şartı belirtilmiştir.²⁴³

Eser kaynaklarda *Risâle fi Hukmi'l Kırâeti bi'l-Kırâati's-Şevâz*, *Reddü'l-Kırâeti bi's-Şevâz*,²⁴⁴ *Risâle fi Beyâni Hurmeti'l-Kırâati bi's-Şevâz*, *Risâle fi'l-Kırâati's-Şâzze*²⁴⁵ gibi isimlerle geçmektedir.

Ömer Yusuf Hamdân bu eseri *Risâle fi Hukmi'l Kırâeti bi'l-Kırâati's-Şevâz* ismiyle tahkik etmiş ve bu çalışma Amman'da 1425/2004 yılında basılmıştır.

5- Risâletü'r-Reddiyât fi'd-Dâd

Dâd harfinin okunuşuyla ilgili kaleme alınmış küçük bir risâledir. Bu eser de şaz kıraatlarla ilgili olarak yazdığı risâlesi gibi Yusuf Efendizâde'nin yaşadığı dönemde problem olan bir konuya karşı duyarlılığını gösterir.

241 Makbûl kıraatta "mütevâtir olma" şartı hususunda görüşler vardır. Asıl olan senedin sihhatidir. Müellifimiz burada mütevâtir kıraat ile sahih kıraat ayrımını tam yapmamıştır. Konu ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

242 Makbûl, kabul edilebilir kıraatte bulunması gerekli üç şart: Kıraatın senedinin sahih olması ve Efendimize kadar ulaşması, Kıraatın Resm-i Osmânîye uygun olması, Arap gramerine uygun olması. Bu üç şartla bir kıraat sahih kabul edilir. Konu ikinci bölümde daha detaylı incelenecektir. (bkz. İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr*, s. 3; Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Fonetik Naklinin Tarihi, Kıraat İlmi ve Kısa Tarihi*, s. 76-78; Akdemir, age., s. 59.

243 Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Hukmi'l Kırâeti bi'l-Kırâati's-Şevâz* (thk. Hamdân, Ömer Yusuf), Amman, 1425/2004, s. 42.

244 Bursalı, *Osmanlı Müellifler*, I/472.

245 Hamdân, age., s.14.

Yusuf Efendizâde, Saçaklızâde olarak bilinen Mehmed Efendi'nin²⁴⁶(1145/1732) “dâd” harfiyle ilgili yazdığı risâlesindeki²⁴⁷ görüşlere cevap vermiş ve o görüşlerin yanlışlığını ortaya koymuştur.

Yusuf Efendizâde, Saçaklızâde'nin“...*Dâd-ı mu'ceme, zây-i mu'cemeye benzer, yani bu ikisi arasında bir fark yok denecek kadar işitmede ve telaffuzda birdir.*” dediğini belirttikten sonra bu görüşün doğru olmadığını her iki harfin de mahreç ve sıfatlar bakımından farklılık arz ettiğini ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak meşhur kıraat ve tecvîd âlimlerinin görüşlerinden deliller vermek suretiyle risâlesini tamamlamıştır.²⁴⁸

Yusuf Efendizâde kendi görüşünü “*Bu iki harf her ne kadar benzese de bu benzerlik lafızda ve işitmede bir oldukları anlamına gelmez. Aksine duymayla aralarındaki fark bilinir. Bütün harfler böyledir. Çünkü her harfin diğer harften farklı, ortak olmayan bir sesi vardır*” diyerek belirtmiştir.²⁴⁹

Eser kaynaklarda *er-Risâletü'r-Reddiyye li' d-Dâd*²⁵⁰, *Risâletü Harfi' d-Dâdi's-Sahîh*²⁵¹ gibi değişik isimlerle geçmektedir.

6- Meseletü âl'âne fi İlmi Vucûhi'l-Kur'an

İstifhâm hemzesi ile harf-i ta'rif arasında kalan vasıl hemzesinin okunuş özelliklerinin ele alındığı bir risâledir. Müellifimiz

246 Eserlerinden bazıları: *Risâle fi Âyâtî'l-Müteşâbihât, Arâis fi'l-Mantık, Cühdî'l- Mukil fi't-Tecvid, Hâşiye alâ Şerh-i Metâli, Tehzîbü'l-Kırâa, Tertîbü'l-Ulûm* vd. Ayrıca ‘Dâd’ harfinin okunuşu ile ilgili bir risâlesi vardır. Yusuf Efendizâde de aynı konuyla ilgili yazdığı eserinde Saçaklızâde’yi eleştirmiştir. Bu konu ilerleyen bölümlerde ele alınacaktır.

247 Bu risâle Remzi Ateşyürek tarafından “*Dâd Harfinin Okunuş Özelliği Muhammed Mer'âşi (Saçaklızâde)'nin Hayatı ve Eserleri*” ismiyle incelenmiş ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisinde 2005 yılının 20-21. Sayılarında yayımlanmıştır.

248 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'r-Reddiyyât fi' d-Dâd*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 1261/7, vr. 71b; BY5668-2 (32 ulu 158-2), vr. 106b.

249 Yusuf Efendizâde, *agr.*, vr. 74a.

250 Hamdân, *agr.*, s. 14.

251 Bursalı, *OM.*, I/473.

bu eserinde kıraat imamlarının bu tür kelimelerdeki okuyuş ve-
cihlerini ele almıştır.²⁵²

²⁵⁵ الذَّكْرَيْنِ - ²⁵⁴ اللَّهُ - ²⁵³ آتَىٰ gibi kelimelerin nasıl okunacağına an-
latıldığı küçük bir risâledir.

الَّتِی kelimesini Ebû Ca'fer ve Verş nakil ile diğerleri de tahkik
ile okumaktadırlar diyerek risâleye giriş yapar ve diğer iki keli-
meyi de bu şekilde açıklar.²⁵⁶

Risâle fî Vakfi'l-Hemze isimli eserde de aynı konu değişik
açılardan detaylıca işlenmiştir.²⁵⁷

7- Risâle fî Tahkîki Ba'zı Vucûhi'l-Kırâeti fi'ş-Şâtıbiyye

İmam Şâtîbî diye meşhur Ebu'l-Kasım b. Firrûh b. Ebî'l-Kâ-
sım er-Ruaynî eş-Şâtîbî el-Endülüsî'nin (590/1193) kıraat konu-
sunda yazmış olduğu *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî* isimli
eserin bazı beyitlerinin şerhinden ibaret küçük bir risâledir.²⁵⁸
Yusuf Efendizâde'nin bu eseri daha önce hakkında bilgi verdi-
ğimiz *Risâle fî Halli Ba'zı'l- İşkâlât* isimli eserin içeriğiyle büyük
oranda benzerlikler gösterir.

8- Risâle fî Beyâni Merâtibi'l-Med

Tecvîd ve kıraat ilminin temel konularından olan med ko-
nusunu ele alan bir risâledir. Yusuf Efendizâde bu risâlesinde
kıraat-ı aşere imamlarının tamamının ve râvîlerinin med konu-
sundaki uygulamalarını ayrı ayrı başlıklar altında ele almıştır.

252 Yusuf Efendizâde, *Meseletü Âl'âne fî Ilmi Vucûhi'l-Kur'an*, Laleli, 22/3,
vr. 97b-106b.

253 Yunus Sûresi 10/91.

254 Naml Sûresi 27/59

255 En'am Sûresi 6/143-144.

256 Yusuf Efendizâde, *Meseletü âl'âne fî Ilmi Vucûhi'l-Kur'an*, Laleli, 122, vr. 97b.

257 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Vakfi'l-Hemze*, SK., Mihrişah Sultan, 2, vr.
150b-161a.

258 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Tahkîki B'azı Vucûhi'l-Kırâeti fi'ş-Şâtıbiyye*,
Hacı Selim Ağa, 5/5.

Eser bu konuda yazılmış derli toplu bir eser olma özelliğine sahiptir. Kıraat ilminde azîmet esasını tercih ettiğini ifade eden müellifimiz,²⁵⁹ med konusunda da bütün görüşlere yer vererek bu özelliğini göstermiştir.

Eserin başında yazarımız med konusunda uygulamada görülen mertebeyi ve erbea merâtibi²⁶⁰ kısaca ele almıştır.

Eser kaynaklarda *Beyânı Merâtibi'l-Meddât*²⁶¹, *Risâle fî Beyâni Merâtibi'l-Meddi*, *Risâle fî Beyâni Merâtibi'l-Meddi fi'l-Kırâati'l-E-immeti'l-Aşerati*²⁶² gibi değişik isimlerle geçmektedir.

9- El-Bustân fi'l-Kırâeh²⁶³

B-Tefsir İlmiyle İlgili Eserleri

1-Tefsîr-u Sûretyi'l-Beled ve'l-Kevser

Bu eser, Kur'an-ı Kerim'in 90. ve 108. Sûreleri olan Beled ve Kevser sûrelerinin tefsirlerini içerir. 21 varaklık bir risâledir. Beled Sûresi 1b-12b, Kevser Sûresi ise 13a-21a arasında incelenmiştir.²⁶⁴

Yusuf Efendizâde tefsirle alakalı olan bu risâlelerinde az da olsa bazı kıraat ihtilaflarına değinmiştir.

2- el-Mî'râciyye

Mîrâc hadisesiyle ilgili olan bu eserin Vezir Ali Paşa'ya ithaf edildiği eserin başında belirtilmiştir.²⁶⁵ Yusuf Efendizâde'nin eserlerinin hemen hemen tümünde göze çarpan husus eserin kaleme alınış gayesinin ilk bölümlerde ifade edilmiş olmasıdır.

259 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, Kastamonu Kütüphanesi, 2008/1, vr. 16b; *el-İtilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*, s. 3.

260 Yusuf Efendizâde'nin med konusuyla ilgili görüşleri başlığına bakınız.

261 Bursalı, OM., I/472.

262 Hamdân, *agr.*, s. 11.

263 Hamdân, *agr.*, s. 11. Eser sadece bu kaynakta geçmektedir.

264 Yusuf Efendizâde, *Tefsîr-u Sûretyi'l-Beled ve'l-Kevser*, Laleli, 177/1.

265 Yusuf Efendizâde, *Mîrâciyye*, Milet Ali Emîri Efendi, 222, vr. 2a.

Eserde üç âyet ele alınmıştır. Bunlar:

“Onu da, Lût’u da âlemler için kutsal saydığımız yere ulaştırıp kurtardık.”²⁶⁶

“Sonra yaklaşmış ve inmiştir. Aralığı iki yay kadar aralığı kadar belki daha da yakın oldu.”²⁶⁷

“Sana gösterdiğimiz rüya ile ve Kur’an’da lanetlenmiş ağaç ile sadece insanları denedik.”²⁶⁸ âyetleridir.

Bu âyetlerin tefsirlerinden sonra *tetimme* başlığıyla eserde şu bilgiler verilmektedir: “Âlimler dediler ki Mescid-i Aksâ’ya kadar olan gece yürüyüşünü inkâr eden tekfir olunur. Çünkü bu Kur’an nassı ile sabittir.²⁶⁹ Peygamberimizin bundan sonraki merhalede göklere ve Sidre-i Müntehâ’ya yükselmesini inkâr eden ise fasık ve bidatçidir. Çünkü bu bölüm sahîh meşhûr hadisle sabittir. Ayrıca buna Kur’an-ı Kerim’de de îma vardır.

Bu îma, İnşikâk Sûresi 19. âyetteki لَسْرَكِبُ kelimesindeki “bâ” harfinin fetha okunmasıyla²⁷⁰ ortaya çıkar. Bu durumda muhatap Hz. Muhammed (a.s) olur. Anlam: **“Ey Muhammed! Sen muhakkak ve muhakkak mirâcta, göklerin o tabakasından bu tabakasına çıkacaksın.”**²⁷¹ şeklinde olur.

Bunların dışında mirâc hadisesiyle ilgili olarak “Peygamberimizin bindiği Burak ve Yeşil Refref’i, bu Refref’in Peygamber Efendimizi Arş’ın yakınına kadar götürdüğünü vb.anlatan rivâyetleri inkâr eden ise fasık ve bidatçi sayılmaz. Çünkü bu haberler sahîh ve meşhûr haberle sabit olmamıştır. Ancak bunları tasdik edip kabul etmekte de bir beis yoktur. Çünkü bunlar, Hz. Peygamber’in Allah katındaki yüceliğine ve kıymetine nispetle olmayacak şeyler değildir”²⁷² gibi konuyla ilgili hükümlerin ele alındığı görülür.

266 Enbiya Sûresi 21/71.

267 Necm Sûresi 53/8-9.

268 İsra Sûresi 17/60.

269 İsra Sûresi 17/1.

270 Âyeti bu şekilde İbn Kesir, Hamza, Kisâi ve Halefü'l-Âşir okumuşlardır. (bkz. Pâlûvî, *Zübde*, s.143.)

271 Yusuf Efendizâde, *Mirâciyye*, vr.16a.

272 Yusuf Efendizâde, *agr.*, vr. 16a.

3- Ta'lika alâ Tefsîri'l-Kâzî fî Kavlihi Teâlâ "Tâhâ mâ Enzelnâ Aleyke'l-Kur'âne li Teşkâ"

Küçük bir risâledir. Tâhâ Sûresi 3. Âyetinin önceki âyette geçen "li teşkâ"nın mahallinden bedel olmasının câiz olamayacağını ifade eden bilgi²⁷³ üzerine ta'lik olarak kaleme alınmıştır.

Eser gramer ve dil bilgisi ağırlıklı bir risâledir. Beş varaktan ibarettir.²⁷⁴

4- Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't-Te'vîl

Bakara Sûresi 10. âyetin sonuna kadarki bölümlerin tefsiridir. Müellif bu risâlesinde Kâdî Beyzâvî'nin sözünü alıyor, sonra değişik açılardan tefsir ve açıklamalar yapıyor.

Eser kaynaklarda *Hâşiye alâ Evâili Beyzâvî*²⁷⁵, *Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl li'l- Beyzâvî*²⁷⁶, *Hâşiye ale'l-Beyzâvî* gibi değişik isimlerle geçmektedir.²⁷⁷

5- En-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha

Fatiha Sûresi hakkında detaylı bilgiler içeren bir eserdir. Eser dil ve kıraat açıklamalarının fazla oluşuyla göze çarpar.

Yusuf Efendizâde'nin tefsir hocalığı yaptığını daha önce onun ilmi kişiliği başlığı altında belirtmiştik. Bu müderrisliği esnasında ders programı içinde bulunan Kâdî Beyzâvî tefsirinin değişik bölümlerine ve Fatiha Sûresi'ne haşiyeler yazmıştır.

273 Beyzâvî, Kâdî Nâsirüddin Ömer, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut, trs. IV/186.

274 Yusuf Efendizâde, *Ta'lika alâ Tefsîri'l-Kâzî fî Kavlihi Teâlâ "Tâhâ mâ Enzelnâ Aleyke'l-Kur'âne li Teşkâ*, Hamidiye 1261/6.

275 Bursalı, M. Tahir, *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zâtın Terceme-i Hâli*, İstanbul, 1321, s. 43.

276 Ziriklî, *A'lâm*, IV/130; Kehhâle, *Mu'cem*, I/325, Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I/482.

277 Hamdân, *agr.*, s. 12.

Eser 1144/ yılında tamamlanmış ve Sultan I. Mahmud'un cülusunda Padişaha takdim edilmiştir. Daha sonra padişah, Yusuf Efendizâde'yi Sultan Ayasofya içine yaptırdığı kütüphaneye tefsir müderrisi olarak tayin etmiş²⁷⁸ ve ders programına da Beyzâvî tefsiri konmuştur.²⁷⁹

Eser kaynaklarda *Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha* ismiyle de geçmektedir.²⁸⁰

6- Bezlü Nakdi'l-Efkâr li Mutâleâti Metâli'i'l-Envâr

Ta'lika alâ Tefsîri'l-Kâzî fî Kavlihi Teâlâ "Tâhâ mâ Enzelnâ Aleyke'l-Kur'âne li Teşkâ", Hâşiye alâ Envâri't-Tenzîl ve Esrâri't-Te'vîl ve En-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha isimli eserlerin Beyzâvî tefsirine yönelik çalışmalar olduğunu ifade etmiştik. Bu eserde daha önce Yusuf Efendizâde'nin Fatiha Tefsirini ele aldığı *En-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha* isimli eserin genişletilmiş halidir. Eser 1153 yılında tamamlanmıştır.

216 varaklık bu eserin kenarlarında Yusuf Efendizâde yararlandığı kaynaklardan bazılarını şu şekilde belirtmiştir: Hüsrev, Şeyhzâde, 'Isam, Siyalkûtî, Mir Padişah, İbnü'ş-Şeyh, Şihâb, Lârî, Ebu'l-Kâsım, el-Leysî, Teftâzânî fi't -Telvîh, Sadruddînzâde, Hüseyin el-Halhâlî, Seyyid Şerif, Semerkandî, Ebussuûd, Sıbgatul-lah, İbnü'l-Kemal vb.

C- Hadis İlmiyle İlgili Eserleri

1- Necâhu'l-Kârî li Şerhi Sahîhi'l-Buhârî

Yusuf Efendizâde'nin 30 ciltlik en hacimli eseridir. Eser Buhârî üzerine yapılmış bir şerh çalışmasıdır.

278 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 44, vr. 2a.

279 Tobay, *age.*, s. 63.

280 Hamdân, *agr.* s. 18.

Yusuf Efendizâde eseri yazış gayesini şu şekilde anlatmaktadır: “Yüce sultanımız Sultan III Ahmed’in saraydaki zevâta ta’lim ve tadrîs hizmetiyle şereflendirildiğim zaman, İmam Buhârî’nin Sahîh’ini okutmam uygun görülmüştü. Böylece bu eseri okutmaya başladım. Bu esnada bazı şerhlerden faydalanarak bir eser meydana getirme ve daha yararlı olabilme fikri içime doğdu. Aynı zamanda yazacağım bu eser hadisleri tadrîs ve takrîr ederken bu fakirin işini de kolaylaştırır diye düşündüm. Neticede Yüce Mevlâ’dan yardımını dileyerek bu işe giriştim. Yazmayı düşündüğüm bu esere *Necâhu’l-Kârî li Şerhi Sahîhi’l-Buhârî* adını verdim. Yüce Rabbimin, bu eserin tamamlanmasında bana yardımcı olmasını ve arzumu gerçekleştirmeye beni muvaffak kılmasını diliyorum.”²⁸¹ Daha önceki eserleri kaleme almasındaki maksadın bu eserde de olduğunu görüyoruz.

Eser muteber kaynaklara dayanılarak hazırlanmış ve uzun süren bir çalışmanın neticesinde ortaya çıkmıştır. *Necâhu’l-Kârî*, Sultan I. Mahmud’a takdim edilmiş müellif Yusuf Efendizâde 1000 altın, bir kat iftihar elbisesi ve bir samur kürk ile taltif edilmiştir.

Yusuf Efendizâde bu eserini Fatih Sultan Camii Kütüphanesine vakfetmiştir.²⁸²

Eser kaynaklarda *Necâhu’l-Kârî*²⁸³, *Necâhu’l-Kârî fi Şerhi’l-Buhârî*²⁸⁴, *Necâhu’l-Kârî Şerhu Sahîhi’l-Buhârî*²⁸⁵ gibi değişik isimlerle geçmektedir.²⁸⁶

281 Yusuf Efendizâde, *Necâhu’l-Kârî li Şerhi Sahîhi’l-Buhârî*, SK., Fatih, 244, vr. 1b-2a.

282 Bursalı M. Tahir, *OM.*, I/471; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/2, s. 259-454.

283 *GAL*. II/653.

284 Zirikli, *Âlâm*, IV/130.

285 Bursalı, M. Tahir, *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zâtın Terceme-i Hâli*, İstanbul, 1321, s. 34.

286 Hamdân, *agr.*, s. 17-18.

2- İnâyetü'l-Meliki'l-Mün'im li Sâhîhi Müslim

Yusuf Efendizâde'nin hadis ilmiyle ilgili bir diğer çalışması da Müslim üzerine yapmış olduğu şerhdir. Yusuf Efendizâde eseri yazış gayesini şu şekilde anlatmaktadır: “*Uğrunda meşakkatli yolculuklara katlanmaya değer faydalı ilimlerin başında Hadis İlimleri gelmektedir. Çünkü bu ilimler sayesinde Allah'ın kitabı Kur'an-ı Kerim'deki maksadının ne olduğu anlaşılır ve onun hitabının taşıdığı nurlar hadis âlimleri üzerine saçılır. Ben de, O'nun hitabının kaynağı olan zâtâ ulaşabilmek için hadis ilimleriyle ilgili kitapları okumakla meşgul oluyordum. Allah'ın kitabından sonra en güvenilir iki kitabın Buhârî ile Müslim'in Sahihleri olduğunda ittifak bulunmaktadır. Allah'ın inâyetiyle bana uzun zamandan beri Buhârî'nin Sahih'ini okuyup okutmak nasip oldu. Cenâb-ı Hak beni bu esere mümkün merteye şerhlerinden istifade ederek baştan sona kadar bir şerh yazmaya muvaffak kıldı. Bu çalışmamın neticesinde birçok ciltlik (30) bir eser meydana geldi. Bu arada çok sevdiğim dostlarımdan bazıları aynı şekilde Sahih-i Müslim okutmam ve kalan ömrümü bu eseri okutup üzerine araştırma yapmakla geçirmemi benden istediler. Ben de her ne kadar zihnimin yorgunluğu sebebiyle bunu yapacak durumda olmasam da Allah'ın yardımı, desteği ve tevfikine güvenerek bütün gayretimi bu işe vererek bu hizmeti yapmaya karar verdim. İnsanı başarıya ulaştıracak ve yardımını ondan esirgemeyecek olan Allah'tır. O'na güveniyor ve O'ndan yardım diliyorum. Yazacağım bu esere İnâyetü'l-Meliki'l-Mün'im li Sâhîhi Müslim adını verdim...*

Eserin başlarında Yusuf Efendizâde şu duayı yapıyor: “*Her şeyin mâliki ve ma'bûdu olan Allah'dan yardım dileyerek bu işe başlıyorum. Yüce Allah'dan beni, bildiklerinden faydalanan, dosdoğru yoluna iletilip kendisine bu yolun doğruluğu ilham edilen kişilerden kılmasını beni ve diğer Müslümanları sözde ve amelde başarıya ulaştırmasını, Peygamberi, onun ehl-i beyti ve*

*ashabı ile etbâi hürmetine bizi bütün hata ve kusurlardan korumasını niyaz ederim.*²⁸⁷

Böyle güzel dileklerle yazmaya başlamış olduğu bu eserini, müellifimiz tamamlayamamıştır.

D- Diğer İlimlerle İlgili Eserleri

1- El-Kelâmü's-Seniyyi fî Mevlidi'l-Mustafa

Yusuf Efendizâde'nin Peygamberimizin hayatından kesitleri yansıttığı, mevlid kutlamalarının ortaya çıkışı ve durumunu incelediği ve Peygamberimize salâvat getirmenin faziletiyle sona erdirdiği siyer ile ilgili eseridir.

Yusuf Efendizâde, Hz. Peygamber'in doğum yıldönümlerini mevlid programlarıyla kutlamanın iyiliklere vesile olacağını, hayır ve hasenâtın artacağını, ilk dönemlerde böyle bir uygulamanın olmamasına rağmen daha sonraları güzel niyetlerle ve ihlâsla ortaya çıktığını, bu sebepten de bid'at-ı hasene olarak kabul edileceğini söyler.

Müellifimiz bu eserini övgüyle bahsettiği ve kendisini insanların hamisi diyerek övdüğü Sultan III. Ahmed'e ithâf etmiştir.²⁸⁸

Eserin başlarında *“Rabbimiz! İçlerinden onlara senin âyetlerini okuyan, Kitabı ve hikmeti öğreten, onları her türlü kötülükten arıtan/temizleyen bir peygamber gönder. Gerçekten güçlü ve hüküm sahibi olan sensin.*²⁸⁹ âyetinin ele alındığı bir bölüm yer alır.

Eser, *el-Kelâmü's-Seniyyi'l-Musaffâ fî Mevlidi'l-Mustafâ* ismiyle de kaynaklarda geçmektedir.²⁹⁰

287 Yusuf Efendizâde, *Înâyetü'l-Meliki'l-Mün'im li Sâhihi Müsim*, Nuruosmâniye, 1042, vr 1a-4b.

288 Yusuf Efendizâde, *el-Kelâmü's-Seniyyi fî Mevlidi'l-Mustafa*, Milet, Ali Emîri Efendi, 4637/4, vr. 49b.

289 Bakara Sûresi 2/129.

290 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifin*, I/483.

2- Esmâ-ü Ashâb-ı Bedr

Küçük bir eserdir. 6 varaklık bir hacmi vardır. Eserde herhangi bir giriş yoktur. Herhangi bir açıklama yapılmadan hemen aşağıdaki başlıklar verilerek konuya geçilir:

- Muhâcirlerden Bedr'e katılanlar: 79 sahâbi.
- Bedr'e katılmadığı halde kendilerine Peygamberimizin pay ayırdıkları: 3 sahâbi.
- Bedir Savaşı'na katılıp katılmadığı kesin bilinmeyen ve ihtilaf edilenler: 14 sahâbi. Bunlara da pay ayrılmıştır.
- Evs Kabilesi'nden Bedr'e katılanlar: 68 sahâbi.
- Evs Kabilesi'nden olup Bedir Savaşı'na katılmadığı halde kendilerine pay ayrılanlar: 4 sahâbi.
- Evs Kabilesi'nden Bedir savaşı'na katılıp katılmadıkları belli olmayıp ihtilaf edilenler: 2 sahâbi. Bunlara da pay ayrılmıştır.
- Hazrec Kabilesi'nden Bedr'e katılanlar: 81 sahâbi.
- Hazrec Kabilesi'nden olup Bedir savaşına katılmadığı halde ganimetten kendilerine pay ayrılanlar: 2 sahâbi.
- Bedir Savaşı'na katılıp katılmadıkları tam olarak bilinmeyen ve haklarında ihtilaf edilenler: 28 sahâbi.

Yusuf Efendizâde bu eserini Vezir Ahmed Paşa'ya ithafen yazdığını belirtmiştir.²⁹¹

3- Hâşiyе alâ Hâşiyâti Kara Dâvûd ale't-Tehzîb

Eser Yusuf Efendizâde'nin diğer çoğu risâlesinde olduğu gibi ders için yazılmıştır. Müellif bu hususu şu şekilde ifade etmektedir: *“Öğrenciler arasında Davûdiyye Hâşiyelerinin yaygın olduğunu ve bazı muasır müelliflerin bu hâşiyelere hâşiyeler yazdıklarını gördüm. Bana da bazı arkadaşlarımla beraber bu hâşiyeleri tetkik ve kontrol işi verildi. Bu incelemelerim sırasında içime doğan fikirleri, bazı zâtların sözlerini de aktarmak suretiyle birkaç varakta bir araya topladım. Bunlarla meşgul olan*

291 Yusuf Efendizâde, *Esmâ-ü Ashâb-ı Bedr*, *Nuruosmaniye*, 3046, vr. 1b-6a.

öğrencilere faydalı olmasını umarım. Bir hata görürlerse beni ma'zur görmelerini dilerim.”

Yusuf Efendizâde, “kavlühü” ve “kâle’ş-şârih” ifadelerini kullanıp haşiyelerde geçen bölümleri aktarıyor ve daha sonra kendi açıklamalarına geçiyor. Özel vurgulamak istediği kısımlara ise “*tetimme*” ve “*fâide*” başlıklarıyla dikkat çekiyor. Bu husus onun hadisleri şerh ederken de kullandığı bir özelliğidir.²⁹²

Ferağ kaydından eserin 1116 yılında telif edildiği anlaşılıyor. İzmirli Şeyh Mustafa isimli biri tarafından 1146 da istinsâh edilmiştir.²⁹³

145 varak olan bu eser kaynaklarda Hâşiye alâ Şerhi Kara Dâvûd fi'l-Mantık²⁹⁴, Hâşiye alâ Kara Dâvûd mine'l-Mantık, Hâşiye alâ Kara Dâvûd²⁹⁵ gibi değişik isimlerle geçmektedir.

4- Hâşiye alâ Hâşiyeti Hasan ez-Zibârî alâ Şerhi'l-'İsâm

Bu eser, 'İsâmüddîn b. Muhammed'in “istiâre” konusuna yazdığı “Fevâidü'l-Fevâid” isimli eserin Hasan ez-Zibârî tarafından yapılan hâşiyesine Yusuf Efendizâde'nin yazdığı bir hâşiyesidir. 1264 ve 1274 yıllarında İstanbul'da basılmıştır.²⁹⁶

Eser Hâşiyetü alâ Hâşiyeti'z-Zibârî diye de kaynaklarda geçmektedir.²⁹⁷

5- Hâşiye alâ Hâşiyeti Ebi'l-Feth li Şerhi'l-Hanefî alâ

Âdâbi'l-âdûdiyye

Adûduddîn el-İcî'nin *Âdâbu'l-Adûd* isimli eserine Tâcu's-Sâidî el-Erdebîlî diye meşhur olmuş Mir Ebu'l-Feth tara-

292 Yusuf Efendizâde, *Hâşiye alâ Hâşiyâti Kara Dâvûd*, Köprülü III/291, vr. 26b, 57a, 113b, 126b, vd.

293 Yusuf Efendizâde, *age.*, vr. 145a.

294 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I/483; Bursalı M.Tahir, *OM.*, I/472.

295 *Sicill-i Osmânî*, III/379; Bursalı M.Tahir, *Osmanlı Ulemâsından Altı Zâtın Terceme-i Hali*, s. 34.

296 Yusuf Efendizâde, *Hâşiye alâ Hâşiyeti Hasan ez-Zibârî alâ Şerhi'l-'İsâm*, SK., Es'ad Efendi, 3021/1. (Tobay'dan naklen)

297 Hamdân, *agr.*, s. 13.

fından yapılan şerhe Yusuf Efendizâde tarafından yapılan bir hâşiyedir.

Eser tamamlandıktan sonra Sultan III. Ahmed'e takdim edilmiştir.²⁹⁸

6- Risâle fî Vahdeti'l-Vucûd

Tasavvûfî ve felsefî bir konu olan vahdet-i vucûd hakkında 1,5 sayfalık küçük bir risâledir.

Yusuf Efendizâde konu hakkında şu açıklamaları yapıyor: *“Ayakta duran bir kimsenin hizasına birçok ayna konsa, o şahsın aksi her birinde görülür. Fakat bu aynalar kaldırılrsa, aynaların bulunduğu sırada görülen akisler yok olur. Varlıklar da bunun gibidir. Onların da vücut eserleri mutlak olup, akisler ve gölgeler gibidir. Yani vücutları muteber değildir. Vucûdu, mutlak-ı hakikî ile mevcûd olan ancak Bârî Teâla'dır. Şeyh Mısrî merhum da, “her neye baksa gözün, sırr-ı Sübhân andadır” demekle bu manaya işaret etmektedir. Filvâki, mevcûdâtı böyle anlayıp bilmek gerekir. En iyisini Allah bilir.”*²⁹⁹

7- Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî

Sa'duddîn Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî'nin (791/1389) *Akâid-i Nesefiyye'* ye yazdığı şerh üzerine yapılmış bir hâşiyedir. Eser 305 varaktır. Daha önce yapmış olduğu haşiyelerde uyguladığı metodu burada da uygulayan Müellifimiz “kavlühü” veya “kâle'ş-Şârih/kâle'ş-Şârihu'l-Muhakkik” diyerek Teftâzânî'nin sözlerini verir, sonra kendi açıklamalarına geçer.³⁰⁰

298 Eserin yazma nüshası için bkz. Hamidiye, 1257, Laleli, 2947.

299 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Vahdeti'l-Vucûd*, Ali Emiri Efendi, Şer'iyye, 1104/7 vr. 64b.

300 Yusuf Efendizâde, *Hâşiye alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî*, SK., Aşır Efendi, 188, vr. 49a, 68b, 88a, 110b, vd. (geniş bilgi için bkz. Tobay, age. s. 69-70)

8- Hâşiye alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme mea Havâşîhi'l-Lârî

Esîruddîn el-Mufaddal b. Ömer b. el-Mufaddal el-Ebherî'nin (663/1264) *Hidâyetü'l-Hikme* adlı eserine Kâdî Mîr tarafından yazılan şerhe Muslihuddîn el-Lârî'nin (977/1569) yazdığı hâşiye-ye Yusuf Efendizâde tarafından yapılan hâşiyedir.

Yusuf Efendizâde eserle ilgili verdiği bilgide şunları ifade etmiştir: *Bu eserin zamanımız talebelerine okutulması yaygın idi. Eseri incelemem sırasında gördüğüm bazı zorlukların çözümünüyle ilgili fikirlerimi kabul görür düşüncesiyle hâşiyelere kayd ediyordum. Bu yazdıklarım tedvîn edilmeden yıllarca kitabın kenarlarında kaldı. Çünkü o sıralarda ben daha önemli dinî ilimlerle meşgul oluyordum. Dostlarım beni bunları kaybolmadan önce yüzüne çıkarmam için teşvik ettiler. Çok meşgul olduğum için bunları yazmaya fırsatım yoktu. Bu yüzden oğlum Abdulhalim bunları derleyip topladı.*³⁰¹

Eser kaynaklarda Hâşiye alâ Âdâb-i Mîr Ebi'l-Feth³⁰², Hâşiye alâ Edebi Mîr Ebi'l-Feth³⁰³ gibi değişik isimlerle geçmektedir.

E- Kaynaklarda Geçen Ama Bulunamayan Eserleri

Yusuf Efendizâde'nin değişik ilimlerle ilgili kaynaklarda geçen ama kütüphanelerde tespit edemediğimiz birçok eseri bulunmaktadır. Bu eserler kaynaklarda şu şekilde geçmektedir:

1-Hâşiyetü'l-Beyzâvî alâ Sûrati'l-Mülk³⁰⁴

Eser kaynaklarda *Hâşiyetü alâ Sûrati'l-Mülk* (min tefsîri) *el-Beyzâvî*, *Hâşiye-yi Beyzâvî alâ Sûrati'l-Mülk*, *Hâşiye alâ Evâi-*

301 Yusuf Efendizâde, *Hâşiye alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme mea Havâşîhi'l-Lârî*, SK., Giresun, 70, vr. 1b-2a.

302 *Sicill-i Osmânî*, III/379; Bursalı M.Tahir, *Osmanlı Ulemâsından Altı Zâtın Terceme-i Hali*, s. 34.

303 Bursalı M.Tahir, OM., I/472.

304 Bursalı M.Tahir, OM., I/473.

*li'l-Beyzâvi*³⁰⁵ gibi değişik isimlerle geçmektedir. İsminden anlaşıldığı üzere eser tefsir niteliği taşımaktadır.

2- Zehratü'l-Hayâti'd-Dünya

Eser kaynaklarda *Zehratü'l-Hayâti'd-Dünya fi'l-Kırâe*³⁰⁶ ismiyle de geçmektedir.

3-Ravzatü'l-Vâizîn³⁰⁷

4-Zübdetü'l-Irfân fî Vucûhi'l-Kur'an³⁰⁸

Eser Hâmid b. Abdülfettâh el-Pâlûvî'ye aittir eserin dış kısmında Yusuf Efendizâde'nin *El-İtilâf fî Vucûhi'l-İhtilâf* isimli eseri ve arkasında da yine müellifimizin Med Risâlesi vardır. *Zübdetü'l-Irfân* ismi öne çıktığı için bu eserin yanlışlıkla Yusuf Efendizâde'ye aitmiş gibi gösterildiği kanaatindeyiz.³⁰⁹

5-Divân-ı Hilmi³¹⁰

6-Kâfiyenâme³¹¹

Hediyetü'l-Ârifîn'de İsmail Paşa bu eserin ismini *Kâfiyenâme alâ Lügati'l-Arabiyyeti bi Lisâni'l-Fârisiyyeti* olarak vermiştir.³¹²

305 *Sicill-i Osmânî*, III/379; Bursalı M.Tahir, *Osmanlı Ulemâsından Altı Zâtın Terceme-i Hali*, s. 34.

306 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I/483.

307 Zirikli, *Âlâm*, IV/130; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I/483; Bursalı M.Tahir, *OM.*, I/472.

308 Kehhâle, *Mu'cem*, I/522; Zirikli, *Âlâm*, II/162; Bursalı M.Tahir, *Osmanlı Ulemâsından Altı Zâtın Terceme-i Hali*, s.34; *OM.*, I/473; Doğan, *Osmanlı Müfessirleri*, s. 199.

309 Bu eserle birlikte farklı eserler aynı kitapta basılmış belki bu da yanlışlığa sebebiyet vermiştir. (bkz. Akdemir, M. Atilla, *Zübdetü'l-İrfân İsimli Eserin Metodolojik Tanıtımı ve Tahlili*, s. 39.)

310 Tobay, *age.* s.71.

311 Bursalı M. Tahir, *OM.*, I/472; Bilmen, *BTT.*, II/720.

312 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Ârifîn*, I/483.

7-Mehâricü'l-Hurûf³¹³**8-Kavâidü't-Takrîb³¹⁴****9-Şerhu Tayyibeti'n-Neşr³¹⁵**

Bu eser *Şerhu Kasîdeti'n-Neşr fi'l-Kirââti'l-Aşr* ismiyle de kaynaklarda geçmiştir.³¹⁶

10- Mürşidü't-Talebe³¹⁷

Buraya kadar Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi'yi hayatı, yetişmesi, ilmi gelişim serüveni, hocaları, talebeleri ve eserleriyle okuyucularımıza aktarmaya çalıştık. İncelemelerimizden Yusuf Efendizâde'nin çalışkan ve gayretli bir âlim olduğu görülmektedir. Yazmış olduğu eserler bu durumun en güzel şahididir. Kendisi hakkında, yaşadığı çağın sorunlarıyla ilgilenerek zamanına; kıraat, hadis, tefsir ve diğer ilimlerle ilgili eserler bırakmak suretiyle de geleceğe adını yazdırmış bir ilim adamı olduğu kanatini taşımaktayız.

İkinci bölümde onun özellikle kıraat ilmindeki yerini tesbit edebilmek adına bu ilmin çeşitli konularıyla ilgili görüşlerini incelemeye çalışacağız.

313 Bursalı M.Tahir, *OM.*, I/473.

314 Hamdân, *agr.*, s. 16.

315 *GAL*, II/653.

316 Hamdân, *agr.*, s. 15.

317 Hamdân, *agr.*, s. 17.

İKİNCİ BÖLÜM

YUSUF EFENDİZÂDE'NİN KIRAAT İLMİ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Bu bölüme başlarken kıraat imamlarını ve râvîlerini, onları ifade eden ve kıraat ilminde kullanılan rûmuzları, kıraat ilminde Yusuf Efendizâde'nin de temsil ettiği tarikleri ve bu tariklerde oluşmuş mesleklere değinmek uygun olacaktır. Zira her bir tarîk veya mesleğin değişik uygulamaları mevcuttur. Bu durum biraz sonra ele alacağımız ve tecvîd ve kıraat ilminin temel konularından olan med konusunda ve kıraat ilminin diğer konularında görülür. Ayrıca on kıraat imamını, râvîlerini ve o râvîlere bağlı oluşmuş tarikleri ele almamız gerekmektedir. Zira hem med konusunda hem de diğer konularda Yusuf Efendizâde eserlerinde bu şahıslardan bahsetmekte ve görüşlerini onlara dayandırmaktadır.³¹⁸ Ancak bizim burada asıl amacımız bu imam ve râvîleri hakkında detaylı bilgiler vermek değil, ileride açıklayacağımız Yusuf Efendizâde'nin görüşlerini daha iyi anlayabilmeye zemin hazırlamaktır.

---

318 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 36.

1- KIRAAT İMAM-RÂVÎ TABLOLARI

İmam Şâtıbî, yedi kıraat imamı ve râvîleri için *Hırzû'l-Emânî* isimli eserinde bazı rumuzlar kullanmıştır. Bu, kıraat vecihlerinde uzun uzun tekrarları önlemek için kullanılan bir metottur. Yusuf Efendizâde'nin eserlerinde de yer yer gördüğümüz bu durum kıraat ilminin eğitiminde önem arzeder. Eğitim amaçlı yazılan kıraat eserlerinden istifade etmek bu remizleri bilmeden neredeyse mümkün değildir.

Kasım b. Firrûh eş-Şâtıbî, her bir kâri için remizler oluşturduğunu aşağıdaki beyitle ifade etmiştir:

جَعَلْتُ أَبَا جَادٍ عَلَى كُلِّ قَارِيٍّ دَلِيلًا عَلَى الْمَنْظُومِ أَوَّلَ أَوَّلًا³¹⁹

Yusuf Efendizâde *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kıraat* isimli eserinde kıraat konularının beyitlerle anlatıldığı *Hırzû'l-Emânî*'deki zor ve problemlili meselelere değinmiştir. Şâtıbî eserinde kıraat imam ve râvîleri için değişik remizler kullanılmıştır. Müellifimiz de mecburen beyitlerde geçen bu remizleri eserine almıştır. Ancak bu onun kendi belirlemiş olduğu işaretler değil, yukarıda ifade edildiği gibi Şâtıbî tarafından kullanılan remizlerdir. Aşağıya birkaç örnek aldıktan sonra bundan sonraki bölümlerde okuyucuya kolaylık olması için yedi-on kıraat imam ve râvîleri için ve hatta grup oluşturan imam ve râvîler için belirlenmiş remizler tablolar halinde verilecektir.

وَصَلِّ صَمَّ مِيمِ الْجَمْعِ قَبْلَ مُحَرِّكِ دِرَاكًا وَقَالَونَ بِتَخْيِيرِهِ جَلًّا³²⁰

şeklinde geçen beytinde³²¹ *دِرَاكًا* kelimesindeki dâl harfi kıraat imamlarından İbn Kesîr için kullanılmıştır. Yusuf Efendizâde bu beyti *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kıraat* isimli eserinin 2. sayfasında sıla ve iskân konusunu işlerken ele almıştır.

319 eş-Şâtıbî, Kasım b. Firrûh, *Hırzu'l-Emânî ve Vechü't-Tehâni*, İkinci Baskı, Riyat, 1425/2003, s. 14. (45. Beyit)

320 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kıraat*, vr. 2b.

321 Şâtıbî, *Hırzû'l-Emânî*, s. 23. (beyit 111).

Hırzû'l-Emâni'de med ve kasr başlığında geçen aşağıdaki beyitte dört ayrı remiz kullanılmıştır:

فَإِنْ يَنْفَعِلَ فَأَلْقَصِرْ بَادِرُهُ طَالِيَا بِحُلْفِهِمَا يُرْوِيكَ دَرًّا وَخُضًّا³²²

Daha sonra konu med mertebeleri incelenirken ele alınacağı için burada sadece kullanılan remizler ve imamları belirteceğiz. (ب) harfiyle Kâlûn, (ط) harfiyle Ebû Amr'ın râvîsi Dûri, (ى) harfiyle Ebû Amr'ın diğer râvîsi Sûsi ve (د) harfiyle yine İbn Kesîr kast edilmiştir. Medd-i munfasılda med ölçüsünü kasr yani bir elif alanların ifade edildiği bu beyitte, on kıraat imamından Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'un alınmamış olması *Hırzû'l-Emâni*'nin metoduyla ilgili bir husustur. Şâtîbî eserinde yedi kıraat imamından ve görüşlerden bahsetmektedir.

Yusuf Efendizâde bu beyti yine aynı eserinde medd-i munfasılın kasrı ve erbea merâtib uygulamasında iki elif ölçüsü içinde tartışmış ve bilgiler vermiştir.³²³

YEDİ KIRAAT İMAMI VE RÂVİLERİ³²⁴

İmam ve Râviler	Remizler
1-Nâfi'	ا
a-Kâlûn	ب
b-Verş	ج
2- İbn Kesîr	د
a-el- Bezzî	هـ
b-Kunbül	ز
3-Ebû Amr	ح

322 Şâtîbî, *age.*, s. 31. (beyit 169).

323 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kıraat*, vr. 3a.

324 Şâtîbî'ye göre. (25. beyit ile 41. beyit arası)

İmam ve Râviler	Remizler
a-ed-Dûrî	ط
b-es-Sûsî	ى
4-İbn Âmir	ك
a-Hişâm	ل
b-İbn Zekvân	م
5-Âsım	ن
a-Ebû Bekir eş-Şu'be	ص
b-Hafs	ع
6-Hamza	ف
a-Halef	ض
b-Hallâd	ق
7-Kisâî	ر
a-Ebu'l-Hâris	س
b-ed-Dûrî	ت

Bu tabloda verilen bilgileri İbnü'l-Cezerî de aynen kullanmıştır.³²⁵

Her imam ve râvileri için kullanılan bu ferdi remizlerin yanında grup remizleri de kullanılmıştır. Kıraat tercihlerinde ittifâk edilen yerlerin çokluğu göz önüne alınarak bu işaretler geliştirilmiştir. Böylece aşırı tekrarlar engellenmiştir.

Şâtıbî tarafından kullanılan grup remizleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

325 İbnü'l-Cezerî, *ed-Dürretü'l- Mudiyye fi'l-Kırââtî's-Selâsi'l-Merziyye* (thk. Eymen Rüşdi Süveyd), *Mektebetü İbni'l-Cezerî*, Birinci Baskı, Şam, 1431/2010, s. 1. (8. Beyit).

GRUP OLUŞTURAN İMAM VE RÂVİLERİ

Grup Oluşturan İmam ve Râvileri ³²⁶	Remizler
Küfiyyûn (Âsım, Hamza, Kisâî)	ث
Nâfi' dışında kalan altı imam ve râvisi	خ
Küfiyyûn, İbn Âmir	ذ
Küfiyyûn, İbn Kesîr	ظ
Küfiyyûn, Ebû Amr	غ
Hamza, Kisâî	ش
Hamza, Kisâî, Şu'be	صحبة
Hamza, Kisâî, Hafs	صحاب
Nâfi', İbn Âmir	عم
Nâfi', İbn Kesîr, Ebû Amr	سما
İbn Kesîr, Ebû Amr	حق
İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir	نفر
Nâfi', İbn Kesîr	حرمي
Küfiyyûn, Nâfi'	حصن

On kıraat imamlarından olan Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefû'l-Âşîr için de değişik remizler kullanılmıştır. Günümüzde bu üç imam ve râvisi için Hamdullah b. Hayreddin Efendi'nin *Füyûzü'l-İtkân* isimli eserinde kullandığı aşağıdaki tabloda verilen remizler³²⁷ kullanılmaktadır:

326 (49. beyitten itibaren 56. beyte kadar); el-Hafeyân, Ahmed Mahmud, *Eşheru'l-Mustalehât fi Fenni'l-Edâi ve Ilmi'l-Kırâât*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1422/2001, s. 105.

327 Akdemir, *Kıraat İlmî*, s. 165.

8- Ebû Ca'fer	جع
a- İbn Verdân	عي
b- İbn Cemmâz	جم
9- Şeyh Ya'kûb	يع
a- Ruveys	يس
b- Ravh	حه
10- Halefû'l-Âşir	خل
a- İshâk	سح
b- İdrîs	سه

Şâtıbî, metot olarak tek harf olarak belirlediği remizleri, ister ferdi ister grup olsun, beyit içinde uygun gördüğü kelimelerin baş harfi olarak kullanmıştır. Tek harften fazla olan grup remizlerini ise beyitte geçen uygun yere yerleştirir. Ama genellikle bütün remizler kıraatında ihtilaf edilen kelimedenden sonra kullanılır. Konunun başında bununla ilgili birkaç örnek vermiştik.

2- KIRAAT İLMİNİN ÖĞRETİMİNDE OLUŞMUŞ TARİKLER:

Tarîk kelimesi “*yol*” anlamına gelmektedir.³²⁸ Çoğulu ise “*turuk*”tur.³²⁹Râvîlerden³³⁰ sonra gelenlerin rivâyetlerine/ihtilafına³³¹ verilen isimdir.³³² Ya da bir râviden rivâyet edenlerden birinin aynı seviyedeki diğer birine muhalefet ettiği kıraatıdır.³³³

Değişik açılardan incelendiğinde kıraat eğitiminde farklı tarîkler ortaya çıkmıştır. Eğitimle alakalı oluşan bu usûller genellikle; tilâvet tarzı bakımından İnfirâd³³⁴ ve İndirâc³³⁵; kıra-

328 eş-Şaycı, Ömer Halife, *el-Mu'cemü't-Tecvidî li Eşheri'l-Elfâzı Ilmi't-Tecvid*, 1431/2010, s. 182; er-Rûmî, Fehd b. Abdırrahmân, *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'an*, Riyad, 1430/2009, s. 341-342; Temel, Nihat, *Kirâat ve Tecvid İstilahları*, İFAV., İkinci Baskı, İstanbul, 2009, s. 128.

329 Asım Efendi, *Kamûs Tercemesi*, İstanbul, 1305/1892, III/11.

330 Kıraat imamından o kıraatı doğrudan alan veya vasıtalı olarak nakleden ve naklettiği kıraatın uzmanı olan güvenilir kimsedir. (bkz. Şaban, Muhammed İsmail, *el-Medhâl*, s. 38-40; Şaycı, *Mu'cem*, s. 143.)

331 Tarîk kelimesinin ihtilâf manasına alındığı da olmuştur. Bu durumda kıraatta oluşan ihtilaf râviden sonra gelenlerde olmuşsa tarîk diye isimlendirilir. (bkz. Suyûtî, *el-Itkân*, I/74.)

332 İbnü'l-Cezerî, *Şerh-u Tayyibeti'n-Neşr i'l-Kirâati'l-Aşr* (Mısır, 1369/1950, s. 13.

333 el-Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalehât fî Fenni'l-Edâi ve Ilmi'l-Kirâât*, s. 156; Şaban, Muhammed İsmail, *el-Medhâl ilâ Ilmi'l-Kirâât*, Mekke, 2011, s. 38-40; Kastallânî, Ebu'l Abbas Ahmed b. Muhammed, *Letâifü'l-İşârât fî Fünûni'l-Kirâât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 32, vr. 78a; Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV., İkinci Baskı, İstanbul, 2011, s. 264; Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*, İFAV, Onyedinci Baskı, İstanbul, 2010, s. 68; Öge, Ali, Dereli, M.Vehbi, *Kur'an Bilgisi Soru Bankası*, Kitap Dünyası, Dördüncü Baskı, Konya, 2014, s.127.

334 Yalnız olma manasına gelen ferd kelimesinden türetilmiştir. Kıraat ilminde her bir kıraatı ayrı ayrı okumayı ifade eder. Rivâyetler birbirine karıştırılmaz, her bir rivâyet için ayrı hatim inilir. Bu usûl ilk uygulanan okuma şeklidir. Hicrî beşinci asra kadar bu uygulama devam etmiştir. Uzun ve yorucu bir usûldür. (bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/194; Dimyâtî, Ahmet b. Muhammed b. Abdilgani, *İthâfû Fudalai'l-Beşer fi'l-Kirâati'l-Erbaate Aşer*, Mısır, 1317/1899, s.11, Tetik, *age.*, s.99-100.)

335 Dahil olma, araya girme/sıkıştırma gibi anlamlara gelir. Kıraat ilminde rivâyetleri bir araya getirme, cem ederek okuma anlamlarına gelir. Hicrî beşinci asırda ortaya çıkmış ve uygulanmaya başlamıştır. Bu usûlün ortaya çıkışıyla ilgili, hocaların himmetlerinin azalması, öğrencilerdeki

atların sayısı bakımından Seb'a³³⁶ Aşere³³⁷ ve Takrîb³³⁸; kitaplar ve şahıslar bakımından Teysîr³³⁹, Şâtıbiyye³⁴⁰, Tahbîr³⁴¹ ve Tay-yibe³⁴²; beldeler/şehirler açısından Meğâribe, Meşârika, Mısır ve İstanbul tarikleri olarak kaynaklarda geçmektedir.³⁴³

Yusuf Efendizâde'nin görüşlerine geçmeden onun hangi tarîk ve mesleği temsil ettiğini bilmemiz gerekmektedir. Bu bize onun görüşlerini daha sağlıklı değerlendirme imkanı da sunacaktır.

Giriş bölümünde kıraat ilminin tarihçesini incelerken Osmanlı'ya kıraat ilminin gelişi ve gelişmesi konusunda iki şah-

---

gayret azalması, meşguliyetlerin artması, çabuk ilme vakıf olma hırısı, infirâd usûlünün çok uzun sürmesi vb. sebepler sayılabilir. Uygulamada infirâd usûlüyle birkaç hatim yapıldıktan sonra bu tarz okumaya geçildi. Ancak günümüzde hatim indirilmeden kısa bir eğitimin ardından indirâc usûlüne geçilerek eğitim verilmektedir. (bkz. Zebîdî, Muhammed Murtezâ, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Matbaatu Hayriyye, Birinci Baskı, Mısır, 1306/1888, drc maddesi, II/40; İbnü'l-Cezerî, *age.*, II/194; Suyûtî, *el-İtkân*, I/102; Tetik, *age.* s. 101-103, Akdemir, *age.*, s. 101-104.)

336 Kıraat kitaplarından Dâni'nin *Kitâbü't-Teysîr*'i ile Şâtıbî'nin *Hırzû'l-Emânî*'sini esas alarak uygulamaları bu kitapların muhtevasına göre yapan metottur. (bkz. Emin Efendi, *Umdetü'l-Hullân*, s. 4; Akdemir, *age.*, s. 106; Adıgüzel, Mehmet, *agm.* s. 243; Fırat, Yavuz, "Kırâat İlmi ve Tarikler", *Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, sy. 13, s. 43.)

337 Seb'a tarikine üç imamı daha ilave ederek, İbnü'l-Cezerî'nin konuyla ilgili yazmış olduğu *et-Tahbîr* ve *ed-Dürretü'l-Mudıyye* isimli eserlerinin muhtevalarını esas alarak uygulama yapan metottur. Aşru's-Suğrâ da denilir. (bkz. Emin Efendi, *Umde*, s. 4; Adıgüzel, Mehmet, *agm.* s. 244; Fırat, Yavuz, *agm.*, s. 44)

338 Seb'a ve aşera imam ve râvilerinin nakillerine İbnü'l-Cezerî'nin *Takrîbü'n-Neşr*'inde belirttiği tarikleri ilave ederek uygulama yapan metottur. Aşru'l-Kübrâ olarak da bilinir. (bkz. Adıgüzel, *agm.*, s. 249; Fırat, *agm.*, s. 44, Akdemir, *age.*, s. 106).

339 Uygulamada Ebû Amr ed-Dâni'nin *Kitâbü't-Teysîr*'ini esas alan metottur.

340 Uygulamada Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî'nin *Hırzu'l-Emânî ve Vec-hû't-Tehâni* isimli eserini esas alan metottur.

341 Uygulamada İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tahbîr* isimli eserini esas alan metottur.

342 Uygulamada *Takrîbü'n-Neşr* isimli eserini esas alan metottur.

343 Tetik, "Osmanlı'da Kırâat İlmi ve Tedrisi",

[www.tarihtarih.com.383978\(04/08/2015\)](http://www.tarihtarih.com.383978(04/08/2015)); Fırat, *agm.*, s.44-45; Temel, *age.*, s.128-129; Karaçam, *age.*, s. 65; Öge, *age.*, s.127-128.

sın ismi öne çıkmıştı. Bunlar Ahmed el-Mesyerî (1006/1597) ve Ali el-Mansûrî (1134/1721) idi. Bunlar ülkemizde uygulanan iki ekolün öncüsü oldular. Biraz sonra göreceğimiz gibi bu iki tarîke de kaynaklık eden eserler aynı olmakla birlikte kıraat vecihlerinin tercihinde öncelik/sonralık açısından farklılıklar oluşuyor. Özellikle takrîb tarîkinde vecihlerin sıralanmasında, tercih veya terk hususlarında farklı iki meslek ortaya çıkmıştır. Şimdi hem bu iki tarîki³⁴⁴ hem de oluşan meslekleri kısaca inceleyelim.

A- İstanbul Tarîki:

Hicrî onuncu asrın ortalarına kadar kıraat eğitiminde iki farklı tarz dikkatimizi çekiyor. Bunlar seb'a-aşere tarîki ya da Teysîr-Şatıbî tarîki.³⁴⁵ Bu dönemlerde Mısır'da büyük şöhrete kavuşmuş olan Nâsiruddîn et-Tablâvî (966/1559)'nin öğrencisi Ahmed el-Mesyerî'nin Eyüp Sultan Camiinde Ebû Amr ed-Dânî (444/1052)'nin *et-Teysîr fi'l-Kırâati's-Seb'* ve İbnü'l-Cezerî (833/1429)'nin *et-Tahbîru't-Teysîr* isimli kitaplarını, bunları takviye olarak da gerekli durumlarda Şatıbî (590/1193)'nin *Hırzû'l-Emâni ve Vechû't-Tehâni*'si ile İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-Mudîyye*'sini okuttuğunu kaynaklardan öğreniyoruz.³⁴⁶ On kıraatın tarîkleriyle beraber okutulduğu el-aşru'l-kübrâ okumalarında ise İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr* isimli kitaplarına müracaat ediliyordu. İşte bu usullere riâyet ederek kaynaklarını bu kitaplar olarak belirleyen ekol, öncele-ri İslambol olarak adlandırılmış, daha sonra da İstanbul Tarîki olarak kabul edilmiştir.

344 Emin Efendi, *Umde*, s. 5.

345 Tetik, agm. www.tarihtarih.com.383978(04/08/2015).

346 "Üstad müşâru'n-ileyhin (Ahmed el-Mısri), yetiştirdiği telâviz, Memalik-i Osmaniyye'nin her tarafına dağılarak, ilmi talep edenlerin, vucûh kıraatından istifade etmelerine vesile olmuşlardır. Hicrî 1000 tarihinden sonra, herkesin arasında işbu Tarîk-ı Teysîr, *Tarîk-ı İslambûl* namıyla iştihâre başlamıştır. (bkz. Ahmed Hilmi, "Ravzâtü'l-Kurrâ", *Sırat-ı Müstakîm Mecmuası*, c. VI, sy. 148, s. 275; Tetik, agm., Akdemir, age., 116; Firat, agm., s. 44)

Bu tarîk İtilâf ve Sûfî Mesleği olarak kıraat eğitiminde iki ayrı şekilde temsil edilmiştir.

1- İtilâf Mesleği

Araştırmamızda esas aldığımız Yusuf Efendizâde, bu mesleğin öncüsü kabul edilmiştir. Bu öncülüğü onun *el-İtilâf fi Vücûhi'l İhtilâf* isimli eserindeki tercihlerine dayanır. Daha sonraki başlıklarda daha detaylı inceleyeceğimiz için burada üzerinde durmayacağımız bu meslek, kıraat ilminde azîmet tarzını seçmiştir.³⁴⁷ Daha sonraları bu meslek Yusuf Efendizâde'nin *el-İtilâf fi Vücûhi'l İhtilâf* adlı eserinin ismiyle anılmıştır.

İtilâf mesleği, med mertebelerinde seb'a ve aşere tarîklerinde mertebeteyn ve erbea merâtibi, takrîb'te ise sadece erbea merâtibi uygulamıştır.³⁴⁸

On kıraatın tarîkleriyle beraber okutulduğu el-aşru'l-kübrâ okumalarında bu meslekte İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr* isimli kitapları esas alınmıştır.³⁴⁹ Bu usûl zor ve zahmetlidir. Zira bütün râviler ve tarîkler incelenecek ve dersin sunumu öylece yapılacaktır. Azîmet ekolü olarak adlandırılmasının sebebi budur.

347 Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 135b; *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 16b; *Zübde*, s.3. (Yusuf Efendizâde'nin *el-İtilâf fi Vücûhi'l İhtilâf* isimli eseri Palûvî'nin *Zübdetü'l-Irfân* isimli eserinin içinde basıldığı için kaynakta Yusuf Efendizâde'yi kast ettiğimiz yerlerde sadece "Zübde" olarak göstereceğiz.)

348 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 40 vd.; Emin Efendi, *Umde*, s. 6; Akdemir, *age.*, 117.

Medler hususunda iki ölçülendirme tercih edilmiştir. Kıraat ilminde buna mertebeye ismi verilmiştir. Mertebeler ise iki kısımda değerlendirilir: 1-Mertebeteyn 2-Erbea Merâtib, daha sonra Yusuf Efendizâde'nin medler hakkındaki görüşleri başlığında bu konu mesleklere göre tablolar halinde açıklanacaktır.

349 Bunlar, tarîklerin ele alındığı okuma biçiminde İstanbul Tarîki'nin de kaynak aldığı kitaplardır.

Bu meslek Yusuf Efendizâde'ye gelinceye kadar sırasıyla şu silsileyi takip eder:

- a- Ahmed el-Mesyerî (1006/1597)
- b- Evliya Muhammed Efendi (1044/1634)³⁵⁰
- c- Yusuf b. Abdirrahman (1130/1717). Bu zât Yusuf Efendizâde'nin dedesidir.
- d- Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi. (1167/1753)

2- Sûfî Mesleği

Kastamonulu Ahmed es-Sûfî (1172/1758) tarafından temsil edilen bu meslek ile İstanbul tarîkinin sahibi Ahmed el-Mesyerî arasında üç halka vardır.³⁵¹

Ahmed es-Sûfî uygulamada Yusuf Efendizâde'nin tersine ruhsat cihetini tercih etmiştir.

Seb'a, aşere ve takrîb tarîklerinde med konusunda hem mer-tebeteyni hem de erbea merâtibi uygulamıştır.³⁵²

Müstakil bir kitapta bu usûl ortaya konmuş değildir. Bazı kaynaklarda geçmektedir.³⁵³

B- Mısır Tarîki

Nâsiruddîn et-Tablâvî (966/1559)'nin diğer bir talebesi ve Mısır'ın şeyhu'l-kurrâsı olarak kabul edilen Şehâzetü'l-Yemenî, Şatıbî'nin *Hırzû'l-Emânî* isimli eserini esas kabul ediyor ve okuyordu. Mısır merkezli olan bu usûl Meğâribe ekolü olarak da kabul edilmiştir.³⁵⁴

“İstanbul Tarîkine mensûb kurrâdan bir kısmı hacca gittiklerinde Mısır'a uğrayıp, Mısır Tarîkini tadrîs etmişler, ancak bu usû-

350 Yusuf Efendizâde, *Hallü İşkâlâtî't-Tayyibe*, vr. 393b.

351 Emin Efendi, *Umde*, s. 6.

352 Yusuf Efendizâde takrîbte sadece erbea merâtibi uygulamıştır. Emin Efendi, *Umde*, s. 6.

353 Emin Efendi, *Zuhru'l-Erib*, vr. 214b; Akdemir, age., s.118-119.

354 Emin Efendi, *Zuhru'l-Erib*, vr. 213b-214a.

lün Osmanlı'da yaygın hale gelmesi hicrî 1088'den sonra olmuştur. Bu tarihte İstanbul'a reîsü'l-kurrâ Ali el-Mansûrî getirilmiş ve bu zât İstanbul'da infirâd usûlüyle okutmaya başlamıştır.³⁵⁵ İşte bu usülle okumaya da *Mısır Tarîki* ismi verilmiştir. Bu tarîkte esas olarak *Hırzû'l-Emânî* ve İbnü'l-Cezerî'nin *ed-Dürretü'l-Mudîyye*'si alınır, bunlara yardımcı kaynak olarak da Dâni'nin *et-Teysîr*'i ile İbnü'l-Cezerî'nin *et-Tahbîru't-Teysîr*'i okutulmuştur. On kıraatın tarîkleriyle beraber okutulduğu el-aşru'l-kübrâ okumalarında ise İbnü'l-Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* ve *Takrîbü'n-Neşr* isimli kitapları İstanbul Tarîkî'nde olduğu gibi bu tarîkte de kabul edilmiştir.³⁵⁶

Görüldüğü gibi bu iki tarîkin kaynakları aynı olmakla birlikte öncelikli tercihlerinde farklılıklar oluşmuştur. Bu tercihlerin kıraat tedrisinde vucûhatlara yansımaları da olmuştur.

1- Mütkîn Mesleği

Bu meslek *Mütkînü'r-Ravâye fî Ulûmi'l-Kırâe ve'd-Dirâye* isimli eserin sahibi Muhammed b. Mustafa en-Naîmî Efendi'dir (1169/1755).³⁵⁷

Mustafa en-Naîmî, Yusuf Efendizâde gibi azîmet prensibini tercih ederek Mısır tarîkinde meslek sahibi olmuştur. Bu meslek seb'a, aşere ve takrîb tarîklerinde mertebeteyni esas almış, zaman zaman erbea merâtibi de uygulamıştır.³⁵⁸

2- Atâullah Mesleği

Bu meslek Atâullah en-Necîb b. el-Huseyn Efendi (1209/1794) tarafından temsil edilmiştir.³⁵⁹ Bu mesleğin uygulamalarında Mısır Taîkinde ruhsat ciheti tercih edilmiştir.

355 Emin Efendi, *Umde*, s. 5-6; Ahmed Hilmi, *Ravzâtü'l-Kurrâ*, c. VI, sy. 148, s. 276.

356 Emin Efendi, *Umde*, s. 4-5; Ahmed Hilmi, *ay.*

357 Emin Efendi, *Zuhru'l-Erib*, vr. 214b.

358 Kettanzâde, Ebû Tahir Muhammed b. Mustafa b. İbrahim en-Naîmî, *Mütkînü'r-Ravâye fî Ulûmi'l-Kırâe ve'd-Dirâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı, 21, vr. 7a; Akdemir, *age*, s. 122.

359 Emin Efendi, *Zuhru'l-Erib*, vr. 214b.

Şeyh Atâullah, seb'a, aşere ve takrîb tarîklerinde med konusunda hem mertebeteşni hem de erbea merâtibi uygulamıştır.

Ülkemizde, Mısır Tarîki bu meslekle anılır olmuştur. Günümüzdeki uygulamada büyük ölçüde bu mesleğe göredir. Burada dikkat çeken husus bu mesleğin ruhsat prensibini benimsemiş olmasıdır. Her iki tarîk, neticede senet zinciri esas alındığında İbnü'l-Cezerî'de birleşmektedir.³⁶⁰

Yukarıdaki izahlar ışığında on kıraat imamı ve râvileri için kıraat kitaplarında geçen³⁶¹ ve İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr* isimli eserinde genişçe ele aldığı toplam seksen târîki tablolar halinde vermeye çalışacağız.³⁶² Bu tarîkler bundan sonraki başlıklarda inceleyeceğimiz med konusu başta olmak üzere Yusuf Efendizâde'nin eserlerinde ismi geçen ve görüşlerin kendilerine nisbet edildiği kıraat âlimleridir.

1- İmam Nafi'nin Râvî ve Tarîkleri

İMAM	RÂVİ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK
1-Nafi' (169/785)	1-Kâlûn (220/835)	1-Ebü Neşit (258/871)	1-İbn Bûyân (344/958)
			2-el-Kazzâz (340/954)
		2-Hulvânî (250/864)	1-İbn Mihrân (289/901)
			2-Ca'fer b. Muhammed (290/902)
	2-Verş (197/812)	1-Ezrâk (240/854)	1-İsmail el-Nehhâs (280/892)
			2-İbn Seyf (307/919)
		2-İsbehânî (296/908)	1-Hibetullah (350/964)
			2-el-Mutavvel (371/914)

360 Emin Efendi, Umde, s. 6-7.

361 Eş-Şatbî, Muhammed b. Fîrrûh, *Hırzû'l-Emânî ve Vechû't-Tehânî*, Riyad, İkinci Baskı, 1425/2003, s.12-16. (25. beyitten başlayıp 55. beyte kadar devam eder.)

362 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi Kırâati'l-Aşr* (Necip el-Macidi), Mektebetü'l Asriyye, Beyrut, 1431/2010, 1/80-146; *Takribü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr* (thk. Cemalüddin Muhammed Şeref), Kahire, trs, s. 13-18.

2- İbn Kesîr'in Râvî ve Tarîkleri

İMAM	RÂVÎ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK
2- İbn Kesîr (120/738)	1- el-Bezzî (250/864)	1- Ebû Rabîa (294/906)	1-En-Nakkâş (351/965)
			2-İbn Bennân (374/984)
		2-İbnü'l- Habbâb (301/913)	1-İbn Salih (350/964)
			1-Abdülvâhid b. Ömer (349/963)
	2-Kunbül (291/904)	1-İbn Mücâhid (324/935)	2-Ebû Ahmed es-Sâmiriyy (386/999)
			1-Salih b. Muhammed (380/993)
		2-İbn Şenebûz (328/939)	2-Ebû Ferec el-Kâdî (390/1003)
			2-eş-Şatavî... (388/1001)

3-Ebû Amr'ın Râvî ve Tarîkleri

İMAM	RÂVÎ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK
3-Ebû Amr (154/771)	1- ed-Dûrî (248/862)	1-Ebû'z-Ze'râ (280/893)	1- İbn Mücâhid (324/935)
			2- el-Muaddel (330/943)
		2- İbn Ferah (303/915)	1- İbn Ebî Bilal (358/969)
			2- Mutavvel (371/984)
	2-es-Sûsî (261/874)	1- İbn Cerîr (316/928)	1- Abdullah b. Huseyn (386/999)
			2- İbn Habeş (373/986)
		2- İbn Cumhûr (300/913)	1- eş-Şezâî (370/983)
			2-eş-Şenebûz (388/1001)

4- İbn Âmir'in Râvî ve Tarîkleri

İMAM	RÂVÎ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK
4- İbn Âmir (118/736)	1-Hişâm (245/859)	1-el-Hulvânî (250/864)	1-İbn Abdân (300/913)
			2-el-Cemâl (300/913)
		2-ed-Dâcûnî (324/935)	1-Zeyd b. Ali (358/971)
			2-eş-Şezâî (370/983)
	2-İbn Zekvân (242/857)	1-Ahfeş (292/904)	1-en-Nakkâş (351/964)
			2-İbnu'l-Ehrûm (341/954)
		2-es-Sûrî (307/919)	1-er-Remlî (324/935)
			2-Mutavvî (371/984)

5- İmam Âsım'ın Râvî ve Tarîkleri

İMAM	RÂVÎ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK
5- Âsım (127/745)	1- Ebû Bekir Şu'be (193/809)	1- Yahya b. Âdem (203/818)	1-Şuayb (261/873)
			2-Ebû Hamdûn (240/854)
		2- el-Uleymî (243/875)	1-İbn Huley (356/967)
			2-er-Rezzâz (360/971)
	2- Hafs (180/796)	1- Ubeyd b. es-Sabbâh (235/849)	1-Ebû Hasan el-Haşimî (368/979)
			2- Ebû Tahir (349)
		2-Amr b. es-Sabbâh (221/835)	1- el-Fil (289/901)
			2- ez-Ze'rân (290/902)

6- İmam Hamza'nın Râvî ve Tarîkleri

İMAM	RÂVÎ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK
6- Hamza (156/773)	1- Halef (229/844)	1- İdrîs (292/904)	1- İbn Bûyân (344/955)
			2- İbn Miksem (354/965)
			3- İbn Salih (340/951)
			4- Mutavvî'î (371/981)
	2- Hallâd (220/835)		1- İbn Şâzân (286/899)
			2- İbn Heysem (249/863)
			3- el-Vezzân (250/864)
			4- et-Tulhî (252/866)

7- Kisâî'nin Râvî ve Tarîkleri

İMAM	RÂVÎ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK	
7- Kisâî (189/805)	1- Ebü'l-Hâris (240/854)	1- Muhammed b. Yahya (288/900)	1- el-Bettî (300/913)	
			2- el-Kantârî (310/923)	
			2- Seleme b. Âsım (270/883)	1- Sa'leb (291/904)
				2- İbnu'l-Ferec (300/913)
	2- ed-Dürî (248/862)	1- en-Nusaybî (307/919)	1- İbn el-Celendâ (340/953)	
			2- İbn Deyzûye (330/943)	
		2- Ebû Osman ed-Darîr (310/922)	1- İbn Ebî Haşim (349/952)	
			2- eş-Şezâî (370/983)	

8- Ebû Ca'fer'in Râvî ve Tarîkleri

İMAM	RÂVÎ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK	
8-Ebû Ca'fer (130/748)	1- İsâ b. Verdân (160/776)	1- Fadl b. Şâzân (290/902)	1- İbn Şebîb (312/924)	
			2-İbn Hârûn (330/941)	
		2-Hibetullah (350/961)	1- el-Hanbelî (390/1001)	
			2- el-Hammâmî (417/1028)	
	2- İbn Cemmâz (170/786)	1- Ebû Eyyûb el-Hasîmî (219/834)	1- İbn Rezîn (253/867)	
			2-Ezrak (240/854)	
			2- ed-Dürî (248/862)	1- İbn en-Neffâh (314/925)
				2- İbn Nehşel (294/905)

9- Ya'kûb'un Râvî ve Tarîkleri

İMAM	RÂVÎ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK	
9- Ya'kûb (205/821)	1- Ruveys (238/852)	1- et-Temmâr (310/922)	1- en-Nehhâs (368/978)	
			2- Ebû Tayyib (350/961)	
			3- İbn Miksem (380/990)	
			4- el-Cevherî (340/951)	
	2- Ravh (235/849)	1- İbn Vehb (270/883)	1- el-Muaddel (320/931)	
			2- Hamza b. Ali (320/931)	
			2- ez-Zübeyrî (300/912)	1- Gülâm b. Şenebûz (328/940)
				2- İbn Habşân (340/951)

10- Halefû'l-Âşîr'in Râvî ve Tarîkleri

İMAM	RÂVİ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK
10- Halefû'l-Âşîr (229/844)	1- İshâk (286/889)	1- İbn Ebi Ömer (352/963)	1- es-Süsencerdî (402)
			2- Bekr b. Şâzân (405/1015)
	1- İshâk (286/889)		1- Muhammed b. İshâk el-Verrâk (290/902)
			2- el-Birsâtî (360/970)
	2- İdrîs (292/905)		1- eş-Şattî (370/980)
			2- Mutavvel (371/981)
			3- İbn Bûyân (344/955)
			4- el-Katî'î (368/978)

3- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN MED KONUSUYLA İLGİLİ GÖRÜŞLERİ

Tecvîd ilminin temel konularından biri olan med bahisleri, kıraat ilminde de önemli bir usûl konusudur. Ferşû'l-Hurûf'un dışında değerlendirilen med konusuyla ilgili Yusuf Efendizâde özel bir risâle kaleme almıştır. Detaylı bir şekilde sadece imam-râvî boyutunda değil tarîkler dahil konuyu detaylıca incelemiş ve yazmış olduğu eser, kıraat ilminde med konusu denince akla gelen eserlerden olmuştur.

Peygamberimizin Kur'an okutmadaki hassasiyetini İbn Mesûd'un Kur'an öğrettiği bir talebesine söylediği şu hususlar göstermektedir: *لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسَاكِينِ* âyetini³⁶³ okurken *فقراء* kelimesini kasr ile okuduğunu işitince: "Allah Rasûlü bize burayı böyle okutmadı" diyerek, âyette med edilmesi/çekilmesi gereken yeri uzatarak/çekerek/med ederek *فقراء* şeklinde okumuştur. *فقراء* kelimesinde tecvîd ilmine göre muttasıl bir med oluşmuştur. Te-

363 Tevbe Sûresi 9/60.

cvîd ilmi açısından en az iki elif miktarı çekilmesi hususunda kıraat âlimlerince ittifak vardır.³⁶⁴

Enes b. Malik, kendisine Peygamber'in Kur'an okuyuşuyla ilgili sorulan soruya: "Peygamberimizin kıraati med'li (çekerek/uzatılacak yerlerin çekilmesi) diyerek cevap vermiş ve Besmeleyi okuyarak: Peygamberimiz, Bismillah'ı uzatır, er-Rahmân'ı uzatır ve er-Rahîm'i uzatırdı"³⁶⁵ şeklinde cevap vermiştir.

Sözlükte "uzatmak, ziyade etmek, çekmek, nehrin yükselmesi,"³⁶⁶ manalarına gelen med, tecvîd ıstılahında ise med veya lîn harflerinden biri ile sesi uzatma anlamında kullanılmıştır.³⁶⁷

364 İbnü'l Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *et-Temhîd fî İlmî't-Tecvîd*, (tahkik: Ganim Kaddûrî), Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut, 1407/1986, s. 173; Atıyye Kabil Nasr, *Gayetü'l-Mürîd fî İlmî't-Tecvîd*, Kahire, 2000, s. 15; Sîndî, Abdülgayyum b. Abdülgafûr, *et-Teshîl fî Kavâidit-Tertîl*, Mektebetü'l-Esedî, Üçüncü Baskı, Mekke, 1427/2006, s. 67; Karaçam, İsmail, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İFAV, Onyedinci Baskı, İstanbul, 2010, s. 257-258; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yay., Sekizinci Baskı, Bursa, 2010, s. 209-210, Öge, Ali, Dereli, M.Vehbi, *Kur'an Bilgisi Soru Bankası*, Kitap Dünyası, Dördüncü Baskı, Konya, 2014, s. 157-158.

365 Buhârî, *Fedâilü'l-Kur'an*, 29.

366 Âsım Efendi, *Kâmus Tercemesi*, II/19-20; Nasr, Atıyye Kâbil, *Gayetü'l-Mürîd fî İlmî't-Tecvîd*, Dâru't-Takvâ, Yedinci Baskı, Kahire, trs., s. 86; el-Cüreyсі, Muhammed Mekki Nasr, *Nihâyetü'l-Kavlî'l-Müfîd fî Tecvîdî'l-Kur'ân'il-Mecîd*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ikinci Baskı, Lübnan, 2012, s. 129; el-Kırş, Ebû Abdurrahman Cemâl, *İlmü't-Tecvîd li'l-Mütekaddimîn*, Dâru ibni'l-Cevzî, Üçüncü Baskı, Riyad, 1427/2008, s. 124; Osman, Hüsnî Şeyh, *Hakku't-Tilâveh*, Mekke, 1429/2008, s. 231 (Bu eser Yavuz Fırat tarafından tercüme edilmiştir.); Çetin Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Sekizinci Baskı, Bursa, 2010, s. 201; Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerîm'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İFAV., Onyedinci Baskı, İstanbul, 2010, s. 247; Varol, Hasan Hüseyin, *Yeni Karabaş Tecvîdi*, Ondördüncü Baskı, Konya, 2010, s. 73.

367 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fî Kırââtî'l-Aşr*, (Necip el-Macîdî), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1431/2010, I/237; *Takribü'n-Neşr fî'l-Kırââtî'l-Aşr* (thk. Cemalüddin Muhammed Şeref), Kahire, trs., s.46; *et-Temhîd fî İlmî't-Tecvîd*, (thk. Ganim Kaddûrî), Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut, 1407/1986, s. 173; Suyûtî, *el-İtkân*, I/96; Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd fî İlmî't-Tecvîd*, İstanbul, 1328, s.42; eş-Şaycı, Ömer Halife, *el-Mu'cemü't-Tecvîdiyyü li Eşheri Elfâzî İlmî't-Tecvîd*, Gârrâs, Birinci Baskı, 1431/2010, s. 247-249; el-Hafeyân, Ahmed Mahmud, *Eşheru'l-Mustalehât fî Fenni'l-Edâ ve İlmî'l-Kırâât*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1422/2001, s. 237.

Med tecvîd ve kıraat ilminde genel olarak iki anlamda kullanılmıştır: Med harfinin isbât edilmesi veya medd-i tabîî üzerine ziyadeliğin olması. Bu ziyadeliğin terk edilmesi “kasr” olarak da ifade edilmiştir.³⁶⁸

Kasr da tecvîd ve kıraat ilminde iki manada kullanılmıştır: Bir kelimeden harfi meddin kaldırılması, yani tabîî meddin terk edilmesi veya harf-i med veya harf-i linin ziyadesiz olarak okunması (kasru'l-med)³⁶⁹ şeklindedir.³⁷⁰

Kıraat ilminde med konusu daha çok medlerin ölçüleri yani med mertebelerinde ortaya çıkar. Med konusu, kıraat ilminde medd-i munfasıl, medd-i muttasıl, medd-i ârız, medd-i lîn gibi ölçülerinde ihtilâf olan medlerde görülür. Üzerinde ittifak edilen medd-i lâzım konusunda vücûhat yoktur. Genellikle bu konu kıraat ilminde medd-i munfasıl ve medd-i muttasıl üzerinden incelenir. Müellifimiz Yusuf Efendizâde de yazmış olduğu risâlesinde konuyu bu açıdan ele almıştır. Bu sebeple biz de konuyu uzatmak için med konusunun tamamını incelemek yerine müellifimizin konuyla alakalı görüşlerini aktarmayı uygun görüyoruz.

Medler hususunda kıraat ve tecvîd ilminde iki ölçülendirme tercih edilmiştir. Kıraat ilminde buna mertebe³⁷¹ ismi verilir. Mertebeler ise iki kısımda değerlendirilir:

1- Mertebeteyn: Medd-i tabîî için kasr mertebesine iki mertebe ilave edilmesi şeklindeki ölçülendirmedir. Bu iki mertebe tevassut³⁷² ve tûl³⁷³ ölçüleridir.

368 el-Cüreyşi, *age.*, s. 129; el-Kırş, *age.*, s. 124; Nasr, *age.*, s. 86; Çetin, *age.*, s. 2012; Karaçam, *age.*, s. 247.

369 eş-Şaycı, *age.*, s. 202.

370 Kur'an-ı Kerim'de bazı kelimelerin altında yazan kasr ifadesi o kelimedede med harfi olmasına rağmen uzatmadan okumanın gerekliliğini gösterir. (اُتَا ve اُولَاکُ lafızlarında olduğu gibi)

371 Kıraat imamlarının herhangi bir tecvîd hükmünde kabul ettikleri miktar veya ölçü anlamına gelir. (bkz. eş-Şaycı, Ömer Halife, *el-Mu'cemü't-Tecvidiyü li Eşheri Elfâzi İlmî't-Tecvîd*, Garrâs, Birinci Baskı, 1431/2010, s. 272-276.)

372 eş-Şaycı, *age.*, s. 94.

373 İşbâ' olarak da ifade edilir. Yusuf Efendizâde de bu şekilde kullanmıştır. (eş-Şaycı, *age.*, 46)

2- Erbea Merâtib: Medd-i tabii için kasr mertebesine dört mer-tebe daha ilave edilmesi şeklindeki ölçülendirmedir. Bu mertebeler, fuveyka'l-kasr, tevassut, fuveyka't-tevassut ve tûl ölçüleridir.

Şimdi İstanbul ve Mısır tariklerinde oluşan mesleklerin med mertebelerindeki ölçülendirmelerini tablolarla ele alalım. Müstakil olarak önce kıraat imamlarının genel olarak med ölçülerini inceledikten sonra müellifimizin de yaptığı gibi her bir imamın tarikleri dahil med konusundaki ölçülendirme ve tercihleri tablolar yardımıyla ele alınacaktır.

Aşağıda verilen tablolarda med ölçülendirmelerinde rakamlar elif miktarı olarak ele alınmalıdır. Bazı kaynaklarda bu ölçülendirmelerin hareke üzerinden de yapıldığı görülebilir.³⁷⁴

Mertebeteyn Uygulamasına Göre

MESLEKLER	TEVASSUT	TÛL
İtilâf	3	5
Sûfi	3	5
Mütkin	2	3
Atâullah	3	5

Erbea Merâtib Uygulamasına Göre

MESLEKLER	FUVEYKA'L-KASR	TEVASSUT	FUVEYKA'T-TEVASSUT	TÛL
İtilâf	2	3	4	5
Sûfi	2	3	4	5
Mütkin	1.5	2	2.5	3
Atâullah	2	3	4	5

374 Örnek olarak bkz. el-Kırş, *age.*, s.133.

A- MEDLERİN ÇEŞİTLERİNE GÖRE ÖLÇÜLENDİRİLMESİ

1- Medd-i Munfasıl

Med harfi ile med sebebi olan hemzenin ayrı ayrı kelime-lerde gelmesiyle oluşan med çeşidine *medd-i munfasıl* denir. Bu açıdan kaynaklara baktığımızda; iki kelimeyi birbirinden ayıran med anlamına *medd-i fasl*, iki kelime arasına yayılan med anlamına *medd-i best*, uzatma işlemi iki kelime arasında geçmesine rağmen tek kelime gibi farz ettiren med anlamına *medd-i i'tibâr*, asli med üzerine ziyâde edilebildiği için *medd-i zâid*, uzatılıp uzatılmaması (ziyadelğin olması ya da olmaması) câiz olduğu için *medd-i câiz* gibi isimlendirmelere de rastlanılmaktadır.³⁷⁵

Medd-i munfasılın med ölçüleri tek mahalde³⁷⁶ incelenir. Buna câiz mahalli de denir. Medd-i munfasıla medd-i câiz de denildiğini yukarıda ifade etmiştik.

Kıraat imamları medd-i munfasılda aslî med üzerine ilâve edip etmeme hususunda ihtilâf etmişleridir.³⁷⁷ Bazı kıraat imam-ları kasr ile yani 1 elif miktarı okumayı esas almışlarken bazıları bu ölçüye ziyade etmişlerdir. Ancak bu ziyâdenin ne kadar ola-cağı da ihtilâf konusu olmuştur. Bu yüzden medd-i munfasıl câiz med olarak kabul edilmiştir.

Aslî med üzerine ziyade etmeksizin kasr ile (bir elif miktarı) okuyan kıraat imamları: Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer, Ya'kûb (ب - د - ح - ج - ع - یع).

Aslî med üzerine bir elif ziyade etmek suretiyle iki elif mik-tarı kıraat imamları: Kâlûn, Ebû Amr'ın râvisi ed-Dûri (ط - ب).

Aslî med üzerine iki elif ziyade etmek suretiyle üç elif mikta-rı okuyanlar: İbn Amir, Kisâî, Halefû'l-Âşir (ك - ر - حل).

375 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/237; Suyûtî, *el-Itkân*, I/97; Çetin, *age.*, 211; Kara-çam, *age.*, 281-282.

376 Kıraat imamlarının ihtilaf ve ittifak noktalarına denir. (Çetin, *age.*, s. 209)

377 el-Bennâ, Ahmed b. Muhammed b Abdulganî, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erbaate Aşer* (thk. Şaban Muhammed İsmail), Alemü'l-Kü-tüb, İkinci Baskı, Beyrut, 1428/2007, s. 160-161.

Aslî med üzerine üç elif ziyade etmek suretiyle dört elif miktarı okuyan: İmam Âsım (ن).

Aslî med üzerine dört elif ziyade etmek suretiyle beş elif miktarı okuyanlar: Verş, Hamza (ج-ف) olarak kabul edilir.³⁷⁸

Genellikle 1 elif ile 5 elif arasında değişen bu ihtilâf, imam-lara göre ve mertebeyn ve erbea merâtib uygulamalarına göre aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

a. Erbea Merâtib Uygulamasına Göre

Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer, Ya'kûb (ب-د-ح-ج-ع-ي)	1
Kâlûn, Ebû Amr'ın râvisi ed-Dûri (ب-ط)	2
İbn Amir, Kisâi, Halefû'l-Âşîr (ك-ر-خ-ل)	3
Âsım (ن)	4
Verş, Hamza (ج-ف)	5

b. Mertebeyn Uygulamasına Göre³⁷⁹

Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer, Ya'kûb (ب-د-ح-ج-ع-ي)	1
Kâlûn, Ebû Amr'ın râvisi ed-Dûri, İbn Âmir, Âsım, Kisâi, Halefû'l-Âşîr (ب-ط-ك-ن-ر-خ-ل)	3
Verş, Hamza (ج-ف)	5

378 ed-Dâni, Ebû Amr Osman, *Câmiu'l-Beyân fi'Kırâati's- Seb'* (thk. Abdurrahman et-Tarhûni vd.), Dâru'l-Hadis, Kahire, 1427/2006, I/289; *et-Teyisir fi'l-Kırâati's-Seb'*, Mektebetü's-Sahâbe, Birinci Baskı, Kahire, 1429/2008, s. 146-147; Şatıbî, *Hırzû'l-Emâni*, s. 31 (beyit 169); İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/239-vd.; *et-Temhid*, s. 173; Suyûtî, *el- Itkân*, I/96-97; Dimyâtî, *İthâf*, I/160, el-Bennâ, Ahmed b. Muhammed b. Abdulğani, *Muhtasaru İthâfu fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erbaate Aşer*, Dâru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1431/2010, I/238-239; Emin Efendi, *Umde*, s. 15-16.

379 Bu ölçüler Mutkin mesleğine göre değildir. Zira o meslekte ölçüler mertebeyn uygulamasında medd-i munfasıl ve medd-i muttasıldaki tevassut 2, tûl 3 elif miktarıdır. Erbea Merâtib uygulamasında ise medd-i munfasıl ve medd-i muttasıldaki fuveyka'l-kasr 1.5, tevassut 2, fuveyka't-tevassut 2.5, tûl 3 eliftir.

2- Medd-i Muttasıl

Med harfi ile med sebebi olan hemzenin aynı/bir kelimede beraber gelmesiyle oluşan med çeşidine *medd-i muttasıl* denir.³⁸⁰ Muttasıl bitişik anlamına gelir.

Medd-i muttasılın hükmü iki mahalde incelenir: Vâcip/ittifak mahalli ve câiz/ihtilaf mahalli.

Kıraat imamları medd-i muttasılda aslı med üzerine (kasr üzerine) ilâve etmede ittifak etmişlerdir. Bu vacip mahallidir.³⁸¹ Ancak kıraat imamları bu aslı med üzerine ne kadar ziyade edileceğinde ittifak edememişlerdir. İşte bu da muttasıl meddin câiz mahallidir.³⁸²

Aslı med üzerine bir elif ilave etmek suretiyle iki elif okuyan kıraat imamları: Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer, Ya'kûb (ب - د - ح - ج - يع).

Aslı med üzerine iki elif ilave etmek suretiyle üç elif okuyanlar: İbn Amir, Kisâî, Halefû'l-Âşîr (ك - ر - خ).

Aslı med üzerine üç elif ilave etmek suretiyle dört elif okuyan kıraat imamı: İmam Âsım (د).

Aslı med üzerine dört elif ilave etmek suretiyle beş elif okuyan kıraat imamları: Verş, Hamza (ج - ف).

380 Mekki b. Ebû Talib, *et-Tebşıra*, Nuruosmaniye, 45, vr.18a; ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyân fi'î-Kırââti's- Seb'*, I/289; Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail, *İbrâzü'l-Meânî min Hırzî'l-Emâni*, (nşr. İbrahim Atve), Kahire, 1982, s. 114; Ca'berî, Ebû İshak İbrahim b. Ömer, *Ukûdü'l-Cümân fi Tecvidi'l-Kur'an*, Süleymaniye, Kılıç Ali Paşa, 1029/7, vr. 91a; Karabâşi, Şeyh Abdurrahman, *Karabaş Tecvidi*, İstanbul, 1323, s. 5; Kastallâni, Ahmed b. Muhammed, *Letâifü'l-İşârât fi Funûni'l-Kirâât*, Süleymaniye Kütüphanesi, 50, vr. 123a; Birgivi, Muhammed b. Pîr Ali, *ed-Dürü'l-Yetim*, İzmir, 1301, s. 5; Mar'aşî, Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekir, *Beyânü Cühdi'l-Mukill*, Konya, 1286, s. 215; Mehmed Zihni, *el-Kavlü's-Sedid fi İlmi't-Tecvid*, İstanbul, 1328, s. 50; Sağman, Ali Rıza, *Sağman Tecvidi*, İstanbul, 1955, s. 45-46; Çetin, *age.*, s. 209-210; Karaçam, *age.*, s. 257-258.

381 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/239; Karaçam, *age.*, s. 258.

382 Kıraat imamları 1 elif ile 4 elif arasında ziyade okumuşlardır.

383 ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyân fi'î-Kırââti's- Seb'*, I/289; *et-Teysîr fi'l-Kırââti's- Seb'*, s. 146-147; Şatîbî, *Hırzî'l-Emâni*, s. 31 (beyit170); İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/237; *Takribü'n-Neşr*, s. 46-47; *et-Temhid*, s. 173; Suyûtî, *el-İtkân*, I/96-97; Dimyâti, *İthâf*, I/160; Emin Efendi, *Umde*, s. 15-16.

Yusuf Efendizâde, Âsım kıraatının Hafs rivâyetinde medd-i muttasıl için 3,4 ve 5 elif vecihleri olduğunu da nakletmiştir.³⁸⁴ Ayrıca mertebeteyn uygulamasına göre Mütkin mesleğinde medd-i muttasıllar Âsım kıraatı içinde 2 elif olarak uygulanabilmektedir.³⁸⁵

Genellikle 2 elif ile 5 elif arasında değişen bu ihtilâf imamlara göre ve mertebeteyn ve erbea merâtib uygulamalarına göre aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

a. Erbea Merâtib Uygulamasına Göre

Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Ca'fer, Ya'kûb (ب - د - ح - ج - ع)	2
İbn Amir, Kisâi, Halefû'l-Âşîr (ك - ر - خ)	3
Âsım (ن)	4
Verş, Hamza (ج - ف)	5

b. Mertebeteyn Uygulamasına Göre

Kâlûn, İbn Kesîr, Ebû Amr, İbn Âmir, Âsım, Kisâi, Ebû Ca'fer, Ya'kûb, Halefû'l-Âşîr (ب - د - ح - ك - ن - ر - ج - ع - خ)	3
Verş, Hamza (ج - ف)	5

B- KIRAAT İMAMLARINA GÖRE MED MERTEBELERİ³⁸⁶

Yusuf Efendizâde, kıraat imamlarının tamamının ve râvîlerinin med konusundaki uygulamalarını bütün tarikleriyle ayrı ayrı başlıklar altında ele almıştır. Yazmış olduğu eser kıraat ilminde³⁸⁷ med konusunda yazılmış derli toplu bir eser olma

384 Konu tüm tariklerle birlikte her bir imam için tablolara verilecektir.

385 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât* (Zübde içinde), s.183, Emin Efendi, *Umde*, s. 15-16.

386 Tablolarda Mertebeteyn ve Erbea Merâtib uygulamaları birlikte verilmiştir.

387 Tecvid ilminde konu daha değişik açılardan incelenirken, kıraat ilminde sadece ölçüler/mertebeler açısından değerlendirilir.

özelliğine sahiptir. Ancak eserde med konusu tüm detaylarıyla değil medd-i muttasıl ve medd-i munfasıl özelinde değerlendirilmiştir.³⁸⁸

Eser kaynaklarda *Beyânı Merâtibi'l-Meddât*³⁸⁹, *Risâle fî Beyâni Merâtibi'l-Med*, *Risâle fî Beyâni Merâtibi'l-Meddi fî'l-Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşera*³⁹⁰ gibi değişik isimlerle geçmektedir.

On kiraat imamının ayrı başlıklarla incelendiği eserin metoduna bağlı kalarak, konuyu daha düzenli sunmak için, müellifin görüşlerinden hareketle aşağıdaki tablolar oluşturulmuştur.

1- İmam Nâfi'ye Göre Med Mertebeleri

Ebû Ruveym Nâfi' b. Abdurrahman b. Nuaym El-Leysi (169/785), Medine kiraat imamıdır. Aslen Isfahan'lı olup Medine'de vefat etmiştir. Kiraat ilminde otorite olduğu kabul edilir. 70 kadar tâbiinden ders almıştır.

İbn Mücâhid'in *Kitâbü's-Seb'a*³⁹¹, Ebû Bekir b. Mihrân'ın *el-Gaye fî'l-Aşr*³⁹², Ebû Tahir b. Sivâr'ın *el-Müstenîr*³⁹³, Ebû Ali el-Bağdâdî'nin *er-Ravza*³⁹⁴, İbnü'l-Fâris el-Hayyâd'ın *el-Câmi*³⁹⁵, Ehvâzî'nin *el-Veciz*³⁹⁶, Sîbtü'l-Hayyât'ın *el-Mübhîc*, İbn Hayrûn'un *el-Muvazzâh* ve *el-Miftâh*³⁹⁷, Ebu'l-Kâsım et-Tar-

388 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 36.

389 Bursalı, OM., I/472.

390 Hamdân, agr., s.11.

391 Ahmed b. Musa Ebû Bekir b. Mücâhid (324), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, (Ali Muhammed Ömer), Mektebetü'l-Hancı, Kahire, 1431/2010, I/182-185.

392 İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/62-63.

393 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 40.

394 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 40

395 Ali b. Muhammed b. Fâris Ebu'l-Hasen el-Hayyâd (450 civarı), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/573.

396 Hasen b. Ali b. İbrahim Ebû Aliel-Ehvâzî (446), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/220.

397 Muhammed b. Abdulmelik Ebû Mansûr el-Bağdâdî (539), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/192.

sûsî'nin *el-Müctebâ*³⁹⁸, Mekki b. Ebî Talib'in, *et-Tebşıra* ve *et-Tecrîd*³⁹⁹, Mehdevî'nin *el-Hidâye*, İbni Belîme'nin *et-Telhîs*⁴⁰⁰, es-Safrâvî'nin *l'Îlân*,⁴⁰¹ İbn Galbûn'un *et-Tezkira*⁴⁰², ed-Dânî'nin *et-Teysîr*⁴⁰³, Şatıbiyye⁴⁰⁴ ve İbn Şureyh'in *el-Kâfi*,⁴⁰⁵ gibi eserlerinde İmam Nâfi'nin râvîsi Kâlûn'un⁴⁰⁶ medd-i munfasılı kasr ile okuduğunu belirtmişlerdir.

Ebû Neşîd⁴⁰⁷ tarikiyle Kâlûn'un medd-i munfasılı iki elif okuduğu da rivâyet edilmiştir. İbnü's-Süfyân'ın *el-Hâdî*,⁴⁰⁸ Mehdevî'nin *el-Hidâye*, Mekki b. Ebî Talib'in *et-Tebşıra*, Ebu'l-Alâ el-Hemedânî'nin *el-Gâye*⁴⁰⁹ isimli eserlerinde de bu görüş nakledilmiştir.⁴¹⁰ Ebû Neşîd kanalıyla Kâlûn'un medd-i munfasılı üç elif okuduğu da rivâyet edilmiştir.⁴¹¹

Kâlûn'un medd-i muttasıl için uygulamaları ise kasr ile yani iki elif miktarı okumasıdır. Medd-i muttasıl için kasr okuyuşu, asgari ittifak edilen iki elif miktarıdır. Üç elif ve tevassut asha-

398 Abdulcebbar b. Ahmed Ebu'l-Kâsım (420), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/357.

399 Ebû Muhammed Mekki bin Ebî Talib Hammûş bin Muhammed el-Kaysî (437/1045), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/405.

400 Hasen b. Halef b. Belîme Ebû Ali el-Kayravânî (514), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/211.

401 Abdurrahman b. Abdulmecîd Ebu'l-Kâsım (636), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/373.

402 Tahir b. Abdulmün'im b. Ubeydullah (399), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/339.

403 Ebû Amr Osman b. Saîd ed-Dânî (444).

404 Kasım b. Firrûh b. Halef eş-Şâtîbî (590), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/20-23.

405 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 41.

406 Ebû Musâ İsa b. Minâ b. Verdân (220) Nâfi'nin birinci râvisidir.

407 Muhammed b. Harun Ebî Neşîd (258), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/272-273.

408 Muhammed b. Süfyân Ebû Abdullah (410), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/147.

409 Hasen b. Ahmed Ebu'l-Alâ el-Hemedânî (529), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/204.

410 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 42.

411 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 42.

bının dışında kalanlara göre beş elif okunması durumu da söz konusudur.⁴¹²

Medd-i munfasıl ve medd-i muttasılın birlikte gelmesi durumunda ise aşağıdaki tabloda gösterilen uygulamaların olduğunu yine Yusuf Efendizâde med risâlesinde detaylarıyla ele almıştır.⁴¹³

MÜCERRED	MÜCERRED	KARIŞIK HAL	KARIŞIK HAL
Medd-i Munfasıl	Medd-i Muttasıl	Munfasıl-Muttasıl	Muttasıl-Munfasıl
1	2	1- 2, 3, 5	2- 1,2
2	3	3- 2,5	4- 1,3
3	5 ⁴¹⁴	5- 3	6- 1,2

Bunun dışında Ezrak tarîkiyle medd-i munfasılda Verş için işba' tercihinin de olduğu kaynaklarda geçmektedir.

Ayrıca Ezrak'ın tevassût okuyuşunun tercih edilmediği de belirtilmiştir.⁴¹⁵

2- İmam İbn Kesîr'e Göre Med Mertebeleri

Ebû Ma'bed Abdullah b. Kesîr b. Amr ed-Dârî (120/ 738), Mekke kıraat imamıdır. Tabiündandır. Sahâbeden Abdullah b. Zübeyr, Ebû Eyyûb el-Ensârî, Enes b. Mâlik ile görüşmüştür.

Kendisinden Ebû'l- Hasen Ahmed b. Muhammed b. Abdullâh el-Bezzî (250/ 864) ve Ebû Ömer Muhammed b. Abdurrahman el-Mahzûmî (291/904) rivâyetlerde bulunmuştur.

Medd-i munfasıl da kasr ashabındandır. Her ne kadar İmam Nâfi'nin Râvisi Kâlûn'un Hulvânî⁴¹⁶ ve Ebû Neşîd kanalıyla iki

412 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 42.

413 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 43.

414 İbn Büyân tarîkiyle okumaktadır.

415 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 44; *Zübde*, s. 179-180.

416 İbn Verdân (160/776) rivâyetiyle, Ebû Ca'fer kanalıyla bu okuyuşu almıştır.

elif okuduğu rivâyetleri olsa da İbnü'l-Cezerî bunu kabul etmediği için Yusuf Efendizâde de bu görüşe katılmamıştır.⁴¹⁷

Medd-i muttasıl için dört mertebe kabul edenlere göre İbn Kesîr'in bu meddeki ölçüsü iki eliftir. İmam Şatıbî'nin görüşü ise medd-i muttasıl için beş elif mertebesini alanlara göre İbn Kesîr'in üç elif okuduğudur.⁴¹⁸

MÜCERRED	MÜCERRED
Medd-i Munfasıl	Medd-i Muttasil
1	2
-	3

İbn Kesîr için medlerin ictima etmesi durumunda nasıl okunacağına dair bir görüş Yusuf Efendizâde'nin konuyla ilgili eserinde belirtilmemiştir.⁴¹⁹

3- İmam Ebû Amr'a Göre Med Mertebeleri

Ebû Amr Zebân b. Alâ b. Ammâr el- Mâzinî el- Basrî (154/771), Basra kıraat imamıdır. Kendisinden Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdülazîz el-Ezdî ed- Dûrî (248/862) ve Ebû Şuayb Salih b. Ziyâd b. Abdullah es-Sûsî (261/874) rivâyette bulunmuştur.

İbn Mihrân'ın *el-Gaye*, İbn Sivâr'ın *el-Müstenîr*, İbn Fâris'in *el-Câmi'*, İbn Ali el-Bağdâdî'nin *er-Ravza*, Ebi'l İzz'in *el-İrşâd*, İbn Hayrûn'un *el-Muvazzah* ve *el-Miftâh*, Ehvâzî'nin *el-Vecîz* gibi eserlerinde Ebû Amr'ın medd-i munfasıl için kasr okuyuşunu tercih ettiği belirtilmiştir.⁴²⁰

Yine onun medd-i munfasılda iki elif okuduğu görüşü ed-Dûrî'nin rivâyetiyle aktarılmıştır. İbn Galbûn, Ebi'l-Kâsım

417 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 48; *Zübde*, s. 180.

418 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 48.

419 *Zübde*, s. 180.

420 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 49.

el-Farîsî⁴²¹ İbn Bellîme'nin rivâyetlerinde, Meğâribe ekolünün⁴²² kitaplarında bu görüş belirtilmiştir.⁴²³

İbn Mücahid'in, İmam Şatıbî'nin Dûrî için tercih ettiği ve Ebû Ali el-Bağdâdî'nin görüşlerine göre medd-i munfasıl da üç elif okuyuşu da vardır.⁴²⁴

Medd-i munfasıl da kasr okuyuşunu tercih edenlere göre medd-i muttasıl da Ebû Amr iki elif okumuştur. İbn Mücahid, Şatıbî, İbn Mihrân ise üç elif okuduğu görüşündedirler. Beş elif görüşü de nakledilmiştir.⁴²⁵

Medd-i munfasıl ve medd-i muttasılın birlikte gelmesi durumunda ise aşağıdaki tabloda gösterilen uygulamalar Ebû Amr tarafından kabul edilmiştir.

MÜCERRED	MÜCERRED	KARIŞIK HAL	KARIŞIK HAL
Medd-i Munfasıl	Medd-i Muttasıl	Munfasıl-Muttasıl	Muttasıl-Munfasıl
1	2	2, 3, 5	1,2
2	3	2,5	1,3
3	5	3	1,2

4- İmam İbn Âmir'e Göre Med Mertebeleri

Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el- Yahsûbî (118/ 736), Şam kıraat imamıdır. Kendisinden Ebü'l-Velîd Hişâm b. Ammâr b. Nusayr ed- Dîmeşkî (245/ 859) ve Ebû Amr Abdullah b. Ahmed b. Beşîr b. Zekvân ed- Dîmeşkî (242/857) rivâyetlerde bulunmuştur.

421 Abdülaziz b. Ca'fer Ebu'l-Kâsım el-Farîsî (412). İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, I/392.

422 Hicaz, Şam, Mısır ve mağrib'de Şatıbiyye tarîkinin uygulandığı bölgeler. (bkz. Emin Efendi, *Zuhru'l-Erib*, vr. 213b-214a.)

423 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 50.

424 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 50.

425 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 51; *Zübde*, s. 181.

Hulvânî, İbn Abdân⁴²⁶ tarikiyle İbn Âmir'in medd-i munfasılda kasr okuyuşu olduğunu belirtmiştir. İbn Abdân, Ebû Amr'ın birinci râvîsi Hişâm'ın birinci tariki olan Hulvânî'nin birinci tarikidir.⁴²⁷ İbn Hayrûn ve İbn Sivâr da Hulvânî tarikiyle aynı görüşü belirtmişlerdir.⁴²⁸

Dâcûnî tarikiyle İbn Âmir'in medd-i munfasılı üç elif okuduğu rivâyeti de vardır. Ebu'l- Alâ el-Hemedânî, Ebî Ma'şer, İbn Fâris, İbn Hayrûn, Ebi'l-Izz ve İbn Mihrân ise Hulvânî ve Dâcûnî tarikiyle bu görüşü aktarmışlardır.⁴²⁹

Ancak müellifimiz Yusuf Efendizâde kıraat kitaplarının çoğunluğunu esas alarak bu ikinci rivâyeti kabul etmemiştir.⁴³⁰

Medd-i muttasıl için ise İbn Âmir'in üç ve beş elif okuduğu rivâyetleri vardır. İctima halinde ise medd-i munfasılı kasr ile okuyanlar medd-i muttasılı sadece Hulvânî'den gelen tariki esas alarak beş elif okumuşlardır.

Medd-i munfasılı tevassut ile okuyanlar medd-i muttasılı da tevassut ile okurlar ve bu Teysîr tarikina⁴³¹ göredir. Ayrıca işba' okuyuşu da vardır.⁴³²

Yusuf Efendizâde bu konudaki tercihini "*Biz medd-i munfasılda kasr okuyuşunu ve medd-i muttasılda işba' okuyunu İbnü'l-Cezerî'nin en-Neşr isimli eserine uyduğumuz için almıyoruz.*"⁴³³ şeklinde belirtmiştir.

İbn Âmir'in med konusundaki görüşlerini aşağıdaki tabloda özet olarak görebiliriz:

426 Muhammed b. Ahmed b. Abdân el-Cezerî (300/913), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/64-65.

427 Tarikler tablosunda geçmişti.

428 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 53; *Zübde*, s. 181.

429 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 53; *Zübde*, 181.

430 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 54; *Zübde*, s. 181.

431 Daha önce tarikler hakkında bilgi verirken geçmişti.

432 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 54; *Zübde*, s. 182.

433 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 55; *Zübde*, s. 182.

MÜCERRED	MÜCERRED	KARIŞIK HAL	KARIŞIK HAL
Medd-i Munfasıl	Medd-i Muttasıl	Munfasıl-Muttasıl	Muttasıl-Munfasıl
1	3	1-5	3- 3
3	5	3-3,5	5-1,3

İbn Âmir'in İbn Zekvân kanalıyla gelen tarîklerde med konusuylla ilgili şu ölçüleri esas aldığı rivâyet edilmiştir.⁴³⁴

MÜCERRED	MÜCERRED	KARIŞIK HAL	KARIŞIK HAL
Medd-i Munfasıl	Medd-i Muttasıl	Munfasıl-Muttasıl	Muttasıl-Munfasıl
3	3	3-3,5	3-3
5	5	5-5	5-3,5

5- İmam Âsım'a Göre Med Mertebeleri

Ebû Bekr Âsım b. Ebî'n-Necûd Behdele el-Esedî el Kûfî (127/745), Kûfe kıraat imamıdır.

Ebû Abdurrahman es-Sülemî'den Hz. Ali'nin kıraatını öğrenip bunu râvîsi Hafs'a öğretmiştir. Zir b. Hubeyş'ten de İbn Mes'ûd kıraatını öğrenmiş, bunu da diğer râvîsi Ebû Bekr Şu'be'ye öğretmiştir.

Zamanla pek çok bölgeye yayılmış olan kıraatı sadeliği, kural dışı okuyuşların son derece az olması, senedinin sağlam ve güvenilir olması sebebiyle yaygın hale gelmiştir. Ebû Hanife'nin de kıraatı Âsım'dan aldığı bildirilmiştir.

Kendisinden Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş b. Sâlim el-Esedî el-Kûfî (193/ 809) ve Ebû Ömer Hafs b. Süleyman b. el-Muğire el-Esedî (180/796) rivâyetlerde bulunmuşlardır. Türkiye'de ve dünyada pek çok Müslümanın kıraat imâmıdır.⁴³⁵

434 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 55-56; *Zübde*, s. 182.

435 İbnü'l-Cezeri, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 254- 255.

Yusuf Efendizâde, İmam Âsım için medd-i munfasılda üç ölçü belirtmiştir:

a- Kasr/Bir Elif: Ali el-Bağdâdî, *er-Ravzâ* isimli eserinde ez-Ze'rân (290/902) tarikiyle, İbn Fâris'in *el-Câmi'*, Ebi'l-Izz, *el-Kifâye*'sinde Ahmed b. Muhammed, Ebû Ca'fer tarikiyle medd-i munfasılı kasr ile okuduğu belirtilmiştir.⁴³⁶

b- Tevassût/Üç Elif: İbn Mücahid, Şatıbî, İbnü'l-Fâris, Ali el-Fârisî, İbn Hayrûn, Talemekeî, Ebi'l-Izz, İbn Mihrân ve Ali el-Malîkî gibi kıraat alimlerine dayanarak Ebû Bekr Şu'be b. Ayyâş'ın medd-i munfasılı üç elif ile okuduğu, müellifimiz Yusuf Efendizâde tarafından bildirilmiştir.⁴³⁷

c- Dört Elif: İbn Bellîme, İbn Hayrûn gibi kıraatçılar Yusuf Efendizâde'nin dört elif çekerek okuduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca *et-Teysîr*, *et-Tizkâr*, *et-Telhîs*, *el-Vecîz*, *el-Kifâye* ve *et-Tebîra* gibi kitaplarda da bu görüş geçmektedir.⁴³⁸

Medd-i muttasıl için ise üç elif, dört elif ve işba' rivâyetleri vardır.⁴³⁹

MÜCERRED	MÜCERRED	KARIŞIK HAL	KARIŞIK HAL
Medd-i Munfasıl	Medd-i Muttasıl	Munfasıl-Muttasıl	Muttasıl-Munfasıl
1	3	1-5	3-3
3	4	3-3,5	4-4
4	5	4-4,5	5-1,3,4 ⁴⁴⁰

436 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 60-61; *Zübde*, s. 183.

437 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 59; *Zübde*, s. 183.

438 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 59; *Zübde*, s. 183.

439 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 59-63; *Zübde*, s. 183-184.

440 Bu eseri tahkik eden İbrahim Muhammed el-Cürmî muttasıl ve munfasıl medlerin karışık olarak gelmesi durumunda muttasıl meddin işba' ile okunmasından sonra munfasıl meddin kasr ile okunmasıyla ilgili Yusuf Efendizâde'nin risâlesinde geçen bilgiyi eserinde göstermemiştir. (bkz. Cürmî, *agr.*, s. 63) karşılaştırmak için bkz. *Zübde*, s. 184.

6- İmam Hamza'ya Göre Med Mertebeleri

Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât el- Kûfî (156/ 773), Kûfe kıraat imamıdır.

Kendisinden Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî (229/ 844) ve Ebû İsâ Hallâd b. Hâlid eş-Şeybânî (220/835) rivâyetlerde bulunmuşlardır.

İmam Hamza, bütün râvi ve tarîklerinde gerek medd-i munfasılı gerek medd-i muttasılı 5 elif miktarı okur. Bu hususta herhangi bir ihtilaf söz konusu değildir.⁴⁴¹

7- İmam Kisâî'ye Göre Med Mertebeleri

Ebû'l-Hasen Ali b. Hamza b. Abdullah el- Kisâî (189/ 805), Kûfe kıraat imamıdır.

Kendisinden Ebû'l-Hâris Leys b. Hâlid el- Bağdâdî (240/ 854) ve Ebû Ömer Hafs b. Ömer b. Abdülazîz el-Ezdî ed- Dûrî (248/ 862) rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Medd-i munfasılda ed-Dûrî'den Kuteybe'nin işba' ile okuduğu rivâyeti vardır. Ancak bu İbnü'l-Cezerî'nin tercihinine uymadığı için kabul görmemiştir. Kabul edilen tevassut ile okunmasıdır.⁴⁴²

Medd-i muttasılda ise tevassut ve İbn Hayrûn, et-Talemnekî ve Ebî'l-Izz'e göre işba' okuyuşu vardır.⁴⁴³

Aşağıdaki tabloda Kisâî'nin med mertebeleri için tercihleri verilmiştir.

MÜCERRED	MÜCERRED
Medd-i Munfasıl	Medd-i Muttasıl
3	3
5 ⁴⁴⁴	5

441 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 64; *Zübde*, s. 184.

442 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 65; *Zübde*, s. 184.

443 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 65; *Zübde*, s. 184.

444 İbnü'l-Cezerî medd-i munfasıl için Kisâî'nin işba' ile (5 elif miktarı) okumasını kabul etmemektedir.(bkz. Cürmî, s. 65)

8- İmam Ebû Ca'fer'e Göre Med Mertebeleri

Ebû Ca'fer Yezîd b. El Ka'ka' el- Mahzûmî el- Medenî (130/748), Medine kıraat imamıdır.

Kendisinden Ebü'l-Hâris İsa b. Verdân el- Medenî (160/776) ve Ebü'r-Rabî' Süleyman b. Müslim b. Cemmâz ez- Zühri (170/786) rivâyetlerde bulunmuşlardır.

Ebi'l-Izz'in *el-İrşâd* ve *el-Kifâye*, Ebu'l-Alâ el-Hemedânî'nin *el-Gaye*, Ali el-Malikî'ni *er-Ravza*, İbn Sivâr'ın *el-Müstenîr*, el-Hüzelî'nin *el-Kâmil*, İbn Fâris'in *el-Câmi*, Ebi'l-Kerem⁴⁴⁵'in *Mısbâh*, İbn Şeydâ'nın *et-Tizkâr*, İbn Mihrân'ın *el-Gâye* isimli kitaplarına göre medd-i munfasılı kasr ile okumayı tercih etmiştir.⁴⁴⁶

Kasr görüşünü aktaran âlimlere göre medd-i muttasıl tevasut ölçüsünde olmalıdır. Ancak burada iki ve üç elif olarak iki merteye vardır. Ayrıca medd-i muttasıl için işba' okuyuşunu kabul edenler de olmuştur.⁴⁴⁷

MÜCERRED	MÜCERRED
Medd-i Munfasıl	Medd-i Muttasıl
1	2
-	3
-	5

9- İmam Ya'kûb'a Göre Med Mertebeleri

Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd el- Hadramî (205/821), Basra kıraat imamıdır.

Ebû Abdullah Muhammed b. el- Mütevekkil b. Abdurrahman el-Lü'lüi el-Basrî (238/ 852) ve Ebü'l-Hasen Ravh b. Abdülmü'min el- Hüzelî el- Basrî (235/ 849) iki râvîsidir.

445 El-Mübârek b. el-Hasen Ebû Bekir Ebu'l-Kerem eş-Şehrazûrî (550), İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye fî Tabakâti'l-Kurrâ*, II/38-40.

446 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 66; *Zübde*, s. 184.

447 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 66; *Zübde*, s. 184.

Medd-i munfasıl da Ya'kûb için iki görüş aktarılmıştır:

a- Kasr/Bir Elif: Bu görüş İbn Sivâr, İbn Hayrûn, İbn Mih-rân, Ali el-Malikî, Ebi'l-Izz, Ebi'l-Hasen b. Galbûn, İbn Fehhâm, Ebi'l-Kerem, ed-Dânî, İbnü'l-Fâris ve Iraklıların çoğunluğunun Şeyh Ya'kûb için belirttikleri birinci görüştür.

b- İki Elif: Şeyh Ya'kûb medd-i munfasılı Sibtu'l-Hayyât Ebu'l-Alâ el-Hemedânî'ye göre iki elif miktarı okumuştur. Tevassut ile okuduğu *Tizkâr*'da belirtilmiştir. Bu da, onun medd-i munfasıl için kabul ettiği ikinci görüştür.

Medd-i muttasıl da ise ed-Dânî, İbn Galbûn ve Ebu'l-Alâ el-Hemedânî iki elif; İbn Mihrân, Ehvâzî ve İbn Fehhâm tevasut; tevassut ashabının dışındakilerin ise işba' ile okuduğunu belirtmişler, bu bilgileri de Yusuf Efendizâde risâlesinde aktarmıştır.⁴⁴⁸

Medlerin karışık bir halde bulunması durumunda ise Ya'kûb'un aşağıdaki tabloda da görülen med uygulamalarını kabul ettiğini müellifimiz eserinde belirtmiştir.

MÜCERRED	MÜCERRED	KARIŞIK HAL
Medd-i Mufasil	Medd-i Muttasil	Munfasıl-Muttasil
1	2	1-2, 3, 5
2	3	2-2,5
3	5	3-3

10- İmam Halef'ül-Âşir'e Göre Med Mertebeleri

Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el- Esedî (229/844), Kûfe kıraat imamıdır.

Ebû Ya'kûb İshak b. İbrahim b. Osman el- Verrâk el- Mervezî el-Bağdâdî (286/ 889) ve Ebû'l-Hasen İdrîs b. Abdülkerim el- Haddâd el-Bağdâdî (292/905) kendisinden rivâyetlerde bulunan iki râvîsidir.

448 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 67; *Zübde*, s. 184-185.

Ebû Muhammed Halef b. Hişâm, medd-i munfasıl da Ebî Ali el-Mâlikî'nin *er-Ravza*, Ebî'l-Huseyn el-Fârisî'nin *Câmi'*, el-Hüzelî'nin *el-Kâmil*, Ebî'l-Izz'in *el-İrşâd* ve *el-Kifâye*, Ebu'l-Alâ'nın *el-Gâye*, Ebî'l-Kerem'in *el-Mısbâh*, İbn Sivâr'ın *el-Müstenîr*, İbn Şeydâ'nın *et-Tizkâr*, İbnü'l-Fâris'in *el-Câmi'*, İbn Hayrûn'un *el-Muvazzâh* ve *el-Miftâh* isimli eserlerine göre tevassut ölçüsünü kabul etmiş ve uygulamıştır.⁴⁴⁹

Medd-i muttasıl da tevassut ve işba' okuyuşu vardır. Bu görüşler aşağıdaki tabloda özet olarak verilmiştir.

MÜCERRED	MÜCERRED
Medd-i Mufasil	Medd-i Muttasil
3	3
-	5

Kıraat ilminde med konusu sadece medd-i munfasıl ve medd-i muttasıl açısından ele alınmış değildir. Özellikle İmam Nâfi'nin ikincisi râvîsi olan Verş'in medd-i bedel okuyuşları da bu konuda ele alınabilir. Ancak müellifimizin metodunu dikkate alarak biz bu konuyu “*Yusuf Efendizâde'nin Kıraat İlmindeki Bazı Usûl Konularıyla İlgili Görüşleri*” başlığında ele alacağız.

4- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN KIRAAT İLMİNDEKİ BAZI USÛL KONULARI HAKKINDAKİ AÇIKLAMALARI

Değişik eserlerinde Yusuf Efendizâde, Şatîbî tarîkine göre müşkil gibi görünen konuları ele almış ve kıraat ilmi açısından meseleleri aşağıda verdiğimiz başlıklar dahilinde değerlendirmiştir. Her ne kadar belli bir metot ve disiplin içinde konuları ele almamış olsa da yine de müellifimizin kıymetli açıklamalar yaptığını söylemeliyiz.

Bazen ayetler ışığında konu edindiği ayetteki zor kısmın açıklanması bazen de “*şu konu hakkında Kâlûn'un uygulamala-*

449 Yusuf Efendizâde, *Risâletü'l-Meddât*, s. 69; *Zübde*, s. 185.

ri” gibi başlıklar vererek kıraat konularını ele alması belli bir disiplin içinde olmadığınıkanaatini uyandırır. Aslında bu durumu kendisi de yazmış olduğu risâlelerin başında ifade eder.⁴⁵⁰ Daha çok ders notları tarzında ele alabileceğimiz bu risâlelerde ele alınan konular elbette önemlidir.

Başlıklar incelenirken konular tüm detaylarıyla ele alınmayacak, sadece Yusuf Efendizâde'nin açıklamalarının eksik kaldığı noktalar özet olarak belirtilecektir. Zira araştırmamız aşağıda verilen başlıkların kıraat ilmi açısından incelenmesi değil; bu başlıkların Yusuf Efendizâde tarafından nasıl ele alındığıdır.

Biz de müellifimizin konuları sunuş tarzına bağlı kalarak önce konu bazlı daha sonra da örnek olması açısından bu konuların âyetlerde nasıl ele alındığını göstermeye çalışacağız. Âyetlerdeki tüm kıraat vecihlerini de ele almak yerine müellifimizin eserlerinde konuyu işleyiş tarzıyla sınırlı tutacağız.

A- Sıla Bahsi

Kıraat ilminde cemî mimlerinin okunuşuyla ilgili bir konu olan sila: Sakin halde bulunan cemî (çoğul) mimlerinin, vasıl halinde dammeli ve mukadder bir vav ile bir elif miktarı uzatılarak okunmasına denir.⁴⁵¹ Fatiha Sûresindeki عَلَيْهِمْ ifadesini عَلَيْهِمْ şeklinde okumak gibi. Ashab-ı sila tabiri ile Kâlûn, Verş⁴⁵², İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer⁴⁵³ kastedilir. Bu kaide el-Meddu's-Sıla diye de isimlendirilir. Sıla konusu müfred müzekker gâib zamirleriyle ilgili es-suğra ve el-kübra olarak da incelenmiştir.⁴⁵⁴

450 Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Ecvibeti'l-Mesâil*, (Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi) BY5824/3, vr. 133a-133b.

451 El-Hafeyan, *Eşheru'l-Mustalehât*, s.179-180; Demirci, Muhsin, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV, İkinci Baskı, İstanbul, 2011, s. 248.

452 Bu ikisi kıraat imamı değil râvidirler.

453 Kıraat-ı aşera imamıdır.

454 Şaycı, Ömer Halife, *El-Mu'cemü't-Tecvid*, s.172-173; Dâvûdî, Safvân, *Kavâidü't-Tecvid*, Şam, 1431/2010, s. 80-81; Karaçam, *age.*, s. 278; Nasr, Muhammed Mekki, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid*, s. 147.

Bu nevi okuyuş ancak vasıl haline mahsustur. Vakf halinde sıla yapılmaz, cemî mîm'i sakin okunur.⁴⁵⁵ Verş, ancak cemî mîm'inden sonra katî hemzesi gelirse sıla yapar. Kâlûn, İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer için bu şart aranmaz. Bu üç imam cemî mîm'lerini sıla ile okurlar. Kâlûn için med mertebeleri dikkate alınarak her meretebe de sıla okuyuşu olduğu da unutulmamalıdır. Yani onun medd-i munfasılî bir elif okuduğunda bir elif için sılası, iki elif okuduğunda ise iki elif için sılası vardır. Bu durumda sıla uygulaması kıraat ilminde oluşan mesleklere ve tarîklere göre takdim veya te'hir edilebilir

Sıla ifadesi bazen mâkabli sakin mâba'di harekeli "he" zaminin duruma göre "vav" ya da "yâ" ile med edilerek okunmasına da kullanılır.⁴⁵⁶

Yusuf Efendizâde, cemî mim'lerinde yapılan sıla konusunda Kâlûn'un sıla okuyuşunu iskân okuyuşuna takdim etmesini bir işkâl/problem⁴⁵⁷ olarak görür ve şu açıklamaları yaparak konuya çözüm getirmeye çalışır:

İmam Şatîbî *Hırzû'l-Emânî* isimli eserinde sıla bahsiyle ilgili

وصل ضم ميم الجمع قبل محرك
دراگًا وقالون بتخييره جلا

şeklinde geçen beytini⁴⁵⁸ Yusuf Efendizâde de *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât* isimli eserine almış ve şerh etmeye çalışmıştır. Bu beyit *Sûrat-ü Ümmî'l-Kur'an* başlığında Fatîha Sûresi'nin okunuşlarıyla ilgili bölümde عَلَيْهِمْ kelimelerinde bulunan mîm harflerini İbn Kesîr'in sıla ile عَلَيْهِمْ şeklinde okumasıyla ilgili konuda geçmektedir. Kâlûn ise bu mim harflerini hem sıla ile hem de diğer imamlar gibi sılasız okumaktadır.

455 Temel, Nihat, *Kırâat ve Tecvid Istilahları*, İFAV, İkinci Baskı, İstanbul, 2009, s. 121.

456 Temel, *age.*, s. 121.

457 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, Kastamonu Kütüphanesi, 19 hk 208/1, vr.2b

458 Şatîbî, *Hırzû'l-Emânî*, s. 23.(beyit 111).

Kâlûn'un burada iki vecihi vardır: Sîlâ ve iskân.⁴⁵⁹

Sîla asıldır. Bu sebeple edâ esnasında sîla okuyuşu iskân⁴⁶⁰ okuyuşuna tercih edilir. Kâlûn için sîla okuyuşunun ya da iskân okuyuşunun tariklerden gelişi şu şekildedir: Daha önce tablolar halinde sunmaya çalıştığımız râvî ve tarîk tablolarında Kâlûn'un iki tarîki vardı. Ebû Neşît ve Hulvânî.⁴⁶¹ İskân okuyuşu birinci tarîk olan Ebû Neşît kanalıyla, sîla okuyuşu da ikinci tarîk Hulvânî kanalıyla gelmiştir. Sîla asıl olduğu için birinci tarîk iskân okuyuşunu almış olsa da edâ esnasında sîla okuyuşu, iskân okuyuşuna tercih edilir.⁴⁶²

İstanbul ve Mısır tarîklerinin okuyuş özelliklerinde bu konuda ihtilaf edilen meselelerdendir. İstanbul tarîki cemî mim'lerinin okunuşunda erbea merâtib⁴⁶³ uygulamasına göre sılayı öncelemiş, iskânı daha sonra almıştır. Mısır tarîkında ise durum tam tersine iskân önce, sîla sonra uygulanır.⁴⁶⁴ Bu durum yukarıdaki açıklamalar dikkate alınarak değerlendirilmelidir. Müellifimiz Yusuf Efendizâde'nin de İstanbul tarîkine mensup olduğu unutulmamalıdır.

Medd-i munfasıl ile birlikte cemî mîm'i gelirse bu durumda Kâlûn kasr ile sîla vecihlerini, med ile iskân vecihlerini tercih eder. Aşağıdaki iki örnek konuyu daha iyi açıklayacaktır:

459 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 2b.

460 Sîla yapmaksızın okuma.

461

İMAM	RÂVÎ	BİRİNCİ TARİK	İKİNCİ TARİK
1-Nafi' (169/785)	1-Kâlûn (220/835)	1-Ebû Neşît (258/871)	1-İbn Bûyân(344/958)
			2-el-Kazzâz(340/954)
		2-Hulvânî (250/864)	1-İbn Mihrân(289/901)
			2-Ca'fer b. Muhammed (290/902)

462 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 2b.

463 Daha önce geçmişti. Med mertebelerinde aslı med üzerine dört mertebenin esas alındığı uygulamalar.

464 Akdemir, Kiraat İlmî Eğitim ve Öğretim Metotları, s. 127; Fırat, Yavuz, *Kiraat İlmî ve Tarikler*, s. 46.

وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ⁴⁶⁵ önce “*kasr ile sıla*” yani medd-i munfasıl bir elif ve هُوْهُ şeklinde zamiri sıla ile, sonra “*med ile iskân*” yani medd-i munfasıl iki elif çekerek ve zamiri de هُمْ şeklinde iskân ile okumak. Kâlûn bu uygulamayı medd-i munfasıl önce cemî mîm’i sonra geldiğinde uygular.⁴⁶⁶

وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ
 ۱ ————— صلة ————— ۱ —
 ۲ ————— ۲ ————— ب

وَأِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ⁴⁶⁷ ise önce sıla ile kasr, sonra da iskân ile med uygulamasıyla okur.

Özetle medd-i munfasıl önce cemî mîm’i sonra gelirse okuma şekli:

- 1- Kasr-Sıla
- 2- Med-İskân şeklinde olur.

Cemî mîm’i önce medd-i munfasıl sonra gelirse okuma şekli:

- 1- Sıla-Kasr
- 2- İskân-Med şeklinde olur.

وَأِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ
 ۱ ————— صلة ————— ۱ —
 ۲ ————— ۲ ————— ب

Bu uygulamalar Mısır Tarîkinde değişir. Kısaca Mısır Tarîkinde Kâlûn için yukarıda verdiğimiz örneklerde şu değişiklikler olur: Öncelikle iskân vechi sıla vechine takdîm edilir.

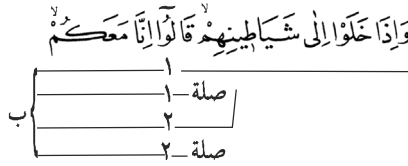
Cemî mimi önce, medd-i munfasıl sonra gelirse okuma şekli:

- 1-İskân-Kasr-Med
- 2-Sıla-Kasr-Med

465 Bakara Sûresi 2/7.

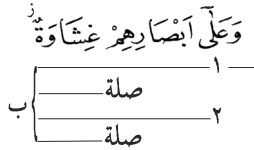
466 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 3a; Şatîbî, *Hırzû'l-Emâni*, s. 31. (beyit 169).

467 Bakara Sûresi 2/14.

Medd-i munfasıl önce, cemî mimi sonra gelirse okuma şekli:

- 1- Kasr-İşkân
- 2- Kasr-Sıla
- 3- Med-İşkân
- 4- Med-Sıla şeklinde olur.⁴⁶⁸

Kâlûn, cemî zamirlerinden sonra hemze gelmesi durumunda sılaları iki elif uzatarak da uygular. Verş ise bu zamirlerden sonra hemze geldiğinde beş elif çekerek sıla yapar.⁴⁶⁹

Yusuf Efendizâde konuyla ilgili yapmış olduğu açıklamalarında bağlı olduğu İstanbul Tarîkinin görüşlerine uygun tercihlerde bulunmuştur.

B- İdgâm Bahsi

Bir şeyi diğer bir şeyin içine katmak⁴⁷⁰ gibi anlamı olan idgâm kelimesi istilahta mahreç ve sıfat yakınlığı olan harflerin

468 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 2b-3b. (Müellif bu açıklamalarında *el-Kâfi*, *El-Hâdi*, *el-Hidâye*, *et-Telhis*, *eş-Şâtibi*, *en-Neşr*, *Tahbir* gibi kitapları kaynak olarak zikretmiş ve İbnü'l-Cezerî, Şâtibi, Dâni, Mekki b. Ebî Tâlib, Ebü'l-Alâ el-Hemedâni, Ebû İshak el-Ca'beri gibi âlimlerin görüşlerine başvurmuş ve nakillerde bulunmuştur.) *Risâle fi Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 139a; Fırat, Yavuz, *agm.*, s. 46-48; Akdemir, *age.*, s. 127.

469 Çünkü bu durumda oluşan med, medd-i munfasıl olmuştur. Verş ise medd-i munfasılı beş elif çeker. Öztoprak, Sirâceddîn, *Kur'ân Kırââtı-Kırâât-ı Aşere*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005, s. 80.

470 Âsım Efendi, *age.*, IV/282; Hafeyân, *age.*, s. 230; el- Kırş, Ebû Abdurrahman Cemal, *İlmü't-Tecvid*, s. 110;

yan yana gelmeleri halinde dilde oluşabilecek zorluğun/ağırılığın giderilmesi⁴⁷¹ için uygulanan bir telaffuz tarzı olarak tarif edilmiştir.⁴⁷² İbnü'l-Cezerî, idgâmı iki harfi şeddeli olarak ikinci harf gibi bir harf şeklinde telaffuz etmek⁴⁷³ olarak kabul eder.⁴⁷⁴

Şâtıbî'de geçen 129 ve 130. beyti⁴⁷⁵ şerh ederek konuya açıklık getirmeye çalışan Yusuf Efendizâde özetle şu görüşlere yer vermiştir:

İdgâm okuyuşu tahkik okuyuşuna engeldir. Yani idgâm varsa tahkik, tahkik varsa idgâm olmaz. Bu açıdan Ebû Amr için iki râvîsi üzerinden iki görüş aktarılmıştır:

a- İzhâr maa't-Tahkik

b- İdgâm maa't-Tahfif

Birinci okuyuşu Ebû Amr'ın birinci râvîsi ed-Dürî, ikinci okuyuşu da ikinci râvî es-Sûsî tercih etmiştir.⁴⁷⁶

Yusuf Efendizâde *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât* isimli eserinde konu hakkında işkâl gördüğü kısımlarla ilgili olarak ilk şu âyeti ele almıştır:

⁴⁷⁷ وَالَّذِينَ هُوَ bu ayette eğer هُوَ kelimesinde idgâm yapar isek bu durumda harfi med oluşur, harfi meddin de idgâm edilmesi doğrudur.⁴⁷⁸

Bu şekilde olabilecek örneklere de yer veren Yusuf Efendizâde şu kelimeleri eserinde belirtmiştir: ⁴⁷⁹ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ , ⁴⁸⁰ امْنُوا وَعَمِلُوا , ⁴⁸¹ نُودَى يَا مُوسَى gibi

471 Cüreysi, *age.*, s.104;

472 Atıyye Kâbil, *Gâyetü'l-Mürîd*, s. 55; Demirci, *age.*, s. 106.

473 Hüsnî Şeyh Osman, *Hakku't-Tilâveh*, s. 197; Saçaklızâde, Muhammed b. Ebû Bekir, *Cühdü'l-Mukill* (thk. Salim Kuddûri Hamed), Birinci Baskı, Amman, 1422/2001, s. 72.

474 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/274.

475 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 4b

476 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 4b.

477 Bakara Sûresi 2/249.

478 Karaçam, *age.*, s. 290; Çetin, *age.* s. 233.

479 İcma' ile idgâm yapılmaz. (Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 5a.)

480 Bakara Sûresi 2/254.

481 Tâhâ Sûresi 20/11.

vav ile yâ harfinin idgâm yapmak için sakin kılınmasında fark yoktur.⁴⁸² Bu bilgileri verdikten sonra bu konuyu “*hocalarımızdan iki vecihle okuduk*” diyerek bitirir.

Yusuf Efendizâde genellikle eserlerinde kıraat ilminin usûl konularıyla ilgili zor olan ve öğrencilerin öğrenmede ve uygulamada problem yaşadıkları bölümleri açıklamak üzere örnekler almıştır. İdgâm konusuyla da ilgili idgâm ile izhâr, idgâm ile ibdâl, med ile idgâm yan yana gelince kıraat uygulamaları nasıl olur sorusuna değişik âyeleri ele alarak cevap vermeye çalışmıştır. O eserlerinde bu soruları sorarak hareket etmemiş ama sanki bu soruların da cevaplarını vermiştir.

İdgâm-izhâr ve ibdâl uygulamaları bir arada olunca acaba uygulama nasıl olur? Bu konuya aşağıdaki âyetin çözümünde cevap bulabiliriz.

حَيْثُ... شِئْتُمْ لَكُمْ تَغْفِرُ لَكُمْ حَطَايَاكُمْ âyetinde⁴⁸³ Ebû Amr için ed-Dûrî'nin rivâyetiyle beş vecih⁴⁸⁴ bildiren Yusuf Efendizâde bu vecihleri şöyle açıklamıştır:

1. Vecih: İzhâr okunuşuyla başlanılması ve شِئْتُمْ kelimesinde hemzenin isbâtıyla devam edilmesi ve تَغْفِرُ لَكُمْ de yine izhâr ile açık okuyarak birinci vechin tamamlanması.

2. Vecih: Birinci okuyuşun sadece تَغْفِرُ لَكُمْ kelimesinde idgâm ile değiştirilmesi.⁴⁸⁵ Bu kelimenin تَغْفِرُ لَكُمْ şeklinde telaffuz edilmesi.

3. Vecih: İzhâr okunuşuyla başlanılması ve شِئْتُمْ kelimesinde hemzenin ibdâl edilmesi ve yine izhâr okuyuşuyla tamamlanması.

4. Vecih: İzhâr okunuşuyla başlanılması ve شِئْتُمْ kelimesinde hemzenin ibdâl edilmesi ve idgâm ile تَغْفِرُ لَكُمْ şeklinde bitirilmesi.

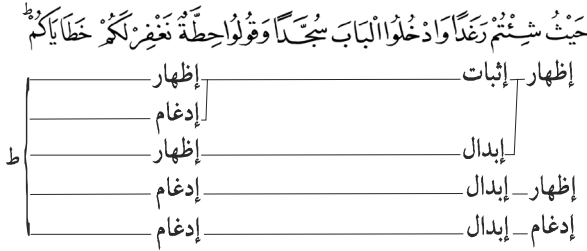
482 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 5a.

483 Bakara Sûresi 2/58.

484 es-Sûsi'nin rivâyetiyle de üç vechin söz konusu olduğunu belirtmiştir. (bkz. Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf*, s. 15. (Zübde'nin kenarında)

485 ed-Dâni, *et-Teysîr fi'l Kirââti's-Seb'*, Mektebetü's-Sahâbe, Birinci Baskı, 1429/2008, s. 172.

5. Vecih: شَيْئُمْ حَيْثُ kelimesinde idgâm ile başlayarak شَيْئُمْ kelimesinde hemzenin ibdâl edilmesi ve idgâm ile تَعْفَلِكُمْ şeklinde bitirilmesi.

Med-Taklîl ve idgâm yan yana gelince;

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمْ

âyetinde⁴⁸⁶ Ebü Amr için 10 ayrı vecih oluşur. Bu vecihleri kısaca şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Vecih: جَاءَكُمْ kelimesinde medd-i muttasılın iki elif miktarı çekilmesi, مُوسَىٰ kelimesinin taklîl ile okunması, اتَّخَذْتُمْ kelimesinde izhâr vechinin alınması.

2. Vecih: Yukarıdaki uygulamanın sonundaki izhâr vechi yerine idgâm vechinin uygulanmasıdır. Bunu Ebî Ma'şer, Safrâvî ve Sûsî rivâyet etmiştir.

3. Vecih: مُوسَىٰ kelimesinin feth ile ve اتَّخَذْتُمْ kelimesini de izhâr ile okunması.

4. Vecih: Yukarıdaki gibi مُوسَىٰ kelimesinin feth ama اتَّخَذْتُمْ kelimesinin idgâm ile okunması vechi.

5. Vecih: جَاءَكُمْ kelimesinde medd-i muttasılın üç elif miktarı çekilmesi, مُوسَىٰ kelimesinin taklîl ile okunması, اتَّخَذْتُمْ kelimesinde izhâr vechinin alınması. Ebü'l-Izz tarafından rivâyet edilen görüştür.

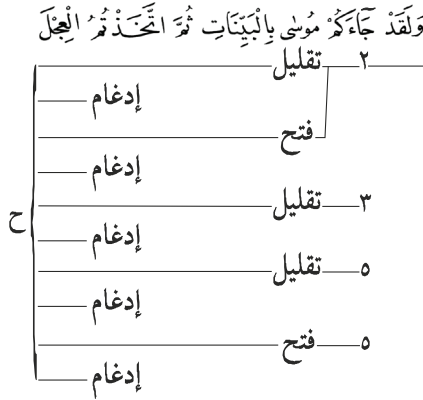
6. Vecih: Yukarıdaki uygulamanın sonundaki izhâr vechi yerine idgâm vechinin alınmasıyla olur. Hüzeli rivâyet etmiştir.

7. Vecih: جاءكُم kelimesinde medd-i muttasılın işba' ile yani beş elif miktarı çekilmesi, موسى kelimesinin taklîl ile okunması, اتخذتم kelimesinde izhâr vechinin alınması.

8. Vecih: Yukarıdaki uygulamanın sonundaki izhâr vechi yerine idgâm vechinin alınmasıyla olur. Ebû Maşer et-Taberî rivâyet etmiştir.

9. Vecih: Med ölçüsü aynı kalmakla beraber موسى kelimesinin feth ile ve اتخذتم kelimesinin de izhâr ile okunması.

10. Vecih: Yukarıdaki uygulamanın sonundaki izhâr vechi yerine idgâm vechinin alınmasıyla olur.⁴⁸⁷

Yusuf Efendizâde, Ebû Amr'a göre kıraat vecihlerini verdiği bu âyette uygulanan diğer idgâmlarla ilgili herhangi bir açıklama yapmamıştır.⁴⁸⁸

C- Medd-i Bedel Bahsi

أوتوا آدم، gibi kelimelerdeki medlere verilen isimdir. Med, sakın hemzeden bedel olduğu için buna medd-i bedel denmiştir.⁴⁸⁹

487 Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fi Vücûhi'l-Ihtilâf*, s. 20.

488 وَلَقَدْ جَاءَكَ ve وَابْيَنَاتِ ثُمَّ kelimeleri arasında da idgâm uygulamaları vardır.

489 Hendâvî, Ali İsmail, *Şerhu'ş-Şâtibiyye fi'l-Krâati's-Seb'*, Dâru'l-İlman, is-kenderiyye, 2011, s. 73; Temel, age., s. 94-95; Karaçam, age., s. 278.

أدم kelimesinin aslı آدم dir. İkinci hemze elif harfine kalb olarak أدَم olarak seslendirilir.

Verş bu kelimelerin başındaki harfleri tûl (beş elif), tevessut (üç ekif), ve kasr (bir elif) çekerek okur. İstanbul Tarîkinde tûl ile başlamak, Mısır Tarîkinde ise kasr ile başlamak gerekir.⁴⁹⁰

Yusuf Efendizâde medd-i bedel konusuyla ilgili aşağıdaki beyti⁴⁹¹ ele alır ve şu açıklamaları yapar:

وما بعد همزة ثابت او مغير
فقصر وقد يروي لورش مطولا
ووسطه قوم كآمن هؤلا
ءآلهة آتي للإيمان مثلا

İkinci hemzeler önceki harfin harekesine göre -ى -و -ا şekline değiştirilir ve med oluşur. Bu meddin hükmü câiz olmasıdır.⁴⁹² Yani mertebelerinde vücûbiyet yoktur. Üç vecihten her biri alınabilir.⁴⁹³ Verş'in dışındaki tüm imamlar kasr ile okur, ancak Verş Tayyibe ve Şâtıbiyye de iki vecih daha ilave ederek tûl ve tevassut okuyuşlarını da yapar.⁴⁹⁴ Bu okuyuşları Verş, Ezrak tarîkiyle yapmıştır.⁴⁹⁵ Bu değiştirilen hemzenin hakiki olmasıyla tağyiri olması arasında fark yoktur.

وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ

Bu âyette⁴⁹⁶ Ezrâk için beş vecih vardır:

1. Vecih: Medd-i bedelin tûl ile خَيْرٌ kelimesindeki dammeli “râ” harfinin ise terkîk ile ince okunması. Şâtıbiyye tarîkine

490 Pâlûvî, *Zübde*, s. 12; Akdemir, *age.*, s. 128.

491 Şâtıbî, *Hırzû'l-Emânî*, s. 31. (Beyit 171-172)

492 Hendâvî, Ali İsmail, *age.* s. 73.

493 Şaycı, *Mu'cem*, s.250.

494 Bunların dışında işba'u'l-müfrîd diye bir vechin daha olduğu ifade edilmişse de kabul görmemiştir. bkz. Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 6b.

495 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 6a.

496 Bakara Sûresi 2/103.

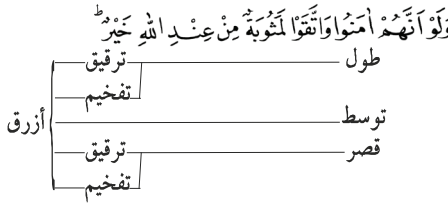
göre böyledir. Bu okuyuş *el-Hidâye*, *el-Kâfî*, *et-Tebşıra*, *et-Tecrîd* ve *el-Kâmil* gibi eserlerde geçmektedir.

2. Vecih: Medd-i bedelin yine tûl ile okunması ama terkik uygulamasının tefhîm olarak değişmesi.

3. Vecih: Yukarıdaki uygulamanın medd-i bedelde tevessut ile okunmasıyla oluşur. Bu uygulama Şâtıbiyye ve Teysîr tarîkelerine göredir.

4. Vecih: Medd-i bedelin kasr ile حَيِّرَ kelimesindeki dammeli “râ” harfinin ise terkik ile ince okunması. *et-Telhîs* ve *et-Tebşıra* da nakledilen bu okuyuş Şâtıbiyye tarîkine göredir.

5. Vecih: Yukarıdaki dördüncü vecihin tefhîm ile okunmasıyla oluşan vecihtir. ed-Dâni'nin de okuyuşu bu şekildedir.⁴⁹⁷

Burada Yusuf Efendizâde İstanbul Tarîkinin usûlünü almış ve vecihlere tûl ile başlamıştır.⁴⁹⁸ Daha sonra sırayla tevassut ve kasr vecihlerini uygulamıştır.

D- İbdâl Bahsi

Değiştirmek, bir şeyi başkasının yerine koyma,⁴⁹⁹ bazı harfleri bazı harflerin yerine geçirme gibi anlamlara gelen bu kelime, istilahta sakın bir hemzeyi makablinin harekesi cinsinden bir harf-i medde çevirmektir.⁵⁰⁰ Hemzenin harekesi damme ise vav harfine,⁵⁰¹ hemzenin harekesi kesra ise ya harfine, hemzenin ha-

497 Yusuf Efendizâde, *İtilâf*, s. 20-21.

498 Pâlûvî, *Zübde*, s.22.

499 Âsım Efendi, *Kâmus*, II/139.

500 Temel, *age.*, s. 67; Demirci, *age.*, s. 98

501 Pâlûvî, *Zübde*, s. 11.

rekesi fetha ise elif harfine tebdîl etmek uygun olur.⁵⁰² Bu hemzenin ibdâl edilmesinde vakıf ve vasıl durumuna göre imamların değişik uygulamaları vardır. Verş, es-Sûsî ve Ebû Ca'fer her iki halde de ibdâl uygulamasını yaparlar. İmam Hamza sadece vakf halinde ibdâl yapar.⁵⁰³ Kur'an-ı Kerim'deki bazı kelimelerde ise ashab-ı ibdâl arasında ihtilaf vardır.

⁵⁰⁴ بَارِئُكُمْ kelimesinde hemzenin iskânıyla⁵⁰⁵ es-Sûsî'nin vechi vardır.⁵⁰⁶ Aşağıdaki beyti⁵⁰⁷ şerh ederek Yusuf Efendizâde konuyu açıklamaya çalışır.

وبارؤکم بالهمز حال سکونه وقال ابن غلبون بياء تبدلا

Burada Ebû Amr için iki vecih vardır: Birincisi hemzeyi isbat etmek, ikincisi de hemzeyi ibdâl etmek suretiyle yaptığı tercihtir.

Birinci okuyuş olan tahkîki, Mekkî b. Ebî Tâlib, İbn Şüreyh tercih etmişler; ikinci okuyuş olan yâ harfine ibdâli ise *et-Teysir* isimli eserin sahibi Ebû Amr ed-Dânî tercih etmiştir.

Bakara Sûresi 4. âyetinde Ebû Amr'ın üç vechinden bahseden Yusuf Efendizâde bunları şu şekilde belirtmiştir:

أنزل بما يؤمنون... âyeti hakkında "*el-hemzü maa'l-kasr*"⁵⁰⁸ diyerek ilk vechi açıklamıştır. İkinci vecih ise "*el-hemzü maa'l-med*"⁵⁰⁹ olarak medd-i munfasılın iki elif ölçüsünde okunmasıyla oluşmuştur. Bu Ebû Amr'ın râvisi ed-Dûrî'nin tercihidir. Bu görüş kıraat âlimi el-Hemedânî tarafından rivâyet edilmiştir. Üçüncü vecih ise "*el-ibdâl maa'l-kasr*"⁵¹⁰ olarak hemzenin hafzedilmesi ve kasr okuyuşunun yapılması şeklindedir.

502 Şaycı, *Mu'cem*, s. 21.

503 Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Vakf-ı Hamza*, Mihrişâh Sultan, 2, vr. 150b-61a.

504 Bakara Sûresi 2/54.

505 Pâlûvî, *Zübde*, s. 73.

506 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 6b.

507 Şâtîbî, *Hırzû'l-Emânî*, s. 37(221. Beyit); Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 6b.

508 Hemzenin varlığı ve medd-i munfasılın kasr ile 1 elif med edilerek okunması.

509 Hemzenin varlığı ve medd-i munfasılın med ile okunması. Ebû Amr için medd-i munfasılın daha önce incelediğimiz med konusunda mücerred olarak geldiğinde 2 ve 3 elif ölçüsünde uzatılacağı belirtilmişti.

510 Hemzenin ibdâl edilmesi medd-i munfasılın kasr ile okunması.

el-Câmiu'l-Beyân'da Ebû Amr için, *et-Tebşıra*'da ed-Dûri için verilen "*El-ibdâl maa'l-med*" tercihi ise bizim tarafımızdan kabul görmemiştir diyerek Yusuf Efendizâde bu görüşü kabul etmemiştir. Bu durum, onun kıraat ilminde rivâyetler arasında tercih yaptığını gösteren bir uygulamasıdır.⁵¹¹

⁵¹²مُؤَصَّدَةٌ kelimesinde de hemze ile tahkikli okumak daha evlâdır. Hocalarımızdan biz de böyle okuduk diyerek Yusuf Efendizâdekonuyutamamlamıştır.⁵¹³

Yusuf Efendizâde, medd-i bedel, ibdâl ve teshîl uygulamalarıyla ilgili açıklamalarını Âli İmrân Sûresi 20. âyette belirtmiştir.

وَقُلْ لِلَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْأُمِّيِّينَ ءَأَسَلْتُمُ

Bu âyette Ezrak için 6 ayrı kıraat vechinin olduğunu ifade etmiş ve şu açıklamaları yapmıştır:

1. Vecih: أُوتُوا kelimesindeki medd-i bedeli tûl ölçüsünde çekerek ءَأَسَلْتُمُ kelimesini ise teshîl ile okumak.

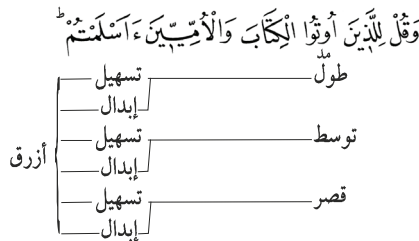
2. Vecih: Aynı med ölçüsünü uygulayarak ءَأَسَلْتُمُ kelimesinde ibdâl yapmak.

3. Vecih: Medd-i bedeli tevassut ölçüsünde çekerek ءَأَسَلْتُمُ kelimesini teshîl ile okumak.

4. Vecih: Aynı med ölçüsünü uygulayarak ءَأَسَلْتُمُ kelimesini ibdâl ile okumak.

5. Vecih: أُوتُوا kelimesinde medd-i bedeli kasr ile, ءَأَسَلْتُمُ kelimesini de teshîl ile okumak.

6. Vecih: Aynı uygulamayı ibdâl ile yapmak.

511 Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fi Vücûhi'l-Ihtilâf* (Zübde'nin kenarında), s. 5.

512 Hümeze Sûresi 104/8; Şâtîbî, *Hırzû'l-Emâni*, s. 37. (220. Beyit).

513 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâat*, vr. 7a.

E- Nakil Bahsi

Lügatte sözün nakledilmesi, bir şeyin bir başka yere taşınması⁵¹⁴ anlamlarına olan bu kelime, herekeli hemzenin med elif'ine dönüşmesi ve harekesini de kendinden önceki sakin harfe bırakmasıdır.⁵¹⁵ Sadece İmam Nâfi'nin râvîsi Verş'in uyguladığı bu kural kıraat kitaplarında “*Bâb-u Nakli Hareketi'l Hemzeti ile's-Sâkini gablehâ*” başlığında ele alınır.⁵¹⁶

Yusuf Efendizâde *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât* isimli eserinde (الأولى، الإيمان، الأخرجة) kelimelerinde vasil hemzesi olduğu için bu kelimelerdeki kıraat uygulamasına nakil ile başlanır⁵¹⁷ diyerek konu hakkındaki problemleri ele almıştır.⁵¹⁸

Cemî mîm'inden sonra herekeli hemze gelirse, Verş nakil yerine daha önce geçen sıla uygulamasını yapar. Ve bunu beş elif miktarı çekerek okur.⁵¹⁹

Nakil konusu değişik durumlarda gelebildiği halde Yusuf Efendizâde lâm-ı ta'rif ile ilgili bölümü eserine taşımış ve bu konuda işkâl olduğunu tesbit etmiştir.⁵²⁰

Verş'in nakil uygulamasını yapabilmesi için üç şart gereklidir. Bu şartlar oluşmadığı sürece nakil yapılamaz. Verş'in nakil uygulamasını yapabilmesi için gerekli şartlar:

1- Harekenin nakledildiği harf sakin olmalıdır. Herekeli olursa ona bir nakil söz konusu olmaz. ⁵²¹آيَاتِكَ فَتَتَّبِعُ örneğinde olduğu gibi. Birinci kelimenin sonu harekelidir. Bu durumda nakil uygulaması yapılamaz.

2-Sakin harf ilk kelimenin son harfi, hemze de ikinci kelimenin ilk harfi olmalıdır. Bunlar aynı kelime içinde olurlar ise

514 Âsım Efendi, *Kâmus*, IV/120; Temel, *age.*, s. 110.

515 Pâlûvî, *Zübde*, s. 12; Temel, *age.*, s. 110.

516 Pâlûvî, *Zübde*, s. 12.

517 Şâtübî, *Hırzû'l-Emâni*, s. 39. (Beyit 233).

518 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 7a.

519 Hendâvî, *age.*, s. 99

520 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 7a.

521 Tâhâ Süresi 20/134.

nakil gerçekleşmez. الْفُرَّان kelimesinde olduğu gibi. “râ” harfi sakin ama hemze ile aynı kelime içinde bulunmaları sebebiyle Verş için nakil yine uygulanamamıştır.

3-Sakin olan harf sahîh olmalıdır. Yani med harfi olursa nakil gerçekleşmez. وَفِي أَنْفُسِكُمْ örneğinde olduğu gibi. Burada birinci kelimenin son harfinin “yâ” olması nakil uygulamasına engel olmuştur. Aynı durum idgâm konusunda da geçmişti.

Konu hakkındaki problemler ise 522 كِتَابِيهِ اِنِّي طَنْتُتُT âyetinde görülebilir. Bu âyette İmam Nâfi'nin birinci râvîsi Verş için iki durum söz konusudur:

1- Terkü'n-Nakl: Bir önceki kelimenin sonunda sekte hâ'sı olduğu için nakil terk edilmiştir. Zira o “he” kelimeye sekte için gelmiştir.⁵²³

2- Nakil Uygulaması: Bu Ebu'l-Alâ el-Hemedânî'nin görüşüdür. O, burada yukarıda sayılan nakil şartlarının lafzen gerçekleştiğini ve bu durumda nakil uygulamasının yapılması gerektiğini ifade eder.

Kendisinin görüşünün nakli terk ederek iskân ile okumak olduğunu ifade eden Yusuf Efendizâde bu hususta yalnız olmadığını Şâtıbî ve İbnü'l-Cezerî'nin görüşlerini belirterek isbatlama yoluna gitmiştir.⁵²⁴

F- Sekte ve Ha-i Sekt Bahsi

“Susmak, iki nağmenin arasını nefes almaksızın ayırmak” anlamlarına gelen sekte⁵²⁵ vakf uygulamasından farklıdır. Buradaki ses kesmenin müddeti vakf halindekiinden daha kısadır.⁵²⁶

Kıraat ilminde en çok sekteyi İmam Hamza yapar. Halef'in rivâyetine göre harekeli hemzeden önce sakin bir harf gelirse, sakin harf ile harekeli harf arasında daima sekte yapar.

522 Hakka Sûresi 69/19-20.

523 Çetin, *age.*, s. 256-257.

524 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 7b.

525 Şaycı, *el-Mu'cem*, s. 152.

526 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/240; Hafeyân, *age.*, s. 172.

Yine kıraat imamlarından Ebû Ca'fer de mukattaa harflerinin her birinde sekte yapar.

Hâ-i Sekt ise harfi ya da harekeyi açık etmek için bazı kelimelerin sonuna getirilen, ziyade kılınan sakin he'lere verilen isimdir.⁵²⁷ Bu “he” harfine sekte he'si de denir. Kur'an-ı Kerim'de yedi yerde toplam dokuz tane sekte he'si vardır.⁵²⁸

Hâ-i sektede getirilen “he” harfinde aslanan sakin olmasıdır. Bazı durumlarda zarureten bu harfin harekelendiği de olur. Sekte hâ'sı ancak vakf halinde olur.

كِتَابِيَهٗ اِنِّىْ طَنَنْتُ âyetinde⁵²⁹ sekte hâ'sı ile nakil uygulaması arasındaki tercihleri bir önceki konuda ele almıştık.

G- İmâle Bahsi

İmâle, bir şeyi bir tarafa doğru eğmek, meyletmek, yönelmek anlamlarına gelirken, ıstılahta ise “fethanın kesreye doğru, elif'in yâ harfine doğru yönelmesi” anlamına kullanılır.⁵³⁰

Bu meyil esnasında işba' olmaması önemlidir.⁵³¹ İki çeşit imâle vardır:

1- İmâle-i Suğrâ: *Taklîl, beyne beyne* veya *beyne'l-lafzateyn* gibi değişik adlandırılması olan bu uygulama med harfi olan elifin, “yâ” harfine meylettirilmesinde ses elif'e yakın olursa, yapılan imâle imâle-i suğrâ olur. *مُوسَىٰ يَعْشَىٰ*, kelimelerindeki uygulamalarda olduğu gibi.

2- İmâle-i Kübrâ: Yukarıda anlatılan işlemdeki meylettirme “yâ” harfine daha yakın oluyorsa imâle-i kübrâ yapılmış olur. İmam Hamza, Kisâi ve Halefü'l-Âşir'in bu türlü uygulamaları çok fazladır.⁵³²

527 Hafeyân, *age.*, s. 181.

528 Çetin, *age.*, s. 255-256;

529 Hakka Süresi 69/19-20.

530 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/30; Temel, *age.*, s. 73; Demirci, *age.*, s. 120.

531 Şaycı, *el-Mu'cem*, s. 60.

532 Hafeyân, *age.*, s. 173; Çetin, *age.*, s. 93-94;

Âsım kıraatının Hafs rivâyetinde sadece Hûd Sûresi'nin 41. âyetindeki *مَجْرِيهَا مَجْرِيهَا* kelimesinde bu uygulama vardır.⁵³³ Unutulmamalıdır ki bu uygulamalar mutlaka uzman bir kişiden öğrenilmeli ve uygulaması ondan sonra yapılmalıdır.

Yusuf Efendizâde bu bölümde ⁵³⁴ *يُؤَارِي* ve *النَّاسِ* kelimelerinin problemleri yönlerini ele almıştır.⁵³⁵

يُؤَارِي kelimesinde ed-Dûrî için iki vecih olduğunu belirterek şu açıklamaları yapar: Teysîr Tarîkine göre feth ile /açık olarak okunmasıdır. İmâle ile okunduğuna dair rivâyet sadece Ebû Osman ed-Darîr (310/922) kanalıyla gelmiştir.⁵³⁶ Mâide Sûresi 31. âyetinde geçen iki harfte⁵³⁷ de imâle ile okunması gerektiğini belirtmiştir.⁵³⁸

⁵³⁹ *النَّاسِ* kelimesinde sonu mecrur olmak şartıyla, Ebû Amr için iki vecih vardır. İmâle-i mahza ve feth/tahkîk okuyuşu.⁵⁴⁰

İcra esnasında imâle okuyuşunu ed-Dûrî, feth/tahkîk okuyuşunu da es-Sûsî yapmıştır.⁵⁴¹

İmâle ile ibdâl uygulaması bir arada geldiğinde durum acaba nasıl olur?

Bu soruya Yusuf Efendizâde Bakara Sûresi 8.âyetinin Ebû Amr için vecihlerini vererek cevap vermiştir.

Bu âyette Ebû Amr'ın konuyla alakalı dört vechinin olduğunu söylemiş ve müellifimiz bunları şu şekilde açıklamıştır:

1. Vecih: “*el-İmâle maa'l-hemz*” *النَّاسِ* kelimesinde imâle, *مُؤْمِنِينَ* kelimesinde hemzenin sübûtuyla yapılan okuyuş. Ebû'z-Ze'râ (280/893) tarîkiyle ed-Dûrî bu tercihi yapmıştır. Şâtibiyye tarîkinde böyledir. Hüzeli de İbn Ferah (303/915) tarîkiyle bu okuyuşu nakletmiştir. Ebû'z-Ze'râ ve İbn Ferah'ın, Ebû Amr'ın tarîklerinden olduğu daha önce geçmişti.

533 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, Beyrut, 1431/2010, s. 573.

534 Mâide Sûresi 5/31.

535 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 8b-9a.

536 Bu şahıs ed-Dûrî'nin birinci tarîki olarak daha önceki tablolarda verilmişti.

537 *يُؤَارِي* ve *أُؤَارِي* kelimeleri.

538 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 9a.

539 Bakara Sûresi 2/8.

540 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 9a.

541 Öztoprak, *age*. s. 112.

2. Vecih: “*el-İmâle maa'l-ibdâl*” bu okuyuş da Hüzeli tarafından İbn Ferah tarikiyle ed-Dûrî için ifade edilmiştir.

3. Vecih: “*el-Feth maa'l-hemz*” Ebû Amr'ın iki râvîsi tarafından nakledilen bu vecih dört vecih içerisindeki en kuvvetli olanıdır. Bu okuyuş Irak, Şam ve Mısırlıların okuyuşu olarak belirtilmiştir.

4. Vecih: “*el-Feth maa'l-ibdâl*” النَّاسِ kelimesinin tahkik ile مُمْنِينَ kelimesinin de ibdâl ile okunuşudur.⁵⁴²

Vakıf halinde isim sonlarında gelen tâ-i te'nîs öncesinde on beş harf gelirse (ب ت ث ج د ذ ر س ش ف ل م ن و ی) her durumda, (اکهر) harflerinden biri geldiğinde ise bu harflerden önceki harfin sakin veya meksûr olması durumunda sadece Kisâî imâle ile okur. ⁵⁴³ غَشَاوَةٌ - حَبَّةٌ örneklerinde olduğu gibi.

Yusuf Efendizâde (وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غَشَاوَةٌ) âyetinde konuyu şu şekilde açıklamıştır:

Bu âyetle ilgili üç vecih belirtmiştir:

1. Vecih: Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerine göre feth okuyuşu.

2. Vecih: “*el-Feth maa'l-imâle*” أَبْصَارِهِمْ kelimesinin tahkik, غَشَاوَةٌ kelimesinin imâle edilerek okunması. Bu görüş, Halef için, İbn Sivâr kanalıyla Hüzeli tarafından nakledilmiştir.

3. Vecih: “*et-Taklîl maa'l-feth*” أَبْصَارِهِمْ kelimesinin beyne/beyne beyne diye tarif edilen tarzda, غَشَاوَةٌ kelimesinin feth ile okunması.⁵⁴⁴

⁵⁴⁵ كَهَيْعِصِ âyetindeki “yâ” harfinde feth okuyuşu ile imâle okuyuşları arasındaki uygulamaları⁵⁴⁶ ele alan Yusuf Efendizâde, Ebû Amr'ın bu harfte feth okuyuşu olduğunu ifade eder. *Suhbe* rumuzlarıyla⁵⁴⁷ imâle okuyanlar ifade edilmiş ve daha sonra bu rumuzlarla kimlerin kast edildiği açıklanmıştır. İbn Âmir, Şu'be, Hamza ve Kisâî. Daha önce bu bilgi “*Grup Oluştur-*

542 Yusuf Efendizâde, *İtilâf*, s. 6.

543 Pâlvî, *Zübde*, s. 16.

544 Yusuf Efendizâde, *İtilâf*, s. 6.

545 Meryem Sûresi 19/1.

546 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, s. 593.

547 Kıraat eğitiminde kolaylık sağlamak için imam ve râvîlere çeşitli rumuzlar verildiği açıklamıştık. صحبة remzi Grup oluşturan imam ve râvîler için verilen tabloda geçmişti.

ran *İmam ve Râviler*” tablosunda geçmişti. İbn Mücâhid, Ebu'l-Alâ el Hemedânî ve Ehvâzî feth okuyuşunu Teysîr sahibi âlim ed-Dânî'ye itimad ederek almışlardır. İbnü'l-Cezerî turukları açıkladıktan sonra es-Sûsî için imâle okuyuşunun Şâtîbî ve Teysîr Tarîklerinden gelen bir rivâyeti olmadığını belirtmiştir.⁵⁴⁸

İmâle-i suğra yani beyne beyne ve taklîl olarak da ifade edilen uygulama med ile birlikte olduğunda Ebû Amr için beş vecih olduğunu müellifimiz aşağıdaki âyetle açıklamıştır:

(وَإِذْ وَعَدْنَا مُوسَىٰ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً)⁵⁴⁹ Bu âyette önce taklîl daha sonra med gelmiştir. Bu durumda Ebû Amr aşağıdaki uygulamaları yapar:

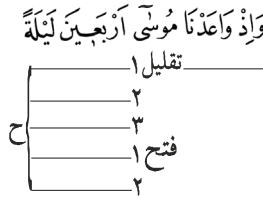
1. Vecih: “*et-Taklîl maa'l-kasr*” مُوسَىٰ kelimesinin imâle-i suğra ile ve medd-i munfasılın da kasr ile okunması. Teysîr, Şâtîbiyye, Tebsıra, Tezkira, Telhîs isimli eserlerde hem ed-Dûrî hem de es-Sûsî için ortak olan okuyuş budur.

2. Vecih: “*et-Taklîl maa'l-med2*” Yukarıdaki uygulamanın med ölçüsünün iki elif miktarıyla yapılmasıdır.

3. Vecih: “*et-Taklîl maa'l-med3*” Yukarıdaki uygulamanın med ölçüsünün üç elif miktarıyla yapılmasıdır. Daha önce medd-i munfasıl için Ebû Amr'ın med mertebelerinde bu ölçüler açıklanmıştı. Bu vecih *el-İrşâd* ve *el-Kâmil* isimli eserlerde geçmektedir.

4. Vecih: “*el-Feth maa'l-kasr*” مُوسَىٰ kelimesinin tahkîk ve medd-i munfasılın da kasr ile okunması.

5. Vecih: “*el-Feth maa'l-med2*” Yukarıdaki uygulamanın med ölçüsünün iki elif miktarıyla yapılmasıdır.

548 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 14a.

549 Bakara Sûresi 2/51.

Feth okuyuşu için med ölçüsünün üç elifle uygulaması yoktur.⁵⁵⁰

H- Tefhîm Bahsi

Bir şeyi büyükmek, kalılaştırmak manasınadır.⁵⁵¹ Tefhîm sıfatına sahip harflerin telaffuzu esnasında dilin kökünün üst damağa kalkmasıyla oluşan kalınlaşmaya ve sesin ağzın içini doldurmasına tefhîm denir.⁵⁵² Harfin kalın okunmasına da tefhîm denir.⁵⁵³

Verş'in Ezrâk tariki esas alınarak sakın olan ط - ط - ص harflerinden sonra fethalı olarak gelen lâm harflerinin kalın okunması uygulamasıdır. Verş kıratına göre okumalarda اظلم örneğinde ط harfi sakın ve ل harfi de fethalı geldiği için bu uygulama yani tefhîm yapılır.⁵⁵⁴ ط - ط - ص Bu üç harf sakın değil de fethalı olarak gelirse bu durumda ل harfi yine kalınlaştırılır. الطلاق Kelimesinde olduğu gibi. Şayet bu üç harf ile ل harfi arasına elif harfi girerse Ezrâk bu durumda hulf⁵⁵⁵ ile tağlîz ederek okur. طأل Kelimesinde olduğu gibi.⁵⁵⁶

J- Terkîk Bahsi

Bir şeyi zayıflatmak veya güzelleştirmek anlamlarında kullanılan bu kelime⁵⁵⁷ terkîk sıfatı olan harflerin ince okunması anlamlarına gelir.⁵⁵⁸

550 Yusuf Efendizâde, *İtilâf*, s. 13.

551 Âsım Efendi, *Kâmus*, IV/428.

552 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/216.

553 Kıraat ve Tecvid ilminde genellikle tefhîm, tecsîm, tesmîn ve tağlîz aynı anlamlarda kullanılmıştır. Özel olarak tağlîz ifadesi "lâm" harfi için, tefhîm ise "râ" harfi için kullanılır

554 Pâlûvî, *Zübde*, s. 12; Öztoprak, *age.*, s. 81.

555 İmam veya râvinin kendi kıraat ve ya rivâyetinin dışında diğer râvilere muvafakat ettiği ikinci vech için bu tabir kullanılır. Kâlûn için sıla okuyuşları vecih iken (İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer de sıla yapanlar arasındadır) daha sonra adem-i sıla okuyuşu hulf olur. (Temel, *age.* s. 64)

556 Temel, *age.*, s. 126.

557 Âsım Efendi, *Kâmus*, III/865.

558 Temel, *age.*, s. 132; Demirci, *age.*, s.293.

Kıraat ilminde “râ” harfinin kalın okunması gerekirken ince okunması şeklinde uygulanır. Verş’in okuyuşlarında daha çok olan bu uygulama, Yusuf Efendizâde tarafından şu şekilde ele alınmıştır:

وتفخيمه ذكرا وسترا وبابه
لدى جلة الاصحاب أعمر ارجلا

Yusuf Efendizâde, Şâtibî'nin bu beytini⁵⁵⁹ ele almış, “râ” harfinin inceltilerek okunması ile ilgili şu bilgileri paylaşmıştır:

Tenvinli meftûh râ harfi, kesralı bir harften sonra gelir ve sakın olursa kıraatta terkîk uygulaması yapılır.⁵⁶⁰

Yusuf Efendizâde (يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا) âyetinde⁵⁶¹ vakf halinde Nâf'ın Ezrak tarikiyle üç vechini şöyle açıklamıştır:

Birinci vecih cumhurun görüşü olarak her iki “râ” harfinin de terkîk ile inceltilerek okunması.

İkinci vecih ise birinci harfin tefhîm ile ikincisinin de terkîk ile okunmasıdır. Bu görüş, Mehdevî, İbn Süfyân gibi âlimlerin tercihidir.

Üçüncü vecihte ise Hüzeli, İbn Galbûn, Ebû'l-Kâsım gibi âlimler her iki kelimedede de “râ” harflerinin tefhîm ile kalın okunacağını söylemişlerdir.⁵⁶²

Ebû Şâme'ye göre “râ” harfi mazmûm olursa yine fark olmaz, bu durumda da terkîk uygulaması yapılır (ذَكَرَ مُبَارَكًا).⁵⁶³

بَصْرًا صَبْرًا، فَطْرًا kelimelerinde ise üç isti'lâ⁵⁶⁴ harfi olduğundan terkîk yapılmamıştır.

Konuya medd-i bedel ile birlikte bakacak olursak Yusuf Efendizâde'nin iki ayrı örnek için vermiş olduğu bilgileri aktarmamız yerinde olacaktır.

559 Şâtibî, *Hırzû'l-Emânî*, s. 54. (Beyit 346).

560 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 11a.

561 Bakara Sûresi 2/26.

562 Yusuf Efendizâde, *İtilâf*, s. 9.

563 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 11b.

564 Yükselmek manasına olan bu kelimeyle kıraat ıstılahında isti'lâ sıfatı olan harflerin telaffuzu anında dilin köküyle birlikte üst damağa doğru yükselmesi kast edilir. Yedi harfte bu sıfat bulunur. (ظ ق ط غ ض ص ح)

Medd-i bedel önce, terkîk uygulamasının sonra gelmesi durumuna Bakara Sûresi 103. âyeti örnek olarak verebiliriz:

(وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ) Yusuf Efendizâde, bu âyette Ezrâk için beş vecih belirtmiştir:

1. Vecih: Medd-i bedelin tûl ile حَيْرٌ kelimesindeki dammeli “râ” harfinin ise terkîk ile ince okunması. Şâtıbiyye tarîkine göre böyledir. Bu okuyuş *el-Hidâye*, *el-Kâfi*, *et-Tebşıra*, *et-Tecrid* ve *el-Kâmil* gibi eserlerde geçmektedir.

2. Vecih: Medd-i bedelin yine tûl ile okunması ama terkîk uygulamasının tefhîm olarak değişmesi.

3. Vecih: Yukarıdaki uygulamanın medd-i bedelde tevessut ile okunmasıyla oluşur. Bu uygulama Şâtıbiyye ve Teysîr tarîklerine göredir.

4. Vecih: Medd-i bedelin kasr ile حَيْرٌ kelimesindeki dammeli “râ” harfinin ise terkîk ile ince okunması. *et-Telhîs* ve *et-Tebşıra* da nakledilen bu okuyuş Şâtıbiyye tarîkine göredir.

5. Vecih: Yukarıdaki dördüncü vechin tefhîm ile okunmasıyla oluşan vecihtir. ed-Dânî'nin de okuyuşu bu şekildedir.⁵⁶⁵

Terkîk önce medd-i bedel sonra gelirse acaba bir değişiklik oluyor mu? Bu soruya Bakara Sûresi 109. âyet ile cevap bulabiliriz. Yusuf Efendizâde bu durumda da Ezrak için yine beş vecih olduğu ifade etmiş ve bunların ilk üçünde önce terkîk okunuşu ve ardından İstanbul Tarîkine göre medd-i bedelin sırayla tûl-tevassut ve kasr ile okunması gerektiğini belirtmiştir. Dördüncü ve beşinci vecihlerin ise terkîk uygulamasının bozulup feth ile, medd-i bedelin de önce tûl sonra da kasr ile okunmasıyla gerçekleşeceğini ifade etmiştir.⁵⁶⁶

Lafzatullah konusunda ise lâm harfinin ince ve kalın okunması söz konusudur. Bu husus da tefhîm ve terkîk konusuyla ilgilidir. Ancak buradaki tefhîm ve terkîk uygulaması kıraat ilminden daha çok tecvîd ilminin uygulama alanına girmektedir.

565 Yusuf Efendizâde, *İtilâf*, s. 20-21.

566 Yusuf Efendizâde, *İtilâf*, s. 21.

İmâle edilen “râ” harfinden sonra gelen الله lafzını es-Sûsî iki şekilde okumuştur. Terkîk ile ince, tağlîz ile kalın. Kesreden sonra gelirse terkîk ile okunur.

Yusuf Efendizâde, bu uygulamaların hepsini hem terkîk hem de tefhîm ile hocalarından okuduklarını belirtmiştir.⁵⁶⁷

K- Bazı Yerlerde “Sâd” Harfinin “Sîn” Harfi Olarak Okunması

İbn Zekvân gerek Bakara Sûresindeki وَيَبْصُطُ⁵⁶⁸, gerek A'râf Sûresindeki بَصُطَةٌ⁵⁶⁹ kelimelerindeki sâd harflerini sîn ile okumuştur.⁵⁷⁰

İbn Zekvân يَبْصُطُ kelimesinde iki görüş belirtmiştir. Bunlardan birincisi buradaki sâd harfinin sîn ile okunması ki bu görüş Nakkâş tarîkiyledir. Sâd ile okunması yönündeki görüş ise İbn Nazîr tarîkiyledir.⁵⁷¹ Daha önce Nakkâş'ın, İbn Zekvân'ın ikinci tarîki olduğu belirtilmişti.

Konu Şâtîbî'de 515. beyit⁵⁷² olarak şu şekilde ifade edilmiştir:

وبالسين باقيهم وفي الخلق بصطة

وقل فيهما الوجهان قولاً موثقاً

5- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN BAZI ÂYETLERDEKİ KIRAAT İHTİLAFLARINA DAİR AÇIKLAMALARI

Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil isimli eserinde âyetlerle kıraat ihtilaflarını ele alan Yusuf Efendizâde üstad olan bir şeyhten müşâfehe yoluyla kıraat öğrenilmediğinde, sadece kitaplarla ik-tifa etmenin yanlışlara yol açabileceğini ifade ettikten sonra şâz

567 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 12b.

568 Bakara Sûresi 2/245.

569 A'râf Sûresi 7/69.

570 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 12b.

571 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kirâât*, vr. 12b.

572 Şâtîbî, *Hırzû'l-Emâni*, s. 76. (Beyit 515).

kırıatlardan bir örnek vererek⁵⁷³ Bakâra Sûresi 37. âyetiyle risâle-sine başlar. Biz risâlede geçen âyetleri tertip esaslı olarak aşağı-daki şekilde incelemeye çalışacağız. Risâledeki sıralamayı değil, Kur'an-ı Kerim'deki sıralamayı esas alacağız.

A-Fatiha Sûresi:

Yusuf Efendizâde'nin hayatı ve eserlerini ele aldığımız birin-ci bölümde onun Fatiha Sûresi ile ilgili “*En-Nefhatü'l-Fâiha fi Tefsîri Sûrati'l-Fâiha*” isimli bir risâlesinin olduğunu ifade etmiştik. Bu eserinde müellifimiz Sûre içinde geçen kıraat vecihle-rini detaylıca açıklamıştır. Bazen şâz kıraatları bazen de kaynağı bilinmeyen vecihleri eserde görmek mümkündür.

Yusuf Efendizâde Fatiha Sûresi'nin başında geçen الْحَمْدُ keli-mesinin fethalı bir şekilde الْحَمْدُ diye okunduğu bilgisini vermiş, ama bu okuyuşun kime ait olduğunu aktarmamıştır.⁵⁷⁴

Müellifimiz رَبِّ الْعَالَمِينَ kısmının mansûb okunduğunu be-lirtmiştir ama bunun zayıf olduğunu da ifade etmiştir. Zeyd b. Ali, İbn Sümeýfa', gibi alimlere nisbet edilen bu okuyuşun medh ve ta'zîm için yapıldığı⁵⁷⁵ ve bunun takdirinin يَا الْعَالَمِينَ şeklin-deolduğunukanaatindedir.⁵⁷⁶

اللَّهُ şeklindeki kıraat için نحمد fiilinin mefulü olan الله kelimesinin sıfatı olarak mansûb olduğu açıklamaları da yapılmıştır.⁵⁷⁷

Ayrıca Yusuf Efendizâde, *İtilâf* isimli eserinde sonu “vav-nûn” ve “yâ-nûn” ile biten kelimelerde Ya'kûb'un ha-i sektinin olduğunu bildirmiş ve الْعَالَمِينَ şeklinde okunacağını ifade etmiş-

573 “te” harfinin meksûr olarak okunmasının yanlışlığı gibi.

574 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fi Tefsîri Sûrati'l-Fâiha*, Fatih 657, vr. 50a; fethalı bu okuyuş Sufyan b. Uyeyne ve Zeyd b. Ali'ye nisbet edilmiştir. (bkz. Hatîb, Abdullatif, *Mu'cemü'l-Kırâât*, Şam, 2000, 1/5.)

575 Hatîb, *Mu'cem*, 1/6.

576 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fi Tefsîri Sûrati'l-Fâiha*, vr. 70a.

577 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fi Tefsîri Sûrati'l-Fâiha*, vr. 70b.

tir. Vakf halinde yapılan bu okuyuş, bize Ebû Tahir b. Sivâr, İbn Mihrân ve Ruveys kanalıyla gelmiştir diyerek kaynaklarına da dikkatçektir.⁵⁷⁸

مَلِك ve مَالِك şeklindeki kıraatleri belirttikten sonra burada üç durumun olduğunu Ebû Şâme'den nakletmiştir:

1. Kıraat: مَلِك şeklinde elif harfinin hazfiyle olanıdır. Bu okuyuş Nâfi', İbn Kesîr, ed-Dûrî, İbn Âmir ve Hamza'nın kabul ettikleri kıraattir. Ebû Ca'fer de bu şekilde okumuştur.⁵⁷⁹ Ancak Ebû Ca'fer'e ait olan okuyuşu müellifimiz eserinde belirtmemiştir. Bizce bu durum onun genellikle seba' tarîkini açıklamış olmasındandır. Şâtıbî'nin manzûmesindeki zor kısımları şerh ettiği eserinde de aynı durum söz konusudur.

2. Kıraat: مَالِك şeklinde elifin isbatıyla olan okuyuştur. İmam Âsım ve Kisâi bu şekilde okumuşlardır. Ya'kûb ve Halefû'l-Âşir de bu şekilde okumuşlardır.⁵⁸⁰ Yedi kıraatın dışında oldukları için bu iki âlim de belirtilmemiştir.

3. Kıraat: الرَّحِيم مَلِك şeklinde mîm harfinin diğer mîm harfine idgâm edilmesi ve elifin hazfiyledir. es-Sûsî bu şekilde okumuştur.⁵⁸¹ Ayrıca Ya'kûb da idgâm ve elifin isbatıyla okumuştur.⁵⁸² İbn Muhaysın, el-Yezîdî ve el-Hasanü'l-Basrî de idgâmlı olarak tercihtebulmuşlardır.⁵⁸³

يَوْم kelimesinin mahzûf bir meful düşünülerek mansûb okunduğunu da ifade eden Yusuf Efendizâde, bunun takdirinin الأُمُور şeklinde olduğunu belirtmiştir.⁵⁸⁴

Ebû Hanîfe'ye nisbetle bu kelimenin مَلِك şeklinde fiil olarak okunduğunu da aktaran Yusuf Efendizâde, bu okuyuşun İbn

578 Yusuf Efendizâde, *el-İhtilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf* (Zübde'yle birlikte), s. 2-3.

579 Bennâ, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kırâati'l-Erbeate Aşer*, Alemü'l-Kütüb, İkinci Baskı, Beyrut, 1428/2007, I/363; Hatîb, *Mu'cem*, I/ 8.

580 Bennâ, *İthâf*, I/363; Hatîb, *Mu'cem*, I/8.

581 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fi Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha*, vr. 74a.

582 Yedi kıraatın dışında olduğu için müellifimiz belirtmemiştir.

583 Hatîb, *Mu'cem*, I/ 8.

584 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fi Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha*, vr. 73a.

Atıyye rivâyetiyle Yahya b. Ya'mer, Hasan b. Ebi'l-Hasan ve Ali b. Ebî Talib'e kadar ulaştığının bilgisine de yer vermiştir.⁵⁸⁵

Müellifimiz هَيَّاك، هَيَّاك، هَيَّاك kelimesiyle ilgili olarak هَيَّاك şeklinde şâz okumalar⁵⁸⁶ olduğunu bildirmiştir.⁵⁸⁷

صراط - الصراط kelimelerinin okunuşlarında da ihtilaflar olduğunu ifade eden Yusuf Efendizâde, Hallâd'ın kıraat tercihlerine değinmiştir. İmlası sâd harfiyle olan bu kelimenin okunması hususundaki ihtilafları ele almış ve çeşitli açıklamalar yapmıştır.⁵⁸⁸

Halef bu kelimeleri işmâm ile yani ص harfinin isti'lâ sıfatını koruyarak ج harfine yaklaştırarak ikisinin arasında bir mahreç ve sıfat vererek okumuştur.⁵⁸⁹ Hallâd ise sadece Fatiha Sûresi'ndeki الصراط kelimesinde işmâm uygulamasını tercih etmiştir.

Hallâd için üç vecih olduğunu belirten Yusuf Efendizâde, bunları şu şekilde açıklamıştır:

1- Birincinin işmâm edilmesi, ikincinin ise işmâm edilmeden okunması. Bu görüş Teysîr ve Şâtıbiyye tariklerine göredir.

2- Her iki kelimedede de işmâm ile okunması. Ehvâzî, Ebü'l-Izz, İbn Şâzân gibi âlimlerin rivâyetleriyle bu görüşü nakletmiştir.

3- Her iki kelimenin de işmâmsız bir şekilde okunması. Yusuf Efendizâde, bu görüşü *et-Tebşıra*, *et-Telhîs*, *el-Kâfi*, *el-Hidâye* ve *et-Tezkira* gibi kitaplardan nakletmiştir.⁵⁹⁰

İbn Kesîr'in râvîsi Kunbül, bu kelimeleri س harfiyle okumuştur.⁵⁹¹ Kunbül'ün bu tercihi İbn Mücâhid'in rivâyetine dayanır. İbn Şenebûz onun bu kelimeyi ص ile okuduğunu da rivâyet et-

585 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha*, vr. 75a-75b; Ebü Hanîfe'nin kıraat tercihleriyle ilgili olarak bkz. Öge, Ali, "Ebu'l-Alâ el-Hemedânî ve Kıraâtü Ebî Hanîfeti'n-Nûmân İsimli Risâlesi", *NEÜİFD.*, Güz, 2013, sy. 36, s. 16

586 Hatîb, *Mu'cem*, I/13-14.

587 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha*, vr. 96a.

588 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha*, vr. 157a.

589 Bennâ, *İthâf*, I/365; Hatîb, *Mu'cem*, I/17-18.

590 Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*, s. 3.

591 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha*, vr. 157a; *el-İtilâf fî Vücûhi'l-İhtilâf*, s. 3.

miştir.⁵⁹² İbn Kesîr'in diğer râvîsi Bezzî ise bu kelimeyi ص ile okumuştur. Ruveys'in rivâyetiyle Ya'kûb'un da bu şekilde okuduğu rivâyet edilmiştir.

İsm-i mevsûl olarak الذي yerine من صراط şeklinde İbn Mes'ud'un bir okuyuşu olduğunu, aynı görüşü Secâvendî'nin İbnü'z-Zübeyr ve Ömer'e atfen naklettiğini⁵⁹³ de Yusuf Efendizâde Fatiha Sûresi'nin tefsiriyle ilgili yazdığı eserinde belirtmiştir.⁵⁹⁴

B-Bakara Sûresi 31. âyet:

فَقَالَ أَنبِيُّنِ بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

Bu âyet hakkında Yusuf Efendizâde, Ezrâk tarîkiyle Verş için dokuz vecih olduğunu belirtilmiştir.⁵⁹⁵ Daha önce medd-i bedel konusunda geçen Verş'in tûl-tevassut-kasr⁵⁹⁶ okumalarının teshîl, ibdâl ve yâ-i meksûra ile beraber uygulanaşına örnek olan bu âyette geçen vecihleri kısaca incelemeye çalışalım:

1- et-Tatvîl maa't-teshîl: انبئني kelimesinde medd-i bedelin tûl, ان هؤلأء bölümünde ise teshîl⁵⁹⁷ ile okunması durumudur. Bu vecih *et-Tebşîra*'da geçen iki vecihten biridir.⁵⁹⁸

Teshîl ise kolaylık, kolaylaştırma⁵⁹⁹ gibi anlamlara gelir ve tahkîkin zıddıdır.⁶⁰⁰ Bu uygulamada hemzenin yapısında değişiklik meydana gelir. Bu değişiklik "beyne beyne" şeklinde okuma, "he" harfine yaklaştırma veya med harfine dönüşmesi şeklinde gerçekleşebilir.

592 Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf*, s. 3.

593 Hatib, *Mu'cem*, I/20.

594 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fi Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha*, vr. 105a.

595 Yusuf Efendizâde, *el-İtilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf*, s. 9.

596 Hatib, *Mu'cem*, I/75.

597 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/517; Bennâ, *İthâf*, I/384-385.

598 Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Ecvibeti'l-Mesâil*, BY5824/3, vr. 136a.

599 Beleğat ilminde tazrîf ismiyle de anılır. (bkz. Demirci, *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, s. 296)

600 Hafeyân, *Eşheru'l-Mustalehât*, s. 174.

C- Bakara Sûresi 37. âyet:

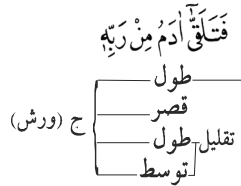
فَتَلَقَىٰ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ بِأُمَّهُ فَتَلَقَىٰ رَبَّهُ Bu âyette Ezrâk tarîkiyle, Verş için dört ayrı vecih olduğuna ifade eden müellifimiz, bu vecihleri şu şekilde açıklamıştır:

1. Vecih: el-Feth maa't-tatvîl: Bu okuyuşta kaf harfinde beyne beyne yerine tahkîk ile okunur ve medd-i bedel ise tûl ölçüsünde (beş elif) çekilir.

2. Vecih: el-Feth maa'l-kasr: Yukarıdaki vechin sadece medd-i bedelini kasr ile yani medd-i tabîî ölçüsünde okuyarak uygulanan vecihtir.

3. Vecih: et-Taklîl maa't-tatvîl: Kaf harfinde fetha ile imâle-i kübrâ arasında bir ses ile okuma yapmaya denir. Kıraat ilminde bu uygulama beyne beyne olarak da ele alınır. Bu hususlar daha önce Yusuf Efendizâde'nin imâle bahisleriyle ilgili görüşleri başlığında geçtiği için daha fazla bilgi verilmeden uygulamanın nasıl olduğu üzerinde duracağız. Bu beyne ile beraber medd-i bedelin tûl ile okunmasıyla yapılan vecihtir.

4. Vecih: et-Taklîl maa't-tevsît: Beyne beyne diye yukarıda tarif ettiğimiz uygulamadan sonra medd-i bedelin tevassut ölçüsünde üç elif miktarı çekilmesiyle uygulanan vecihtir.

Bu âyetle ilgili olarak müellifimiz iki vecih daha belirtmiştir:

5. Vecih: el-Feth maa't-tevsît: Medd-i bedelin tevassut miktarı çekilmesi ve kaf harfinin tahkîkiyle yapılan okuyuş. Yusuf Efendizâde bu uygulamanın doğru olmadığı kanaatindedir.⁶⁰⁵

6. Vecih: et-Taklîl maa'l-kasr: Kaf harfinin beyne ile medd-i bedelin kasr ölçüsünde medd-i tabîî şeklinde okunmasıdır.

605 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, BY5824/3, vr. 134b-135a.

Ancak İbnü'l-Cezerî de bu altı vechin son ikisini doğru bulmamıştır. Bu sebeple biz ilk dört vechi alıyor diğer iki vechi kabul etmiyoruz diyerek Yusuf Efendizâde kıraat ilminde icâzet silsilesindeki hocalarından olan İbnü'l-Cezerî ile aynı görüşü paylaştığını belirtmiştir.⁶⁰⁶

Ayrıca bu âyette kıraat ihtilafı olarak belirtebileceğimiz bir husus da مُدُّ kelimesinin nasb edilerek okunmasıdır. İbn Kesîr tarafından bu görüş tercih edilmiştir.⁶⁰⁷ Hamza ve Kisâî de فَكَّكِّي kelimesini imâle ile kıraat etmişlerdir.⁶⁰⁸

D- Bakara Sûresi 245. âyet:

يَبْضُ وَيَبْضُ âyetinde geçen ص harfinin س harfi şeklinde okunacağı ile ilgili açıklamalar daha önce geçmesine rağmen⁶⁰⁹ burada konuyu tekrar ele almamızın sebebi hem Yusuf Efendizâde'nin daha önce vermiş olduğu bilgileri kontrol etmek hem de temelde aynı olan konuları farklı risâlelerinde nasıl ele aldığını göstermektir. Bu ele alış tarzında farklılık olup olmadığını da böylece görme imkânına sahip olacağız.

İbn Zekvân'ın burada س ile okuması Şâtıbiyye Tarîkine göredir. İbn Zekvân Teysîr Tarîkindedir. Oysa ص ile okuyuş Teysîr Tarîkinde yoktur. Sehâvî, İbn Zekvân için Teysîr Tarîki dışında bu görüşü belirtir. Ca'berî ise İbn Zekvân'ın, Nakkâş ve Ahfeş'ten nakille Bakara Sûresi'nde س ile; Âraf Sûresi'nde ص ile okuduğunu aktarmıştır.⁶¹⁰

Özetle İbn Âmir'in ikinci râvîsi olan İbn Zekvân, Bakara Sûresi'nde geçen وَ يَبْضُ kelimesini Nakkâş tarîkiyle س ile, İbn

606 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 135b; *el-Îtilâf fî Vücûhi'l-Îhtilâf*, s. 11.

607 İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'*, s. 115;;ed-Dânî, *et-Teysîr*, s. 226; *Câmiu'l-Beyân*, II/37; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/518; Bennâ, *İthâf*, I/388-399; Hatîb, *Mu'cem*, I/84-85.

608 Bennâ, *İthâf*, I/388-399; Hatîb, *Mu'cem*, I/84-85.

609 Yusuf Efendizâde, *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât*, vr. 12b.

610 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 137b-138a.

Nazîr tarikiyle de ص ile okumuştur. İbnü'l-Cezerî de bu görüşlere yer vermiştir.⁶¹¹ Yusuf Efendizâde'nin daha önce vermiş olduğu bilgileri burada tekrar ettiğini görüyoruz.

E- Âl-i İmrân Sûresi 48. âyet:

وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿48﴾ وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِآيَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ...

Yusuf Efendizâde yukarıdaki Âli İmrân Sûresi 48. âyetinde Kâlûn'un, Şâtıbiyye Târikine göre iki vecih yaptığını şöyle açıklamıştır:

1- Feth maa'l-kasr ve's- sıla: Daha önceki konularda cem-i mimlerinin okunuşunda Kâlûn için iki vechin olduğunu belirtmiştik: Sıla ve iskân. Âli İmrân Sûresi 48. âyet için nakledilen iki vechi Yusuf Efendizâde şu şekilde açıklamıştır:

Yukarıdaki âyette med ve sıla uygulamaları beraber gelmiştir. Kâlûn, med ile iskân okuyuşunu tercih ederken, kasr ile sıla okuyuşunu uygulamıştır. Bu durumda müellifimizin bağlı olduğu tarîk açısından birinci vechi kasr ile sılanın okunması ikinci durumda da med ile iskân okuyuşunun yapılması olacaktır.⁶¹²

Burada bir de medd-i munfasılın kasr ve ziyâde ile okunması durumları vardır. Yusuf Efendizâde Verş, İbn Âmir, Kûfiyyûn⁶¹³ arasında ziyâdelik hususunda bir ihtilafın olmadığını belirtir.⁶¹⁴

Kâlûn, ed-Dûrî ve Yezîdî, ziyâde okuyuş hususunda ihtilaf etmişlerdir. Kâlûn, Ebû Neşîr tarikiyle ziyâdeyi terk ederek kasr ile; Ebu'l-Hasen tarikiyle ziyâde ile okumuştur.

611 ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyân*, II/82-83; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/531; Hatîb, *Mu'cem*, I/343-344; Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 138a

612 İstanbul ve Mısır Tarîklerinde değişiklikler söz konusudur.

613 Bu ifade ile Âsım, Hamza ve Kisâi kast edilir. Grup oluşturan imam ve râviler tablosuna bakılabilir.

614 Med mertebeleri konusuna bakılabilir.

التورية kelimesini de Ebû Neşît tarîkiyle feth ile okumuştur. Bu durumda feth, kasr ve sıla okuyuşunu Kâlûn, Ebû Neşît tarîkiyle yapmışolur.⁶¹⁵

2- Taklîl maa'l-med ve'l-iskân: Bu üç uygulama ise التورية kelimesinde taklîl yani feth okuyuşunun biraz imâleye kaydırılması, medlerin uygulanması ve sıla yerine iskân vechinin tercih edilmesidir.

Yine bu okuyuş vechi de Ebû Neşît tarîkiyle ancak Ebu'l-Hassen rivâyetiyle gelmiştir. ed-Dânî de bu okuyuşu tercih etmiştir. Bu durumda yukarıda ifade edilen iki vecih hem Şâtıbiyye hem de Teysîr tarîkinin ortak görüşü oluyor.⁶¹⁶

İstanbul tarîki esas alınarak medd-i munfasıl için bu uygulamayı 12 vecihle ifade eden Yusuf Efendizâde bu 12 okuyuşu şu şekilde açıklamıştır:

1. Vecih: Feth- Kasr- Sıla: Teysîr ve Şâtıbiyyeye göre, ed-Dânî bu okuyuşu kabul etmiş, Ebû Neşît tarîkiyle Kâlûn bu şekilde bir kıraat tercihinde bulunmuştur.

2. Vecih: Feth- Kasr- İskân

3. Vecih: Feth- Med2- Sıla: Bu görüş, Ebu'l-Alâ el-Hemedânî'nin *Gayetü'l-İhtisâr* ve *el-Kâmil* isimli eserlerinden nakle edilmiştir. Hulvânî'nin de böyle okuduğu bildirilmiştir.⁶¹⁷

4. Vecih: Feth- Med2- İskân: *el-Kâmil*'den Ebû Neşît için, *Gâye*'den Ebû Neşît ve Hulvânî için bu görüşü Yusuf Efendizâde aktarmıştır.⁶¹⁸

5. Vecih: Feth- Med3- Sıla.

6. Vecih: Feth- Med3- İskân: Ebu'l-Izz bu görüşü *el-İrşâd* isimli eserinde belirtmiştir.⁶¹⁹

7. Vecih: Taklîl- Kasr- Sıla: İbn Belîme, Ebû Neşît tarîkiyle bu görüşü aktarmıştır. ed-Dânî de bu okuyuşu tercih etmiştir. Teysîr ve Şâtıbiyye tarîklerinde bu okuyuş bulunmamaktadır.

615 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 139a.

616 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 139b.

617 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 139b.

618 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 140a.

619 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 140a.

8. Vecih: Taklîl- Kasr- İskân: İbn Bellîme, Hulvânî'nin tercihinin bu olduğunu belirtmiştir. Bu görüş Hulvânî'den İbn Mihrân (289/901) tarikiyle geliş ve ed-Dânî de bunu kabul etmiştir.⁶²⁰

9. Vecih: Taklîl- Med2- Sıla: İbn Bellîme *et-Telhis*'te, Mekki b. Ebî Tâlib *et-Tebşıra*'da Ebû Neşit için bu tercihin olduğunu belirtmişlerdir.

10. Vecih: Taklîl- Med2- İskân: Teysîr ve Şâtıbiyye de Ebû Neşit için bu tercih kabul edilmiştir. *et-Tezkira*, *et-Tebşıra*, *el-Hidâye* ve *el-Kâfi* isimli eserlerde de bu vecih geçmiştir.

11. Vecih: Taklîl- Med3- Sıla: İbn Mihrân *Mebşûr*'ta bunu aktarmıştır.

12. Vecih: Taklîl- Med3- İskân.

Aslında yukarıda sayılan 12 vecih "*Feth maa'l-kasr ve's-sıla*" ve "*Taklîl maa'l-med ve'l-iskân*" şeklinde verilen iki vechin med mertebelerine göre oluşturulmuş halidir. Daha önce med mertebeleri konusunda Kâlûn'un medd-i munfasıl için kasr-med2 ve med3 uygulaması olduğunu görmüştük. Bu 12 vecih kasr ile sıla ve med ile iskân tercihinin medd-i munfasıl ile uygulanışı hakkındaki vecihlerdir. Medd-i muttasıla beraber vecih sayısı 24 e ulaşacaktır.⁶²¹

Yusuf Efendizâde bu âyetle ilgili olarak medd-i munfasıl uygulaması için 12 vecih belirtmiş, ancak medd-i muttasıla birlikte kıraat tercihlerinin nasıl uygulanacağı hakkında detaylı bilgiler vermemiştir.

F-Nisâ Sûresi 155. âyet:

Bu âyette geçen *الْأَنْبِيَاءُ وَقَتْلِهِمْ* kısmında Hallâd, Şâtıbiyye tarihinde lam-ı ta'rifin sekte ile okunması yerine izhâr okuyuşunu tercih etmiştir. Bu husus lâm-ı ta'riften sonra hemzenin gelmesi durumundaki okuyuş olup, Hamza sekte ile okurken Hallâd'ın izharı tercih etmesine örnektir.⁶²²

620 Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 140a.

621 Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 140b.

622 Öztoprak, *age.*, s. 204.

اللّٰهُ طَبَعَ الْبَلَّ طَبَعَ الْبَلَّ kısmında Hallâd'ın iki vechi vardır. Bu iki vechin birincisi idgâm ile بَطَّعَ şeklinde, ikincisi de hulf yani tahkîk ile olanıdır.⁶²³ Hamza, Kisâî, Hulvânî, Hallâd mahreç yakınlığı sebebiyle idgâm yapmışlardır.⁶²⁴

G-Âraf Sûresi 26. âyet:

يَا بَنِي آدَمَ diye başlayan âyetin bu kısmındaki medd-i bedel, سَوَاتِكُمْ kısmındaki nakil ve وَيَسُّوُ التَّقْوَى kısmındaki taklîl ve feth okuyuşlarını eserine taşıyan Yusuf Efendizâde, Verş için bu âyetle ilgili beş vecihten söz eder.⁶²⁵

1. Vecih: Medd-i bedelin tûl ile okunması -bu İstanbul tarîkinin tercihidir-, سَوَاتِكُمْ kelimesindeki vav harfinin kasrı ve وَيَسُّوُ التَّقْوَى kelimesinde feth yani tahkîk okuyuşu. Bunu Şâtıbiyye, *et-Tebşıra* ve *et-Tecrid'e* göre belirtmiştir.

2. Vecih: Bu vecihteki tek fark وَيَسُّوُ التَّقْوَى kelimesinin feth ile değil taklîl ile okunmasıdır.

3. Vecih: Medd-i bedelin tevassut ile okunması, سَوَاتِكُمْ kelimesindeki vav harfinin kasrı ve وَيَسُّوُ التَّقْوَى kelimesinde taklîl yapılımasıdır. Bu görüş Şâtıbiyye ve *el-Câmiu'l-Beyân* isimli eserden alınmıştır.⁶²⁶

4. Vecih: Bir önceki vecihle aynı olmasına rağmen sadece سَوَاتِكُمْ kelimesinin vav harfinin tevassut ile okunması farklılık oluşturur. Bu Şâtıbiyye ve Teysîr'e göredir.

5. Vecih: Medd-i bedelin ve سَوَاتِكُمْ kelimesindeki vav harfinin kasr ile okunması ve وَيَسُّوُ التَّقْوَى kelimesinde feth yani tahkîk yapılmasıdır.⁶²⁷

وَيَسُّوُ kelimesini İbn Âmir ve Kisâî nasb ederek okumayı tercih etmişlerdir.⁶²⁸ Ancak müellifimiz bu bilgilere değinmemiştir.

623 Pâlûvî, *Zübde*, s. 50; Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 140b.

624 Hatib, *Mu'cem*, II/193.

625 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 140b.

626 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 141a.

627 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 141a; Pâlûvî, *Zübde*, s. 58.

628 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II/559; Hatib, *Mu'cem*, III/27-28.

H- Vakıa Sûresi 58. âyet:

﴿58﴾ ءَأَنْتُمْ تَخْلُقُونَهُ ءَأَفْرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ءَأَفْرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ ءَأَفْرَأَيْتُمْ مَا تُمْنُونَ

âyetinde Yusuf Efendizâde, Verş için yapılacak uygulamaları üç vecihte belirtmiştir. Bu vecihler Şâtıbiyye Tarîkine göre şunlardır:

1. Vecih: Her ikisinde de teshîl⁶²⁹ ile okunmasıdır. Yani hem ءَأَفْرَأَيْتُمْ kelimesindeki râ harfinden sonraki hemzenin, hem de ءَأَنْتُمْ kelimesindeki ikinci hemzenin teshîl edilmesi.

Uygulanan bu teshiller sebebiyle ءَأَفْرَأَيْتُمْ kelimesi ءَأَفْرَهَيْتُمْ şeklinde, ءَأَنْتُمْ kelimesi de ءَأَنْتُمْ şeklinde okunmuş olur.

2. Vecih: Yukarıdaki birinci vecihte anlatılanların birincisinde teshîl, ikincisinde ise ibdâl kâidelerinin uygulanması. Yusuf Efendizâde birinci vecihte Teysîr Tarîkinin kesin olarak bu görüşte olduğunu söylemese de ikinci vecihte bu şekildedir.

Bu durumda ءَأَفْرَأَيْتُمْ kelimesi ءَأَفْرَهَيْتُمْ şeklinde, ءَأَنْتُمْ kelimesi de ءَأَنْتُمْ şeklinde okunması söz konusudur.

3. Vecih: Her iki kelimedede ibdâl uygulamasının yapılması.

Üçüncü vecihin uygulanması durumunda ءَأَفْرَأَيْتُمْ kelimesi ءَأَفْرَهَيْتُمْ şeklinde, ءَأَنْتُمْ kelimesi de ءَأَنْتُمْ şeklinde okunmuş olur.⁶³⁰

Bir kelimedede hemzeler bir araya gelirse bu durumda Ebû Amr ve Hişam önce tahkik sonra da teshîl ile okurlar iken, Verş ikinciye elife ibdâl eder ve med ile okur.⁶³¹ Ancak meddi bedel gibi okunması hususunda ihtilaf vardır. Zira burada nakil söz konusudur. Medlerin temkin edilmesi ise bedel durumundadır.

629 Kolaylık, kolaylaştırma anlamlarına gelir. Hemzeyi kendisi ile harekesi arasında bir sesle okumak olarak tarif edilir. Hemze ile elif arasında ءَأَعَجَبْتِي (Verş, İbn Kesir, İbn Zekvân, Hafs ve Ruveys), hemze ile ya arasında ءَأَنْتُمْ, hemze ile vav arasında ءَأَنْتُمْ şeklinde olur. (Temel, *age.*, s. 133-134; Şaycı, *Mu'cem*, s. 80-81)

630 Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 148a; Pâlûvî, *Zübde*, s. 122.

631 Bennâ, *İthâf*, II/516; Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 148a; Öztoprak, *age.* s. 80.

I- Gâşiye Sûresi 22. ve 24.âyet:

لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ... كَسْتَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ âyetlerinde Şâtibiyye Tarîkİne göre Hallâd'ın iki vecih vardır.

1. Vecih: Hallâd مُصَيِّرٍ kelimesinde işmâm⁶³², الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ kelimelerinde ise sekte ile okumuştur. Bu vecih ed-Dâni'nin tercihidir. Hamza ise işmâm ederek bu kelimenin kıraatını belirtmiştir.⁶³³

2. Vecih: Hallâd مُصَيِّرٍ kelimesinde tahkik ile, الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ kelimelerinde ise nakil ile okumayı tercih etmiştir.⁶³⁴

Bu vecihler vasl ve vakf hallerinde küçük farklılıklar gösterir.

Lâm-ı ta'riflerden sonra gelen hemze vasl halinde sekte ile Hamza tarafından okunurken, Hallâd sekteden önce hulf ile de okur. Vakf halinde ise hem sekte yapılarak hem de hemzenin harekesinin lâm harfine verilmesi şeklinde nakil yapılarak okunur.⁶³⁵

Bu ve benzeri pek çok âyeti ele alan müellifimiz İstanbul tarîkinin kurallarına bağlı kalmış, daha doğru bir ifadeyle yapmış olduğu tercihlerle bu tarîkin usûl ve kâidelerinin oluşmasını sağlamıştır. Genel olarak, incelediği âyetlerde bulunan tüm kıraat vecihlerini değil sadece zor olan ve öğrencilerin çözümünde sıkıntı yaşadıkları bölümleri ele almıştır. Bir âyetin tüm vecihleriyle ele alındığını onun eserlerinde göremiyoruz. Bu durum onun Kur'an-ı Kerim'i baştan sona bütün kıraat vecihleriyle inceleyip, eser yazmadığını göstermektedir. Yusuf Efendizâde'nin eserlerinde incelediği bütün âyetleri burada belirtmenin gereği olmadığını düşünüyoruz. Kıraat ilmindeki görüşlerini göstermesi açısından bu örneklerle iktifa edeceğiz.

632 Harfe hareke kokusu vermek olarak tarif edilir. Nutk anında dudakların yumulmasıdır. Harekeyi sessizce işaret etmektir. Bunun dışında harfin diğer bir harfe karıştırılması olarak da tarif edilmiştir. (bkz. Pâlûvi, *Zübde*, s. 7-17; Şaycı, *Mu'cem*, s. 46-47.)

633 ed-Dâni, *et-Teysîr*, s. 519; *Câmiu'l-Beyân*, III/281; İbnü'l-Cezerî, *Takribü'n-Neşr*, s.250; Bennâ, *İthâf*, II/606; Hatib, *Mu'cem*, X/406-407.

634 Yusuf Efendizâde, *Risâle fi Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 148b-149a; Pâlûvi, *Zübde*, s. 144.

635 Pâlûvi, *Zübde*, s.14-15; Öztoprak, *age.*, s. 204.

6- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN ŞÂZ KIRAATLARIN OKUNMASI HAKKINDAKİ GÖRÜŞLERİ

Yusuf Efendizâde'nin kıraat ilmiyle ilgili yazmış olduğu eserlerden biri de *Hukmü'l-Kırâe bi'l-Kırââti's-Şevâz* isimli eserdir. Kendisi bu risâlesini yazma sebebini İstanbul'da kıraat meclislerinde, cami ve mescitlerde şâz kıraatlerin okunmasının yaygınlaşmaya başlaması olarak belirtmiştir. O, bu durumun oluşturabileceği yanlışları görmüş ve memlekete birlik ve bereket getirmesi için bu eserin katkısı olacağını ifade etmiştir.⁶³⁶ Bu eser sayesinde sevâp kazanmayı murad ettiğini de belirten müellifimiz, böyle batıl adetlerin ortadan kalkması için gayret göstermiştir. Bu husus aslında onun yaşadığı çağın problemleriyle ilgilendiğini de gösterir. Duyarlı bir âlimden beklenen de budur.

Giriş bölümünde, Peygamberimizin vahyi insanlara duyurmaya başlaması ve onu öğretmesi, bu hususta fazlaca gayret göstermesi sonucu bir ruhsat olarak⁶³⁷ yedi harfle⁶³⁸ Kur'an okunabileceğinin izninin verildiğini belirtmiştik. Yedi harfle Kur'an okumaya verilen ruhsat, kolaylık oluşturmuşsa da Peygamberimiz hayattayken bir takım sorunlara da yol açmıştır. Bu okuma problemleri ilerleyen dönemlerde kendisini daha fazla hissettirdiği için⁶³⁹ önce Hz. Ebû Bekir daha sonra Hz. Osman bir takım önlemler almışlardı.⁶⁴⁰ Arap yazısının o

636 Yusuf Efendizâde, *Hukmü'l-Kırâe bi'l-Kırââti's-Şevâz* (thk. Hamdân, Yusuf Abdulganî), Ürdün, 1425/2004, s. 40.

637 Zerkeşi, *Burhân*, I/227.

638 Buhâri, "*Fedâilü'l-Kur'an*", VI/5; Müslim, "*Salâtü'l-Müsâfirin ve Kasriha*", 270; Ebû Davûd, "*Vitr*", 22; Tirmizî, "*Kıraat*", 11; Nesâî, "*İftitâh*", 37; Aşıkkuşlu Emin, "*Kıraat İlmini Temellendirmede Ahruf-i Seb'a Hadisi*" *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2002, s. 43; Karaçam, *age.*, s. 236; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf*, İstanbul, 2005; *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, Marifet yayınları, İstanbul 2001, s. 53 vd.

639 Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr Yayınları, Ankara, 2005, s. 23-30.

640 Marifet, Muhammed Hâdi, *Kur'an İlimleri*, Kevser Yayınları, İstanbul, 2009, s. 172.

günkü durumundan kaynaklanan okuma yanlışlarının önüne geçmek için resm-i mushaf üzerinde harekeleme, noktalama ve imla çalışmaları hep bu süreçte oluşan zorunluluklara iştirak eder.⁶⁴¹ Kıraatların tedvîni ile kurumsallaşma dönemlerine giren kıraat ilminde problemler daha çok mütevatir, sahih kıraatlarla sahih olmayan/şâz kıraatlar üzerinden gündeme gelmiştir. Gerek dil âlimleri gerek kıraat âlimleri konuyla ilgili görüşler ileri sürmüşlerdir. Biz burada tümüyle bu konuları ele almadan Yusuf Efendizâde'nin konuya yaklaşımın aktarmaya çalışacağız.

Yusuf Efendizâde eserine mütevatir kıraatta bulunması gereken üç şartı belirterek başlar. Bu şartlar: “Mutlak olarak Arapçaya uygunluk, takdiri de olsa Hz. Osman'ın yazdırdığı Mushaflardan birine muvâfakat ve Peygamberimizden bize kadar tevâtür derecesinde nakledilmiş olması.”⁶⁴² Sadece senedin sıhhati ve tevâtürünü alıp diğer iki şartın gereksizliğini dillendirenler⁶⁴³ olmuşsa da kıraatların muhafazası adına bu şartlar da aranmıştır.

Müellifimiz, İbnü'l Cezerî'nin *Tayyibetü'n-Neşr* adlı eserinden şu beyti⁶⁴⁴ ele alarak konuya giriş yapar:

وكان للرسم احتمالاً يحوي	فكل ما وافق وجه نحو
وفهذه الثلاثة الأركان	وصح إسناداً هو القرآن
أثبت شذوذه لو أنه في السبعة	وحيثما يحتمل ركن

641 Temel, Nihat, “Şâz Kıraatlar ve Yorum Farklılıklarına Etkisi”, *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-III Tartışmalı İlmî Toplantı*, İstanbul, 2002, s. 176-177.

642 İlk iki şartı açıklamaksızın üçüncü şart olan tevâtür hakkında belirli bir sayı belirtmeksizin bir cemaatin diğer bir cemaate nakletmesi olarak kısa bir açıklama yapar. (bkz.Yusuf Efendizâde, *Hukmü'l-Kırâe bi'l-Kırâati's-Şevâz*, s. 40.)

643 el-Kâdî, Abdülfettah b. Abdülğani, *el-Kırââtü's-Şâzze ve Tevcihuha min Lüğati'l-Arap*, Mısır, s. 4.

644 İbnü'l-Cezerî, *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*, Üçüncü Baskı, Medine, 1426/2005, s. 32. (beyit 14-15-16)

O bu üç şartı Fatiha Sûresi'nin tefsirini ele aldığı eserinde de “şâz kıratlarla namaz kılınmaz ve bu üç şartı taşımayan hiçbir kıraatle namaz kılınmaz” diyerek de belirtmiştir.⁶⁴⁵

Mekkî b. Ebî Talib ve ona tabii olanlar kıraatın makbul olabilmesi için tevâtürü şart koşmamışlardır. Bu görüşleri sebebiyle suçlanmış ve eleştirilmişlerdir. Aslında Mekkî ve onunla beraber hareket edenlerin sözlerini: “*Bir kıraatın kabul olması için illa da mütâvatir olması gerekmez. Şayet bir kıraat sahih bir senetle, muhtelif Arap lügatlerine muvâfık ve hatt-ı Osmanîye de uygunsa kabul edilir. Bu kıraatı rivâyet edenler adil ve güvenilir kimseler olmalıdırlar*”⁶⁴⁶ şeklinde özetleyebiliriz.

Sonuç olarak Mekkî b. Ebî Tâlib, kabul etme veya red etme açısından Kur'an'ın kıraatları hakkındaki rivâyetleri üç kısma ayırır:

1- Üç şartıda taşıyan ve hali hazırda okunan kıraatlar. Bunlar sahih/makbul kıraat olarak kabul edilirler. Bu türlü kıraatların inkârı küfürdür.

2- Haber-i vâhid ile sabit, Arap gramerine uygun ancak lafzı mushafın hattına uymayanlar. Bu kıraatlar kabul edilmesine rağmen okunmazlar. Çünkü hem tevâtüre aykırı olup haber-i vâhid ile sabit olmuşlardır hem de üzerlerinde icma' oluşmadığı için kesinlik kazanmamışlardır.

3- Güvenilir/sika olmayan kimselerin rivâyet ettikleri ve Arap gramerine uymayanlar. Bu tür rivâyetler her ne kadar mushafın hattına uygun da olsalar kabul edilmezler.⁶⁴⁷

Hasan-ı Basrî'nin kıraatı hakkında “resm-i mushafa uygun olsa ve Arap gramerine de muhalefet etmese bile nakildeki sıhhat açısından problemlı olması yönüyle Kur'an olarak isimlendirilemez” hükmünü vermiştir.⁶⁴⁸

645 Yusuf Efendizâde, *en-Nefhatü'l-Fâiha fî Tefsîri Sûrati'l-Fâtiha*, vr. 159a.

646 Ünal, Mehmet, *Kur'an'ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, s. 55.

647 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 46-47; Temel, *agr.*, s. 180-181.

648 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 48.

İbnü'l-Cezerî kıraatın şartlarından olan senedin sahih olması hususunda şunları ifade eder: “Bu şartla ilgili olarak biz söz konusu olan kıraatın baştan itibaren sona kadar adalet ve zabt sahibi râvîler tarafından nakledilmesini kast ediyoruz. Oysa bazı müteahhirîn âlimler sahih olmayı, mütevâtir olma şeklinde anlıyorlar. Onlar senedin sahih olmasını kıraatın makbuliyeti açısından yeterli görmüyorlar ve âhad yolla gelen kıraatlar ile Kur'an'ın tesbit edilemeyeceğini söylüyorlar. Şayet bir kıraat mütevâtir olarak nakledilse diğer iki şarta gerek olmadan kabul edilecektir.”⁶⁴⁹ On kıraatın artık zamanımızda kıraatlarla ilgili üç şartı taşıdıklarında icmâ olduğunu ve mütevâtir hale geldiklerini belki ilk dönemlerde bu kıraatların naklinde tevâtür olmadığını söylemesi de önemlidir.⁶⁵⁰ Yusuf Efendizâde, başta sahâbe ve onlardan sonra gelenler olmak üzere kıraat âlimlerinin gayretleriyle bu tevâtürün ve icmânın gerçekleştiğini İbnü'l-Cezerî'den nakille eserine almıştır.⁶⁵¹

Ebü Şâme de yedi kıraatın mütevâtirliğiyle ilgili aynı görüşleri paylaşır ve “bu kimselere nisbet edilen kıraatlar kendilerinden nakilde bulunan sahîh kimseler kanalıyla ve tevâtür yoluyla bize ulaşması açısından mütevâtirdir”⁶⁵² görüşlerine yer verir. Bu görüşe Zerkeşî de katılır ve “yedi kıraat bize yedi imamdan nakilleriyle mütevâtirdir”⁶⁵³ der. Safrâvî'nin görüşleri de bu minvâl üzeredir.⁶⁵⁴ Kastallânî ise usulcülerin ve fukahannın on kıraat dışındaki kıraatlarda tevâtürün olmadığı ve bu on kıraatta ise kurânın icmâsının bulunduğu kabul ettiklerini bildirmiştir.⁶⁵⁵

İbnü'l-Cezerî'den nakille şâz kıraatların nasıl bilineceğini de okuyucusuna aktaran Yusuf Efendizâde bunları şu şekilde bildirmiştir:

649 İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/13.

650 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 69-70.

651 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 72-73.

652 Yusuf Efendizâde, *Hukmü'l-Kırâe bi'l-Kırââti's-Şevâz*, s.71-72.

653 Zerkeşî, *Burhân*, I/319.

654 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 66.

655 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 69.

1- Kıraat-ı aşere ve kıraat-ı seb'a ile ilgili yazılmış kitapları bilmek gerekir. Burada dikkat edilmesi gereken iki husus vardır. Bu kitapların yazarlarından bazıları meşhur olmayı yani kurrâ tarafından kabul edilmeyi şart koşarak eserlerini oluşturdu- lar. İbn Mihrân (381/991), Hemedânî (569/1173), İbn Mücâhid (324/935), Ebü'l-Izz (521/1127), ed-Dânî (444/1053), Mekkî b. Ebî Tâlib (437/1045), İbn Şüreyh (476/1084), Ebû Ma'şer et-Ta-berî (478/1085), Safrâvî (636/1238), İbn Fehhâm (516/1123), Şatıbî (590/1194) gibi. Bir kısmı da şart koşmadan kendilerine ulaşan yedi veya on kıraat imamından nakillerde bulundular. Sib- tu'l-Hayyât (541/1146), Ebû Ma'şer (378/988), el-Hüzelî (364/974), Ebü'l-Kerem (550/1156), Ebû Ali el-Mâlikî (438/1047), İbn Fâris (450/1058), Ebû Ali el-Ehvâzî (446/1054) gibi.⁶⁵⁶

Bunları bilmekle birlikte şâz kıratları eserlerinde inceleyen müellifleri ve eserlerini bilmek ve bu konuda ihtisas sahibi olan kimselere müracaat etmekle⁶⁵⁷ bu konularda bilgi sahibi oluna- bilir. Ayrıca kıraat nakillerine yer veren tefsirler de bu hususta bize yardımcı olabilir.⁶⁵⁸ Genel olarak Yusuf Efendizâde, şâz kı- raatlar hakkında bilgi sahibi olamak için bunlara dikkat etme- miz gerektiğini belirtir.

Değişik âlimlerin görüşlerinden istifade ederek Yusuf Efen- dizâde okuyucuya şu mesajı vermek ister “*On kıraatın dışında olan ve ulemânın icmasını alamamış kıraatlar şâz kabul edilmeli- dir ve bunların okunması câiz değildir.*”⁶⁵⁹

Yusuf Efendizâde risâlede şâz kıraatların hükmü konusun- da ise gerek namaz için gerek namaz dışında okunması, Kur'an olarak isimlendirilmeleri ve fikhî konularda şâz kıraatlardan istifade edilmesi gibi konularda değişik âlimlerinin görüşlerini aktarır.

656 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 57-60.

657 Temel, *agm.*, s. 191;

658 Önder, Muharrem, “Şaz Kıraatlar ve İslam Hukuku Açısından Değeri”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.13, Nisan 2009, s. 179-180.

659 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s.48-56.

İmam Nüveyrî, *Tayyibe* şerhinde şâz kıraatların Kur'an olarak isimlendirilemeyeceğini ifade eder. Tercih edilen görüşü de on kıraatın dışındakilerin⁶⁶⁰ şâz olduğudur. Şâz kıraatlardan haram ve helal hükümlerinin verilmesinde ya da haramların açıklanmasında yararlanılabilir.⁶⁶¹ Bu durum râvîlerin adalet va zapt açısından güvenilir olmalarına göre- dir. Şayet râvîler bu şartlara haiz değillerse o durumda söz konusu kıraat merdût olur.⁶⁶² Eğer bir kimse bu şâz kıraatları okur veya okutursa kendisine tevbe teklif edilir ve bu işten vazgeçmesi istenir.⁶⁶³

Sehâvî (643/1245) ise şâz kıraatların icmâya muhalefet ettiğinden alınamayacaklarını ve bunlardan ictinâb edilmesi gerektiğini belirtir. Suyûtî, İbn Abdi'l-Berr (463/1070)'den nakille şâz kıraatla namazın olmayacağını, bu şekilde okuyan bir kim- senin arkasında namaz kılınmayacağını, bu hususta ümmetin icmâ ettiğini aktarmıştır.⁶⁶⁴ Aliyyü'l-Kârî (1014/1606) ise yedi- nin dışındaki üç hakkında ihtilaf olduğunu, ama on kıraatın dışındakilerin şâz olduğunda ittifâkın varlığını belirtmiş ve şâz kıraatları okumanın ve onları rivâyet etmenin haram olduğunu söylemiştir.⁶⁶⁵ Beyzâvî (685/1286) de tefsirinde "on kıraatın dı- şındakilerin şâzlığında şüphe yoktur. Dolayısıyla onlar namaz- da da namazın dışında da okunamazlar, haramdır" hükmünü vermiştir. Ancak hadis ilmindeki âhad haberler cinsinden ka- bul edilerek, mutlakın takyidinde, mücmelin beyânında, manâ- nın teyidinde kullanılabileceğini söylemiştir.⁶⁶⁶ İbnü's-Sübkî

660 Yedi kıraatın diğerlerine göre sıhhat ve şöhreti daha fazladır.(bkz. İb- nü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I/10.)

661 Tatvîl, Seyyid Rızk, *Fi Ulûmi'l-Kırâât*, s. 64; Şâz kıraatlardan faydalanabil- mek için mezheplerin değişik şartları vardır. Bunun için bkz. Önder, Mu- harrem, "Şâz Kıraatlar ve İslam Hukuku Açısından Değeri", s.188-190.

662 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 87.

663 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 63.

664 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 68 ve 78; Temel, *agr.*, s.189; Önder, *agm.*, s.183.

665 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 73-74.

666 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 74-75.

(771/1370) de şâz kıraatların okunmasını haram kabul etmiş ve on kıraatın dışındakileri şâz saymıştır.⁶⁶⁷

İbnü'l-Cezerî, Müslüman imamların şâz kıraatların okunmasının haramlığında icmâ ettiklerini belirtmiştir. Bağdat fakihlerinin, İbn Şenebûz'un te'dib edilmesi ve tevbe etmeye çağrılması, şâz kıraatları okumak ve okutmaktan vazgeçirilmesi hususunda ittifak ettiklerini belirtmiştir.⁶⁶⁸ Mehdevî (440/1038) biraz daha ileri giderek eğer şâz kıraatı okuyan kimse inatçılık yapmıyor ve bu hususta mücadele etmiyorsa imamın/yöneticinin ona hafif dayak veya hapis cezası vermesi gerektiğini, eğer mücadele ediyor ve insanları bu kıraata çağırıyorsa katlinin vacip olduğunu bildirmiştir. O, bu görüşlerinde resmi Mushaf üzerinde ümmetin icmâsı olduğunu belirterek ısrar etmiştir.⁶⁶⁹

İmam Nevevî, ister namazda ister namazın dışında şâz kıraatların okunmasının doğru olmadığı kanaatinde. Çünkü onlar Kur'an değildir. Bunun dışında kim bir şey söylerse kabul edilmez ve hata olarak nitelendirilir ve şâz kıraatı okuyanın cahil ise kendine bunun yanlışlığının bildirilmesi, vazgeçmez ise ta'zîr edilmesi kanaatinde.⁶⁷⁰ Râzî (606/1210) şâz kıraatların okunamayacağına ittifak olduğunu belirtir. Ona göre, şâz kıraatları okumaya devam eden bundan vazgeçirilmelidir. Şayet vazgeçmez ise bunun için cezalandırılmalı veya hapsedilmelidir.⁶⁷¹ İbn Hacer el-Askalânî (852/1447) şâz kıraatın okunmasının haramlığını ifade etmiştir.⁶⁷² Ca'berî (732/1331) bunların rivâyet edilmesinde problem görmemiş ancak "bu rivâyet kıraat olarak yapılmamalıdır" kaydını koymuştur.⁶⁷³ Usûl âlimlerinden Pezdevî ise Kur'an'ın

667 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 70 ve 84; Önder, *agm.*, s. 185.

668 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 76-77. Konu hakkında bkz. Abdulmecit Okçu "İbn Şenebûz: Hayatı, Kıraat İlmindeki Yeri ve Resmi Hatta Muhالیf Okuyuşları" *T.C. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, sy, 42, s. 2- 27.

669 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 80-81.

670 Nevevî, Muhyiddin, *Şerh-u Sahih-i Müslim*, Beyrut, 1401/1981, V/131.

671 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 83.

672 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 85-86.

673 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 104.

tanımından⁶⁷⁴ yola çıkarak şâz kıraatların Kur'an olmadıklarını isbat etmeye çalışır.⁶⁷⁵ Serahsî de (483/1090) şaz kıraatla namazın fasid olacağını söylemiştir.⁶⁷⁶ Suyûtî, bazı âlimlerin mana ile hadis rivâyetine kıyas ederek şâz kıraatların okunmasını câiz gördüklerini rivâyet etmiş⁶⁷⁷ fakat bu görüş kabul edilmemiş ve zayıf bulunmuştur.⁶⁷⁸ Çünkü bunlar neticede Kur'an değillerdir ve ibâdet maksadıyla okunmaları da câiz olmaz.⁶⁷⁹

Yusuf Efendizâde risâlesinde genel olarak sahîh kıraatta bulunması gereken üç şartı tafsilatına girmeden belirtmiş, bu şartları taşımayanların şâz kabul edilmeleri üzerinde durmuş, daha sonra yedi kıraatın mütevatir, on kıraat hakkında söz söylenmiş olsa bile üzerinde icmâ olduğu için sahîh, dört kıraatın ise şâz olduğunu âlimlerin görüşlerinden istifade ederek söylemiştir. Şâz kıraatların okunması⁶⁸⁰ ve nakledilmesi hususunda bunun âhad mertebesinde olabileceğini ifade eden âlimlerin görüşlerini belirterek bu rivâyetin kesinlikle Kur'an olarak okunamayacağı hükmünü vermiştir. Fıkıh âlimlerinin konuya yaklaşımlarının da verildiği risâle konu hakkında çok fazla detaya girilmeden sona erdirilmiştir. Şâz kavramının süreç içinde geçirdiği anlam kaymaları ya da anlam değişiklikleri üzerinde durulmamış⁶⁸¹

674 Benli, Abdullah, Kur'an Tanımındaki Unsurların Tahlili, *Bilimname XVIII*, s. 21-37.

675 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 106-107.

676 Yusuf Efendizâde, *agr.*, s. 110. (Çünkü mütevatir olmayan kıraatlar kesinlik derecesine ulaşmazlar ve onlarla Kur'an sabit olmaz. Bu sebeple ümmetin âlimleri bir kimse İbn Mes'ud'un tek başına naklettiği kelimeleri okuyarak namaz kıldığı takdirde namazı sahîh olmaz hükmünü vermişlerdir. Kur'an olduğu sabit olmayan kıraatın namazda okunması herhangi bir hadisin okunması gibi olur ve bu durumda namaz bozulur.)

677 Suyûtî, *el-İtkân*, I/109.

678 Kâdî, Abdulfettah, *el-Kırââtü'l-Aşr ve Tevcihuha min Lügati'l-Arab*, Beyrut, 1401, s. 10.

679 Beyli, Ahmet, *el-İhtilâf Beyne'l-Kırâât*, Beyrut, 1418/1997 s. 118 vd.

680 Önder, *agm.*, s. 182-185.

681 Dağ, Mehmet, "Kıraat İliminde Şâz Kavramı-Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamın Tesbitine Dair-" *Marife*, yıl, 7, sy. 2, Güz, 2007, s. 57-110.

genel bir yaklaşımla konu sunulmuştur. Müellifimizin amacı, döneminde ortaya çıkan şâz kıraatların alenen ibadet mekânlarında Kur'an olarak okunmasının önüne geçmek ve bunun doğru olmadığını ilmi olarak isbatlamaktır. Risâlesiyle onun bu amaca hizmet ettiğini söyleyebiliriz.

7- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN KIRAAT İLMİNDE KULLANDIĞI KAYNAKLAR

Yusuf Efendizâde kıraat ilminde temel kaynaklar olarak kabul edilen eserlerden ve şahıslardan haberdardır. Bu husus onun yazmış olduğu eserlerinden rahatlıkla anlaşılır. Genellikle eserlerinde vermiş olduğu bilgilerin kimler kanalıyla kendisine ulaştığını belirtmiş olmasına rağmen bugün kullandığımız şekliyle akademik bir kaynak kullanımını kendisinde göremiyoruz. Bu o dönemin şartları ve uygulamalarından kaynaklanan bir husustur.

Kıraat ilminin önde gelen şahsiyetlerinden olan hocaları ve kendisinin o silsileye nasıl ulaştığı konusuna bir sonraki başlıkta icâzetiyle ilgili bilgiler verirken değineceğiz. Ancak burada onun İbnü'l-Cezerî'ye ulaşan bir icâzet silsilesine sahip olduğunu söyleyelim. Bu bilgi Yusuf Efendizâde'nin büyük kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî'den istifade ettiğini de bize anlatmaktadır.

Kronolojik sıra takip ederek kıraat ilminde kendilerinden faydalandığı, görüşlerini açıklarken belirttiği şahısları ve eserleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1- et-Taberî (310/922), Muhammed b. Cerîr/ *el-Câmi' fi'l-Kırâât*.

2- İbn Mücâhid (324/925) Ebû Bekr Ahmed b. Musa/ *Kitâbü's-Seb'a fi'l-Kıraat*: Yedi kıraat hakkında detaylı bilgi veren ilk eser kabul edilir.

3- el-Hüzelî (364/974), Kasım b.Yusuf Cebbâre/ *el-Kâmil fi'l-Aşr*.

4- Ebû Ma'şer (378/988), Abdülkerim et-Taberî/ *et-Telhîs fi's-Semân*

5- İbn Mihrân (381/991), Abû Ahmed b. El-Huseyn, *el-Meb-sûd fi'l-Kırâati'l-Aşr, el-Ğâye*.

6- İbn Galbûn (399/1009), Ebu'l-Hasen Tahir b. Abdul-mü'min/ *Kitâbü't-Tezkira fi'l-Kıraâti's-Seman*.

7- Bağdâdî (396/1005), Ebû Tahir b. Sivâr/ *el-Müstenîr fi'l-Aşr*.

8- el-Huzâî (408/1017), Muhammed b. Ca'fer/ *el-Müntehâ*.

9- et-Tarsûsî (420/1028), Ahmed b. Ömer/ *el-Müctebâ*.

10- et-Talemnekî (429/1037), Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed/ *er-Ravza*.

11- Mekkî b. Ebî Tâlib (437/1045) Ebû Muhammed /*et-Tebşira*.

12- ed-Dânî (444/1052) Ebû Amr Osman b. Saîd/ *Kitâbü't-Tey-sîr fi'l-Kıraati's-Seb'*, *Camiu'l-Beyân fi'l-Kırââti's-Seb'*: Yusuf Efendizâde ed-Dânî'nin yukarıda belirttiğimiz iki kitabından bilgiler nakletmiştir. Müellifimiz, Seb'a Tarikinde asıl kabul edilen *Tey-sîr*'den fazlaca istifade etmiştir.

13- Ebu'l-Feth (445/1053), Abdulvâhid b. Hüseyin/ *Kitâbü't-Tizkâr*.

14- el-Ehvâzî (446/1054), Ebû Ali Hasen/ *el-Vecîz*, *el-Mûdih*, *el-İkna'*.

15- Ebû Ma'ser (478/ 1086), Muhammed b. Ali/ *et-Telhis*.

16- Ebü'l-Izz (521/1127), Muhammed b. Huseyn el-Vâsıtî/ *İr-şâdü'l-Mübtedî ve Tezkiratü'l-Müntehâ fi'l-Kırâati'l-Aşr*.

17- Ebû Muhammed Abdullah b. Ali (541/1146), *el-Mebhec*, *el-Câmi' fi'l-Aşr*.

18- el-Ensârî (541/1146), Ahmed b. Ali b. Ahmed/ *el-İkna' fi'l-Kıraâti's-Seb'*.

19- El-Hemedânî (569/1176), Ebu'l-Alâ Hasan b. Ahmed / *Gâyetü'l-İhtisâr fi Kırââti Eimmeti'l-Emsâr*

20- eş-Şâtîbî (590/1194), Kasım b. Firrûh/ *Hırzû'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*: Bu eser ed-Dânî'nin *Tey-sîr* isimli kitabının manzûm halidir. Kıraat ilminde temel kaynaklar arasında geçer. Yusuf Efendizâde hem bu eseri kaynak olarak kullanmış hem de bu eserdeki zor yerlerin çözümlerini içeren *Şerh'ul-Manzûme fi'l-Kırâât* isimli bir eser yazmıştır.

21- Ebû Şâme (665/1267), Şihâbüddîn Abdurrahman el-Makdisî/ *el-Mürşidü'l-Vecîz ilâ Ulûmin Teteallaku bi'l-Kitâbi'l-Azîz*.

22- Ca'berî (732/1331), Ebû Muhammed İbrahim b. Ömer/ *Şerhuş-Şâtıbiyye*.

23- Ebû Muhammed Abdullah b. Abdulmü'min (735/1334), *el-Kifâye*.

24- İbnü'l-Cezerî (833/1429), Muhammed b. Muhammed/ *en-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr, Tahbiru't-Teysîr fi Kırâati'l-Eimmeti'l-Aşera, Takribü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr, Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırâati'l-Aşr*.

25- Nüveyrî (857/1453) Ebu'l-Kâsım Muhammed/ *Şerhu't-Tayyibe*.

Yusuf Efendizâde, hemen hemen ele aldığı bütün âyetlerin kıraat vecihlerini açıklarken bu âlimlerden ve eserlerinden istifade etmiştir. Yukarda isimlerini vermeye çalıştığımız müellif ve eserler kıraat ilminde temel kabul edilen kaynaklardan sayılmışlardır. Bu durum onun kıraat tercihlerinde isabetli davranmış olduğunun bir delilidir.

8- YUSUF EFENDİZÂDE'NİN KIRAAT İLMİNDEKİ İCÂZET SİLSİLESİ

Bir çeşit ilmi yeterlilik belgesi olan icâzet, bugünün şartlarında diploma yerine geçen belgedir.

Müellifimiz Yusuf Efendizâde kıraat ilmini ilk bölümde genişçe ele aldığımız üzere babasından öğrenmeye başlamıştı. Kıraat ilminin temel kaynaklarını, kıraat vecihlerini babasıyla beraber yaptığı derslerde tanıma fırsatı olmuştu. *Şatıbiyye, Tey-sîr, Dürre, Tahbîr, Tayyibe* ve *Takrib* gibi kitapları ve tarikleri babasından okumuştur.⁶⁸² Muhammed b. Yusuf b. Abdirrahman (1130/1717)⁶⁸³ da babası yani Yusuf Efendizâde'nin dedesi Şeyh Yusuf b. Abdirrahman'dan o da saray imamı, Sultan I. Ahmed'in kurduğu ilk dâru'l-kurrânın ilk şeyhi Evliya Efendi diye meşhur olan Amasyalı Mevlâ Muhammed b. Ca'fer el- Mukrî'den (1044/1634) okumuştur. Osmanlı da kıraat eğitim ve öğretiminde büyük katkıları olan şahıslardan biri olan Ebû Eyyüb el-Ensârî

682 M. Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I/471; Bilmen, *Büyük Tefsir Tarihi*, II/719.

683 Yusuf Efendizâde'nin babasıdır.

Camii imamı Şeyh Ahmed el-Mesyerî el Mısırî (1006/1597) de Evliya Efendi'yi okutmuştur. Mısırlı olan Şeyh Ahmed el-Mesyerî'nin hocası da Şeyh Şerif Nâsıruddîn Ebû Abdillâh et-Tablâvî (966/1558)'dir. Bu zatın hocası da Şeyhulislâm el-Kâdî Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed b. Zekeriyâ el-Ensârî es- Süneykî el-Mısırî eş-Şafîî (926/1520), onun şeyhi Muhammed b. Muhammed el-Ukaylî en-Nüveyrî el-Mâlikî (857/1453)'dir. Bu şahıs ise kıraat ilminde bir dönüm noktası kabul edilen zamanının hafızı, asrın en güzel hatîb ve edîbi, kıraat ilminde pek çok eser sahibi⁶⁸⁴, İmam Muhammed b. Muhammed el-Cezerî eş-Şafîî (833/1429) den kıraat okumuştur.⁶⁸⁵

Yusuf Efendizâde'nin İbnü'l-Cezerî'ye kadar ulaşan kıraat ilmindeki icâzet silsilesi:

Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi (1167/1753),
 Muhammed b. Yusuf b. Abdirrahman (1130/1717),
 Şeyh Yusuf b. Abdirrahman (Yusuf Efendizâde'nin dedesi),
 Mevlâ Muhammed b. Ca'fer el- Mukrî (1044/1634),
 Şeyh Ahmed el-Mesyerî el Mısırî (1006/1597),
 Şeyh Şerif Nâsıruddîn Ebû Abdillâh et-Tablâvî (966/1558),
 Şeyhulislâm el-Kâdî Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed b.
 Zekeriyâ el-Ensârî es- Süneykî el-Mısırî eş-Şafîî (926/1520),
 Muhammed b. Muhammed el-Ukaylî en-Nüveyrî el-Mâlikî
 (857/1453),
 Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed el-Cezerî eş-Şafîî
 (833/1429).

684 İbnü'l-Cezerî'ye verilen ünvanlar için bkz.Yüksel, Ali Osman, İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr, s. 148.

685 Yusuf Efendizâde, *Risâle fî Ecvibeti'l-Mesâil*, vr. 38a.

SONUÇ

Hz. Peygamber'den itibaren Kur'an-ı Kerim'in üzerinde son derece hassas davranılmış ve onun okunması, okutulması anlaşılması vb. hususlarda gayret gösterilmiştir. Süreç içinde birçok âlim Kur'an'a hizmet etmişlerdir. Özellikle Osmanlı âlimleri içinde de Kur'an-ı Kerim ile ilgili çalışmaları olan ilim adamları mevcuttur. Bunlar arasında Kıraat ilmi özelinde, Yusuf Efendizâde özellikle anılmaya değer isimlerden biridir.

İslami ilimler alanında pek çok eser sahibi olan Yusuf Efendizâde kıraat ilminde temel kaynaklardan sayılan eserlerden istifade ederek döneminde kıraat ilmiyle ilgilenenlerin zorlandıkları kısımları açıklamış ve kendisine ait bir meslek oluşturmuştur. Yazmış olduğu bir eserinin de ismi olan bu meslek, kıraat ilminde İtilâf Mesleği olarak anılmıştır.

On imam ve râvîlerine göre kıraat ve tecvîd ilminin en temel konulardan olan med bahsiyle ilgili detaylı bir eser yazmıştır. Yusuf Efendizâde bu risâlesini yazarken konuyla ilgili yazılan son eser olma isteğini de saklamamıştır. Bu eserinde çok açık bir şekilde görüldüğü gibi Yusuf Efendizâde kıraat ilminde azîmeti öncelemiş ve ruhsat mesleğini tercih etmemiştir. "*Azîmet, ruhsattan daha evlâdır*" diyerek ele aldığı konuları detaylarıyla incelemiş, konu hakkındaki tüm rivâyetleri değerlendirme yoluna gitmiştir. Bu açıdan eserlerinde geçen bazı vecihler onun, hem İstanbul Tarikinde olduğu hem de azîmetle hareket ettiği bilinerek değerlendirilmelidir.

İstanbul Tarîkinin özelliklerini, incelediği kıraat vecihlerini verirken uygulamış ve bu tarîkin metotlarını benimsemiştir. Yusuf Efendizâde'nin konuları incelemesinde İstanbul Tarîki ve İtilâf mesleğine göre diğer tarîk ve mesleklerden farklı olarak aşağıdaki uygulamaları göze çarpmaktadır:

İstiâze ve Besmele uygulamalarında vasl vecihlerini takdîm etmiş, sûre başlarında Besmele okumayanların vecihlerinde vasl bilâ besmeleyi sekt bilâ besmele uygulamasının önüne almıştır.

هم, کم gibi cemî mim'lerinin okunuşunda uygulanan sıla ve iskânlarda ise Mısır Tarîkinin aksine sıla uygulamasını öne alarak önce sıla, sonra iskân vechini tercih etmiştir. Bu cemî mim'leriyle medd-i munfasıl bir âyette birlikte gelecek olursa müellifimiz önce kasr ile sıla daha sonra da med ile iskân vechini uygulayarak sılayı kasr, iskânı da med ile yapmıştır.

Verş'in medd-i bedel uygulamalarında ise آمن kelimesinde olduğu gibi tûl-tevassut-kasr sıralamasını esas almıştır. Hemzeden önce lîn harfi gelince yine Verş'in uygulamasını önce tûl sonra tevassut olarak uygulamıştır. سَوَاءٌ ve benzeri kelimelerde olduğu gibi.

أَمْرٌ gibi hemze-i münekkere olan kelimelerde kıraat vecihlerini özellikle Halef'e göre sekt-tahkîk şeklinde sıralamış, vakf halinde ise sekt-tahkîk ve nakl vecihlerini eserlerinde belirtmiştir. Aynı uygulamalar Hallâd'a göre önce tahkîk sonra da sekt şeklindedir. Bu, aynı imamın râvîleri arasındaki farklılara işaret ettiği konular arasında sıklıkla geçmektedir.

في الأَرْضِ gibi lâm-1 ta'rifli kelimelerin vakfı hususunda özellikle Hamza'nın uygulamalarına eserlerinde yer vermiştir. İmam Hamza bu gibi kelimelerde önce sekt daha sonra nakl yapmaktadır.

Yusuf Efendizâde incelediği kıraat vecihlerini açıklarken âyetin başı veya sonu olarak meselelere yaklaşmamış, problem olarak gördüğü ve açıklama ihtiyacı hissettiği kısmı incelemiş ve kendi açısından sonuca kavuşturmuştur. Bu onun Tayfûr es-Se-

câvendî (560/1164)'nin belirlediği vakıf işâretlerine bağlı kalmadığını gösterir.

Onun eserlerine baktığımız zaman Kur'an-ı baştan sona kıraat vecihleri açısından ele almadığını da söyleyebiliriz. Açıklamaya çalıştığı âyetleri ihtilâf edilen konular açısından incelemiş ve sonuca ulaştırmıştır. Fakat incelediği âyetlerdeki tüm kıraat vecihlerini açıklama yoluna gitmemiştir. Bu, onun meseleleri uzatmadan kısa yoldan çözümlene yoluna gittiğini gösterir.

Yusuf Efendizâde dönemindeki ihtilâflı konuları da eserlerinde ele almış ve bu konularda sorumluluk duygusuyla hareket etmiştir. Bunun en güzel örneğini onun şaz kıraatlarla ilgili yaklaşımlarında görmekteyiz. Camilerde ve değişik kıraat meclislerinde artan şâz kıraatların okunmasını tehlikeli görmüş ve konuya hem kıraat ilmi hem de fıkıh ilmi açısından yaklaşmıştır. Bir diğer eserinde üzerinde ihtilaf edilen "dâd" harfinin okunmasını ele almış ve Saçaklızâde'ye konuyla ilgili bir reddiye yazmıştır. Duyarlı bir âlimden beklenen davranışları sergilemiş, bunları yaparken ilmî ve ahlakî sınırlar içinde hareket etmiştir.

Özellikle İbnü'l-Cezerî ve Kâsım b. Firrûh eş-Şâtıbî'nin eserlerinden istifade etmiş, Şâtıbiyye isimli eserdeki zor kısımları açıklayan bir de risâle yazmıştır. Bu risâlesinde Endülüste çokça uygulanan seba' tarîkini esas almış ve sonradan kıraat imamları arasında kabul edilen ve on imamdan olan Ebû Ca'fer, Ya'kûb ve Halefü'l-Âşir'in kıraat vecihlerini *Şerhu'l-Manzûme fi'l-Kırâât* isimli eserinde belirtmemiştir.

Yusuf Efendizâde Kur'an kelimelerinin lafzî yönlerini incelemiş ve kıraat-anlam ilişkilerine çok az değinmiştir. Kıraat ilmiyle ilgili yazmış olduğu eserlerinde bu açıdan kıraat-anlam ilişkilendirmeleri yoktur. Tefsir ilmiyle ilgili eserlerinde ise - Fatiha-Beled-Kevser sûrelerin tefsirleri - kıraat anlam ilişkilerini fazla detaya girmeden az da olsa açıklamıştır.

Genellikle onun eserleri sanki daha çok öğrenciler için ders notu mahiyetinde yazılmış gibi dir. Değişik eserlerinin içerik-

lerinin çoğunlukla aynı olması bu kanaatimizi desteklemektedir. Kısmen şâz kıraatların okunmasıyla ilgili yazdığı eseri, med risâlesi ve İmam Hamza'nın vakf halindeki uygulamalarını incelediği eserleri hariç tutulursa Onun, ele aldığı konuları tüm detaylarıyla incelememiş olduğunu ve sadece anlatmak istediği kısımları açıklamış olduğunu söyleyebiliriz.

Kıraat ilminin eğitim ve öğretimiyle ilgili açıklamalar ve uygulama örneklerini onun eserlerinde göremiyoruz. Yani Yusuf Efendizâde, "Kıraat ilmi bir öğrenciye nasıl öğretilir? Hangi kitaplarla eğitime başlanır? İleri seviyedekiler kıraat ilminin inceliklerine nasıl vakıf olabilirler?" gibi daha çok kıraat ilminin eğitim ve öğretim kısmını ilgilendiren hususlarda herhangi bir açıklama yapmamıştır.

Bu çalışma neticesinde kıraat ilmiyle ilgili belirginleşmiş tarîkler ve meslekler açısından karşılaştırmalı çalışmalara ihtiyaç olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle İstanbul-Mısır Tarîkleri ve bu tarîklerde oluşmuş İtilâf, Sûfi, Mutkin ve Atâullah meslekleri karşılaştırmalı olarak incelenmelidir. Bu konularda yapılan çalışmaların azlığı ve araştırmancının kendi içinde taşıdığı zorluklara rağmen bu husus önem arz etmektedir.

Kıraat-Hadis ilmi ilişkileri ve özellikle rivâyet malzemesinin değerlendirilmesinin yapılmamış olması kıraat ilminde karşımızda duran problemlerdendir. Hadis ilminde de döneminin ileri gelen âlimlerinden olan Yusuf Efendizâde'nin Buhârî şerhi ve Müslim üzerine yaptığı ama tamamlamadığı çalışmaları mutlaka bu gözle ve kıraat-hadis ilişkisi açısından ele alınmalıdır.

İslâmi ilimlerle ilgili ele aldığı diğer konular ve yazmış olduğu eserler ilgili ilim dallarında çalışan akademisyenlerimiz tarafından incelenip akademik dünyayla paylaşılmalıdır. Bu bizim saklı duran Osmanlı bilgi birikimini gün yüzüne çıkarmamız adına ecdâdımıza karşı bir vazifemizdir.

Ülkemizde kıraat ilmi okuyanların başucu kitabı olan Zübdetü'l-İrfân ile birlikte *İtilâf fi Vücûhi'l-İhtilâf ve Risâle fi'l-Med-*

dât isimli eserleri basılmasına rağmen, kıraat okuyanların kendisini yeterince tanımıyor olmaları bir eksiklik. Bu çalışmanın bu eksikliği gidereceğini ümit ediyoruz.

Diyanet İslam Ansiklopedisinde bir madde olarak alınması da bunun bir göstergesidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdizâde Hüseyin Hüsameddin (1939), *Amasya Tarihi*, İstanbul, 1328/1910, (I-IV).
- Abdulhâdi, Abdulhayy el-Fadlî, *el-Kırââtü'l-Kur'âniyye: Tarih ve Tarîf*, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1405/1985.
- Abdulmecit Okçu "İbn Şenebûz: Hayatı, Kırâat İlmindeki Yeri ve Resmi Hatta Muhalif Okuyuşları" *T.C. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2014, sy. 42.
- Açikel, Ayşe, *Kur'an'ın Cem'i İle İlgili Rivâyetler ve Tahlili*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Hadis Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2007.
- Adıgüzel, Mehmet, Kiraat İlminde Tarık-Senet Boyutu ve Konu İle İlgili Telif Edilen Eserler, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, sy. 16.
- Ahmet Hilmi, "Ravzatü'l-Kurrâ/İlm-i Vucûh-i Kırâet (I.Makale)", *Sırat-ı Müstakîm*, İstanbul, 1327.
- Akdemir M. Atilla, *Kiraat İlmi Eğitim ve Öğretim Metotları*, İFAV., İstanbul, 2015.
- , *Hâmid b. Abdülfettâh el-Palûvî Hayatı, İlmi Şahsiyeti, Eserleri ve Zübdetü'l-İrfân İsimli eserinin Metodolojik Tanıtımı ve Tahlili*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 1991.

- Aktepe, Münir, 'Ahmed III', *DİA*, İstanbul, 1989, (I-XLIV).
- Alemdar, Yusuf, *Osmanlı'da Dâru'l-Kurrâ Müessesesi ve Kıraat Öğretimi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2003.
- Altundağ, Mustafa, *Hata İddiaları Çerçevesinde Kur'an'ın Dil ve Yazım Özelliği*, Nurlar Neşriyat, Bakü, 2004.
- Âsım Efendi, *Kamûs Tercemesi*, İstanbul, 1305/1892.
- Askalânî, İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî bi Şerh-i Sâhihi'l-Buhârî*, (thk. Abdulazîz b. Abdillâh b. Bâz), Beyrut, 1996, (I-XV).
- Aşıkcutlu Emin, "Kıraat İlmini Temellendirmede Ahruf-i Seb'a Hadisi" *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2002.
- Atıyye Kabil Nasr, *Ğayetü'l-Mürîd fi İlmi't-Tecvîd*, Kahire, 2000.
- Aydın, Zeynel Abidin, *Hız. Osman Sonrası Dönemde Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Aynî, Bedruddîn Ahmed, *Umdetü'l-Kârî Şerhu Sâhihi'l-Buhârî, Dâru'l-Fikr*, trs. (I-XXV).
- Bağdatlı İsmail Paşa b. Muhammed Emin (1339/1920), *Hediyetü'l-Arifîn*, İstanbul, 1951-1955, (I-II).
- Baltacı, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul, 1976.
- Baysun, M. Cavit, 'Ahmet II', *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1965-1977, (I-XIII).
- Benli, Abdullah, Kur'an Tanımındaki Unsurların Tahlili, *Bilimname, XVIII*.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed b. Abdulğani, *İthâfu Fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erbeate Aşer* (thk. Şaban Muhammed İsmail), Alemü'l-Kütüb, İkinci Baskı, Beyrut, 1428/2007, (I-II).
- , *Muhtasarü İthâfu fudalâi'l-Beşer bi'l-Kirâati'l-Erbeate Aşer*, Dâru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1431/2010, (I-III).
- Beydâvî, Kâdî Nasıruddîn Ömer, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vil*, Beyrut, trs. (I-IV).

- Beyli, Ahmet, *el-İhtilâf Beyne'l-Kırâât*, Beyrut, 1418/1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhî (1884-1971), *Büyük Tefsir Tarihi* (Tabakâtü'l-Müfessirîn), İstanbul, 1974, (I-II).
- Birgivi, Muhammed b. Pîr Ali, *ed-Dürru'l-Yetîm*, İzmir, 1301.
- Birişik, Abdulhamit, *Kıraat İlmi ve Tarihi*, Emin Yayınları, İkinci Baskı, Bursa, 2014.
- Bozkurt, Nebi, "Dâru'l-Kurrâ", *DiA.*, İstanbul, 1994, (I-XLIV).
- Brockelmann, Carl, *Geshichte Der Arabischen Literatur*, Leiden, 1943-1949, (I-II).
- Bursalı, M. Tahir (1861-1924), *Ulemâ-i Osmâniyeden Altı Zâtın Terceme-i Hâli*, İstanbul, 1321.
- , *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul, 1972-1975.
- Ca'berî, Ebû İshak İbrahim b. Ömer, *Ukûdü'l-Cümân fî Tecvidi'l-Kur'an*, Süleymaniye, Kılıç Ali Paşa, 1029/7.
- Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü*, TDV. Ankara, 1991.
- Cihan, Ahmet Kamil, "Fatih Dönemi Düşünce Hayatına Bakış", <http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi>, 14.01.2009.
- Çetin Abdurrahman, *Kur'an Okuma Esasları*, Emin Yayınları, Sekizinci Baskı, Bursa, 2010.
- , *Kıraatlerin Tefsire Etkisi*, Marifet Yayınları, İstanbul, 2001.
- , *Kur'an İlimleri ve Kur'an-ı Kerim Tarihi*, Dergâh Yayınları, Birinci Baskı, İstanbul, 1982.
- , *Kur'an-ı Kerim'in indirildiği Yedi Harf ve Kıraatlar*, İstanbul, 2005.
- Çetin, M. Nihat, "Arap yazısı", *DİA*, İstanbul, 1991, (I-XLIV).
- Dağ, Mehmet, "Kıraat İlminde Şaz Kavramı -Kavramın Anlamsal Dönüşümü ve Gerçek Anlamın Tesbitine Dair-" *Marife*, yıl, 7, sy. 2, Güz, 2007.
- , "Kıraat İlminin Akademik Serencamı-Araştırma Mantığı Biçimi Üzerine-", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl: 17, sy. 56, 2013.

- , *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, İSAM Yayınları, İstanbul, 2011.
- Dâni, Ebû Amr Osman b. Said, *el- Mukni' fi Ma'rifeti Mersûmi Mesâhifi Ehli'l-Emsâr* (thk. Muhammed Ahmed Dahmân), Matbaatu't-Terakkî, Dımeşk, 1940.
- , *Câmiu'l-Beyân fi' -Kırââti's-Seb'*, (thk. Abdurrahman et-Tarhûnî vd.), Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1427/2006, (I-III).
- , *et-Teyisir fi'l-Kırââti's-Seb'*, Mektebetü's-Sahâbe, Birinci Baskı, Kahire, 1429/2008.
- Dâvûdî, Safvân, *Kavâidü't-Tecvid*, Şam, 1431/2010.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an Tarihi*, İFAV, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2010.
- , *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İFAV, İkinci Baskı, İstanbul, 2011.
- Dereli, M. Vehbi, *Kur'an Muhtevası ve Yorumu*, Fecr Yayınları, Ankara, 2011.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed, *İthâfu Fudelâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbe'ati Aşer* (thk. Abbâğ, Ali Muhammed), Mısır, 1359/1940.
- Doğan, İshak, *Osmanlı Müfessirleri*, İz Yayıncılık İnceleme Araştırma Dizisi 231, İstanbul.
- Draz, Abdullah, *Kur'an'a Giriş*, (çev. Akdemir, Salih), Otto, Beşinci Baskı, Ankara, 2012.
- Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail, *İbrâzü'l-Meânî min Hırzi'l-Emânî*, (nşr. İbrahim Atve), Kahire, 1982.
- Ebû Şehbe, Muhammed b. Muhammed, *el-Medhal li Dirâsâti'l-Kur'an*, Mektebetü's-Sünne, Kahire, 1423/2003.
- Ebu'l-Âkif Muhammed Emin, *Umdetü'l-Hullân fi İdâhi Zübdetü'l-Irfân*, İstanbul, 1287.
- el-Câbirî, Muhammed Âbid, *Kur'an'a Giriş* (trc. Muhammed Coşkun), İlim Yurdu, İstanbul, 2010.
- el-Cezerî, Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Kahire, 1977.

- el-Cüreysî, Muhammed Mekki Nasr, *Nihâyetü'l-Kavli'l-Müfid fi Tecvidi'l-Kur'ân'il-Mecîd*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ikinci Baskı, Lübnan, 2012.
- el-İslambûlî, Ebu'l-Hasen Mustafa b. El-Hasen b. Ya'kûb, “*Zikru Terâcimi'ş-Şuyûh ve Menâkibihim*”, *Mürşidü't-Talebe ilâ Ma'rifeti Turuki't-Tayyibe*, Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, 29.
- Eroğlu, Ali, “İbn Mihrân en-Nisâbüri”, *DİA*, İstanbul, 1999, (I-XLIV).
- Ersöz, İsmet, *Kur'an Tarihi*, Ravza Yayınları, İstanbul, 1996.
- Fehd b. Abdurrahman er-Rûmî, *Dirâsât fi Ulûmi'l- Kur'an*, Riyâd, 1430/2009.
- Fırat, Yavuz, “Kıraat İlmi ve Tarikler”, *Erciyes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011/2, sy.13.
- Hafeyân, Ahmed Mahmud, *Eşheru'l-Mustalehât fi Fenni'l-Edâ ve İlmi'l-Kırâât*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Birinci Baskı, Beyrut, 1422/2001.
- Hamidullah, Muhammed, *Kur'an-ı Kerim Tarihi ve Türkçe Tefsirler Bibliyografyası* (trc. M. Sait Mutlu), İstanbul, 1965.
- , *Kur'an-ı Kerim Tarihi*, (çev. Salih Tuğ), MÜİAVY., İstanbul, 1993.
- Hastaoğlu, Kadir, *Meşhur Kıraatlerden Ebû Ca'fer Kırâati*, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa, 1997.
- Hatîb, Abdullatif, *Mu'cemü'l-Kırâât*, Şam, 2000, (I-XI).
- Hendâvî, Ali İsmail, *Şerhu'ş-Şâtıbiyye fi'l-Kırââti's-Seb'*, Dâru'l-İman, iskenderiyye, 2011.
- Heyet (Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş), *Kur'an Yolu (Türkçe Meal ve Tefsir)*, (I-V).
- Hüsni, Şeyh Osman, *Hakku't-Tilâveh*, Mekke, 1429/2008.
- İbn Atıyye, Ebû Bekr, *Mukaddimetân* (tsh. Arthur Jeffery), Mısır, 1954.
- İbn Ebî Dâvûd, *Kitâbü'l-Mesâhif*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1405/1985.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mukarrem, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut, trs.

- İbn Mücâhid, Ahmed b. Musa b. El-Abbâs, *Kitâbü's-Seba' fi'l-Kırâât* (thk. Şevki Zayf), Mısır, trs.
- İbnü'l Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed, *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd*, (thk. Ğanim Kaddûrî), Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, Beyrut, 1407/1986.
- , *Câmiu'l-Esânîd*, Süleymaniye Ktp., Dâr-u Mesnevî, 11.
- , *Gâyetü'n-Nihâye fi Tabakâti'l-Kurrâ'*, Beyrut, 1980.
- , *ed-Dürretü'l-Mudıyye fi'l-Kırââti's-Selâsi'l-Merziyye* (thk. Eymen Rüşdi Süveyd), Mektebetü İbni'l-Cezerî, Birinci Baskı, Şam, 1431/2010.
- , *en-Neşr fi Kırââti'l-Aşr* (Necip el-Macidi), Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 1431/2010.
- , *et-Temhîd fi İlmi't-Tecvîd* (thk. Ğanim Kaddûrî), Müessesetü'r-Risâle, Birinci Baskı, 1407/1986.
- , *Takribü'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr* (thk. Cemalüddin Muhammed Şeref), Kahire, trs.
- , *Tayyibetü'n-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr*, Üçüncü Baskı, Medine, 1426/2005.
- İbrahim, Nebil b. Muhammed, *İlmü'l-Kırâât*, Mektebetü't-Tevbe, Birinci Baskı, Riyat, 1421/2000.
- İlgürel, Mücteba, 'Ahmed II', *DİA*, İstanbul, 1989, (I-XLIV).
- İslam Türk Ansklopedisi, İstanbul, 1360/1941, (I-II).
- İsmet Efendi (1845-1904), *Tekmiletu's-Şekâyık fi Hakkı Ehli'l-Hakâyık*, İstanbul 1989.
- İzmirli, İsmail Hakkı, *Tarih-i Kur'an*, Böre Yayınları, İstanbul, 1956.
- Kâdî, Abdulfettah, *el-Kırââtü'l-Aşr ve Tevcihuha min Lüğati'l-Arab*, Beyrut, 1401/1981.
- , *el-Kırââtü's-Şâzze ve Tevcihuha min Lüğati'l-Arap*, Mısır, ty.
- Karabâşi, Şeyh Abdurrahman, *Karabaş Tecvidi*, İstanbul, 1323.
- Karaçam, İsmail, *Kıraat İlminin Kur'an Tefsirindeki Yeri ve Mütevâtir Kiraatların Yorum Farklılıklarına Etkisi*, İstanbul, 1996.
- , *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, İFAV, Onyedinci Baskı, İstanbul, 2010.
- , *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kırâatı*, İstanbul, 1974.
- Kastallâni, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed, *Letâifü'l-İşârât fi Fünûni'l-Kırâat*, Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih, 32.

- Kattân, Mennâ', *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'an*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993.
- Kehhale, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l- Müellifin Terâcimi Musannifi'l-Kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut, 1957, (I-XV).
- Kemal, Adil Ahmet, *Ulûmu'l-Kur'an*, Kahire, 1394/1974.
- Keskiöğlü, Osman, *Nüzûlünden Günümüze Kur'an-ı Kerim Bilgileri*, Ankara, 1987.
- Kettanizâde, Ebû Tahir Muhammed b. Mustafa b. İbrahim en-Na'îmi, *Mütkenü'r-Ravâye fî Ulûmi'l-Kirâe ve'd-Dirâye*, Süleymaniye Kütüphanesi, Bağdatlı, 21.
- Kevserî, Muhammed Zâhid (1879/1952), *et-Tahrîru'l-Vecîz fîma Yebteğîhi'l-Müstecîz*, Mısır, 1360.
- Kırş, Ebû Abdurrahman Cemâl, *İlmü't-Tecvid li'l-Mütekaddimîn*, Dâru ibni'l-Cevzi, Üçüncü Baskı, Riyad, 1427/2008.
- Mahmud Ahmed Saîd, *Tarihu'l-Kirâât ve'l-Kurrâ*, Dâru'l-İman, Birinci Baskı, İskenderiyye, 2011.
- Mansûrî, Ali b. Süleyman b. Abdillâh, *İcâzetün fî Kirââti's-Seb'i ve'l 'Aşr ve't-Takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi.
- Mar'aşî, Saçaklızâde Muhammed b. Ebû Bekir, *Beyânü Cühdi'l-Mukîll*, Konya, 1286.
- Marifet, Muhammed Hâdî, *Kur'an İlimleri*, Kevser Yayınları, İstanbul, 2009.
- Maşalı, Mehmet Emin, *Kur'an'ın Metin Yapısı Mushaf Tarihi ve İmlâsı*, İlahiyat, Birinci Baskı, Ankara, 2004.
- Mehmed Zihni Efendi, *el-Kavlü's-Sedîd fî İlmî't-Tecvid*, İstanbul, 1328.
- Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-İbâne an Meâni'l-Kirâât*, Beyrut, 1971.
- , *et-Tebşıra*, Nuruosmaniye, 45.
- Muhammed Emin Efendi (Abdullah Efendizâde), *Zuhru'l-Erib fî İdâhi'l-Cem'i bi't-Takrîb*, Süleymaniye Kütüphanesi, İbrahim Efendi, 11.
- Muhtar, Muhammed, *Tarihu'l-Kirâât fi'l-Meşrig ve'l-Mağrib*, İsesco, 1422/2001.

- Muradî Muhammed Halil b. Ali b. Muhammed (1206/1791), *Silkü'd-Dürer fî A'yâni'l-Karnî's-Saniye Aşer*, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut,(1418/1997) Birinci Baskı, (I-IV).
- Müstakîmzâde, Süleyman Sadeddin (1202/1787), *Tuhfei Hattâtîn*, İstanbul, 1928.
- Nasr, Atıyye Kâbil, *Ğayetü'l-Mürîd fî İlmi't-Tecvid*, Dâru't-Takvâ,, Yedinci Baskı, Kahire, trs.
- Nevevî, Muhyiddîn, *Şerh-u Sahih-i Müslim*, Beyrut, 1401/1980.
- Nöldeke Theodor, Schwally Friedrich, *Kur'an Tarihi* (çev. Sencer, Muammer) İlke Yayınları, 1970.
- Nüveyhiz, Adil, *Mu'cemü'l-Müfessirîn min Sadri'l-İslâm hatte'l-Asri'l-Hâzır* (Hasan Halid), Beyrut, Müessesetü Nüveyhiz, Birinci Baskı, 1403/1983, (I-II).
- Ocak, Ahmet Yaşar, 'İbn Kemal'in Yaşadığı XV ve XVI Asırlar Türkiye'sinde İlim ve Fikir Hayatı', *ŞİS*. TDV yay. Ankara 1986.
- Orhonlu, Cengiz, 'Ahmed II', *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1965-1977, (I-XIII).
- Osman, Hüsnî Şeyh, *Hakku't-Tilâveh*, Mekke, 1429/2008.
- Öge, Ali, "Ebu'l-Alâ el-Hemedânî ve Kırââtı Ebî Hanifeti'n-Nümân İsimli Risâlesi", *NEÜİFD.*, Güz, 2013, sy. 36.
- , "Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertil Âyetlerinin Yorumlama Biçimi", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, yıl 13, sayı 25, Ocak-Haziran 2015.
- , *Kur'an Bilgisi Soru Bankası*, Kitap Dünyası, Dördüncü Baskı, Konya, 2014. (M.Vehbi Dereli'yle birlikte)
- Önder, Muharrem, "Şaz Kiraatlar ve İslam Hukuku Açısından Değeri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy.13, Nisan 2009.
- Özsoy, Ömer, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, İlahiyat, Birinci Baskı, Ankara, 2002.
- Öztoprak, Sirâceddîn, *Kur'an Kırââtı-Kırâât-ı Aşere*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2005.
- Öztürk, Hayreddin, *Ebedî Mucize Kur'an Yazılması ve Toplanması*, Ensar Neşriyat, Üçüncü Baskı, İstanbul, 2005.
- Öztürk, Mustafa, *Kur'an Dili ve Retoriği- Kur'an Metninin Dokusu Üzerine Tartışmalar*, Kitabiyât, İkinci Baskı, Ankara, 2006.

- Palûvî, Hamid b. Abdülfettâh, *Zübdetü'l-İrfân*, Hilal Yayınları 71, İstanbul, trs.
- Purtul, İrfan, "Fatih Devri ve Bilim Hayatı", www.forumel.biz/fatih-devri, 14.08.2008.
- Rafîi, Mustafa Sadık, *İ'câzu'l-Kur'an*, Mısır, 1926.
- Rûmî, Fehd b. Abdirrahman, *Dirasât fî Ulûmi'l-Kur'an*, On altıncı Baskı, Riyad, 1430/2009.
- Saçaklızâde, Muhammed b. Ebû Bekir, *Cühdü'l-Mukill* (thk. Salim Kuddûrî Hamed), Birinci Baskı, Amman, 1422/2001.
- Sağman, Ali Rıza, *Sağman Tecvidi*, İstanbul, 1955.
- Sâlih, Subhî, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları* (çev. Kandemir. M. Yaşar), İstanbul, 1996.
- Sindî, Abdülgayyum b. Abdulğafûr, *et-Teshîl fî Kavâidi't-Tertîl*, Mektebetü'l-Esedî, Üçüncü Baskı, Mekke, 1427/2006.
- , *Safahât fî Ulûmi'l-Kırâât*, el-Mektebetü'l-İmdâdiyye, Üçüncü Baskı, Mekke, 1430/2010.
- Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Dâr-u İbn Kesîr, Beyrut 1993, (I-II).
- Şaban, Muhammed İsmail, *el-Medhâl ilâ İlmi'l-Kırâât*, Mekke, 2011.
- Şâtîbî, Kasım b. Firrûh, *Hırzu'l-Emânî ve Vechü't-Tehânî*, İkinci Baskı, Riyat, 1425/2003.
- Şaycı, Ömer Halife, *el-Mu'cemü't-Tecvidiyyü li Eşheri Elfâzı İlmi't-Tecvid*, Ğarrâs, Birinci Baskı, 1431/2010.
- Şemseddin Sami, (1850-1904), *Kâmusu'l-A'lâm*, İstanbul, 1308, (I-VI).
- Şen, Ziya, *Kur'an'ın Metinleşme Süreci*, İstanbul, 2007.
- Tatvîl, Seyyid Rızık, *Fî Ulûmi'l-Kırâât Medhal ve Dirâse ve Tahkîk*, Birinci Baskı, Mekke, 1405/1985.
- Temel, Nihat, "Şâz Kiraatlar ve Yorum Farklılıklarına Etkisi", *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları-III Tartışmalı İlmi Toplantı*, İstanbul, 2002.
- , *Kırâat ve Tecvid İstilahları*, İFAV, İkinci Baskı, İstanbul, 2009.
- Tetik, Necati, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kiraat İlminin Ta'limi*, İşaret Yayınları, 34, İstanbul, 1990.

- , “Osmanlı’da Kırâat İlmî ve Tedrîsî”, *www.tarihtarih.com.383978* (04/08/2015).
- Tobay, Ahmet, *Yusuf Efendizâde Abdullah Hilmi ve Hadis Şerhçiliğindeki Yeri*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir-Hadis Bölümü Hadis Anabilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul, 1991.
- Unat, Yavuz, Gökdoğan Melek Dosay, “Fatih Dönemi (1451- 1481) Bilim Anlayışı ve Bilim Adamları”, *http://unat/ya*, 14.12.2008.
- Uzunçarşılılı, İsmail Hakkı (1888/1977) *Osmanlı Devletinin İlimiye Teşkilatı*, Ankara, 1984.
- Ünal, Mehmet, “Kur’an’ın Metinleşme Tarihi”, *Tefsir El Kitabı* (ed. Mehmet Akif Koç), Grafiker, Ankara, 2012.
- , *Kur’an’ın Anlaşılmasında Kıraat Farklılıklarının Rolü*, Fecr, Ankara, 2005.
- , Kur’an’ın Fonetik Naklinin Tarihi (Kıraat İlmî ve Kısa Tarihi), *Tefsir El Kitabı* (ed. M. Akif Koç), Grafiker, Ankara, 2012.
- Varol, Hasan Hüseyin, *Yeni Karabaş Tecvidi*, Ondördüncü Baskı, Konya, 2010.
- Yıldırım, Suat, *Ana Hatlarıyla Kur’an-ı Kerim ve Kur’an İlimlerine Giriş*, Ensar, Yedinci Baskı, İstanbul, 2011.
- Yusuf Efendizâde, Abdullah Hilmi, *Risâletü’r-Reddiyyât fi’l-Dât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 1261/7.
- , *Bezlü Nakdi’l-Efkâr li Mutâleati Metâli’l-Envâr*, SK., 178.
- , *el- İtilâf fi Vucûhi’l-İhtilâf*, Hacı Selim Ağa, 4.
- , *el-Kelâmü’s-Seniyyi fi Mevlidi’l-Mustafa*, Milet, Ali Emîrî Efendi, 4637/4.
- , *en-Nefhatü’l-Fâiha fi Tefsîri Sûrati’l-Fâtîha*, Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 44.
- , *Esmâ-ü Ashâb-ı Bedr*, Nuruosmaniye, 3046.
- , *Hallü İşkâlâtî’t-Tayyibe*, Hacı Selim Ağa, Üsküdar, 5.
- , *Hâşîye alâ Hâşiyâti Kara Dâvûd*, Köprülü III/291.

- , *Hâşiyeye alâ Hâşiyeti Hasan ez-Zibârî alâ Şerhu'l-İsâm*, SK., Es'ad Efendi, 3021/1.
- , *Hâşiyeye alâ Hâşiyeti'l-Hayâlî*, SK., Aşır Efendi, 188.
- , *Hâşiyeye alâ Şerhi Hidâyeti'l-Hikme mea Havâşihî'l-Lârî*, SK., Giresun, 70.
- , *İnâyetü'l-Meliki'l-Mün'im li Sâhihi Müsim*, Nuruosmâniye, 1042.
- , *Mes'eletü âlâne fî İlmi Vucûhi'l-Kur'an*, Laleli, 122, vr. 97b-106b.
- , *Mirâciyye*, Milet Ali Emîri Efendi, 222.
- , *Necâhu'l-Kârî li Şerhi Sahihî'l-Buhârî*, SK., Fatih, 244.
- , *Reddi'l-Kırâeti bi's-Şevâz*, Fatih, 5328/2.
- , *Risâle fî Halli Ba'zî'l-İşkâlât*, SK., İbrahim Efendi, 66/2.
- , *Risâle fî Tahkiki B'azı Vucûhi'l-Kırâeti fi's-Şâtıbiyye*, Hacı Selim Ağa, 5/5.
- , *Risâle fî Vahdeti'l-Vucûd*, Ali Emîri Efendi, Şer'iyye, 1104/7.
- , *Risâle fî Vakfi'l-Hemze*, SK., Mihrişah Sultan, 2.
- , *Risâletü fî Hukmi'l-Kırâeti bi'l-Kırââtî's-Şevâz*, (thk. Hamdân, Ömer Yusuf), Mektebetü'l-İslâmî, Amman, Birinci baskı, 1425/2004.
- , *Risâletü'l-Meddât*, (thk. Cürmî, İbrahim Muhammed), Dâr-u Ammâr, Amman, Birinci Baskı, 1420/2000.
- , *Risâletü'r-Reddiyât fi'd-Dât*, Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 1261/7.
- , *Şerhu'l-Manzûme fî'l-Kırâât*, Kastamonu Kütüphanesi, 19 hk 208/1.
- , *Ta'lîka alâ Tefsîri'l-Kâzı fî Kavlihi Teâlâ "Tâhâ ma Enzelnâ Aleyke'l-Kur'âne li Teşkâ*, Hamidiye 1261/6.
- Yüksel, Ali Osman, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, İFAV, İstanbul, 1996.

- , *Ulümü'l-Kur'an Kaynaklarında İbnü'l-Cezerî ve Tayyibesi*, İstanbul, 1993.
- Zebidî, Muhammed Mutezâ, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Matbaatu Hayriyye, Birinci Baskı, Mısır, 1306/1888.
- Zehebî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Ma'rifetu'l-Kurrâi'l-Kibâr ale't-Tabâkâti'l-A'sâr* (thk. Altıkulaç, Tayyar), İstanbul, 1995, (I-IV).
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-Irfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Kahire, 1943.
- Zerkeşi, Bedruddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhan fî Ulûmi'l-Kur'an*, (thk. Komisyon), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1994, (I-IV).
- Zerzûr, Adnan Muhammed, *Ulûmu'l-Kur'an/Medhâl ilâ Tefsiri'l-Kur'an ve Beyâni İ'câzihi*, Beyrut, 1991.
- Zincânî, Ebû Abdullâh, *Tarihu'l-Kur'an*, Beyrut, 1388/1969.
- Zirikli, Hayreddin (1396/1976), *el-A'lâm Kâmûsu Terâcim li Eşheri'r-Ricâl ve'n-Nisâ Mine'l-Arab ve'l-Müsta'rabin ve'l-Müsteşrikîn*, Beyrut, 1984, (I-VIII).

YÖNETİCİLERE TAVSİYELER (SİYASİ-İKTİSADİ-SOSYAL)

1. Hasetçiye meyletme!
2. Nimete nankörlük edene iyilikte bulunma!
3. Düşmana yataklık etme!
4. Söz taşıyan kovucunun söylediklerini tasdik etme!
5. Haini emin kabul etme!
6. Fasıklarla dostluk kurma!
7. İkiyüzlü olanları övme!
8. Hiç kimseyi hakir, aşağı görme!
9. Övünüp kibirlenme!
10. Kendini beğenme!
11. Şımarık, gururlanarak yürüme!
12. Azgın ve sapık kimselere tabi olma ve onlara uyma!
13. Hafif, basit olanlarla, Hakta tanımayanlarla, malını ölçsüz savuran cahillerle düşüp kalkma!
14. Senden önce, geçmiş asırlarda yaşayan helak olmuş milletlerdeki başkan ve hükümdarların hallerinden ve okubetlerinden ibret ol!
15. Yaptığın iyiliği başa kasma. Bütün işlerinde Allah Teâlâ'dan yardım iste ve hayırlı kılmasını dile!
16. Sırlarını sırdaşından başkasına açma! Hilesini sezdiğin kişiye asla güvenme!
17. Amirine akıl verme, yol göstermeye kalkışma; arz et!
18. Amirinle mümkün merbeste "ben" ve "benim" ile başlayan cümlelerle konuşma!
19. Unutma ki âmirin, senin yaşadığını ve yaşayacaklarını daha evvelden yaşamış bir insandır!
20. Amirine senin ve iş hakkında başka bazı kaynaklardan da bilgi gittiğini unutma!
21. Amirini aşarak bir üst makama gitme!
22. Sadece şikâyetçiyi dinleyerek kimse hakkında tek taraflı hüküm verme!
23. Yanında çalışanların borcundan, hastasından, yaşlısından, tahsildeki çocuğundan haberin olsun!
24. Âmir de hata eder. Hata ettiğin zaman büyük bir alçakgönüllülükle özür dile, hiçbir şey kaybetmezsin!
25. İş yerini aynı zamanda bir mektep kabul et. Hem öğren, hem öğret. En hayırlı miras insandır!
26. Saldırgan, tenkitçi, alaycı olma ve karamsarlık yayma. Öyle sevecen ol ki insanlar seni özlesinler!
27. Kur'an-ı Kerim'i öğren ve oku. İlmihalini bil ve yaşa. Bir doğu ve bir batı lisanına hakkıyla vakif ol!
28. Mesleğinle ilgili çalış. Hep yeni dostluklar kur, araştırmalar yap, yenilikleri takip et! Dünyayı tanı!
29. Randevularına dikkatli ve sadakatli ol!
30. İşlerini günü gününe yap. "Yarın yaparım" diyenler zarar etti. "hadis-i şerifini hep aklında bulundur"
31. Evlilikte "boşanma", iş hayatında "istifa ederim" sözünü kullanma. Bunların her ikisi de bir kere kullanılır!
32. Edepli ol. Edep insanın başındaki görünmez taçtır!
33. İyagin yere bassın, içinden çıktığın cemiyeti unutma. Hep beş yıldız otelleri değil, arada bir kenar semtleri, fakir insanların ve umumi nakil vasıtalarını hatırla. Bu vasıtalara bin ve o insanlara git. Oralarda da çok şeyler öğrendiğini göreceksin!

34. Herkese karşı adaletle ve ihsan ile muamele edersen, onlar da sana itaatte bulunup, her istediğini kolaylıkla yaparlar!
35. Vaadinizden ve sözünüzden hiçbir zaman dönmeyin!
36. Halkın güvenini kazanın ve kendilerini, onların iyiliği için çalıştığınıza inandırın; bu konuda samimi olun!
37. Haksız kazanç ve ahıksızlıklara düşmemeleri için memurlarınıza ve çalışanlarınıza yeterince maaş ödeyin!
38. Memurlarınızı ve çalışanlarınızı seçerken zalim yöneticilere hizmet etmemiş, devletin suçlarından ve zulümlerinden kaçınmış, adil ve hasbi olmalarına dikkat edin!
39. Yardımcılarınızı doğru, dürüst ve nazik kişilerden seçin. Bunlar arasında da çıkar ummadan ve korkmadan acı gerçekleri söyleyebilenleri tercih edin!
40. Taraf tutmayın. Bazı insanları kayırmayın. Bu tür davranışlar sizi zulme ve despotluğa sevk eder!
41. Dikkat et, şaşırma, aslına unutma!
42. Bir gün adalet ile hükmetmek, altmış senelik ibadetten efaldır!
43. Ülken senin evindir, insanları ev halkındır. Babana ve annene lütufla, kardeşlerine ve çocuklarına iyilik ile muamele et!
44. Yaşlıları baban yerine koy, gençleri kardeşin kabul eyle, çocukları da kendi çocukların gibi düşün. Kadınları ise kız kardeşin ve annen kabul et. Onlara babana, annene, kardeşine ve çocuklarına yaptığın gibi muamele et!
45. Adalet hususunda herkese eşit muamele et!
46. Akıllı ve dindar kimselerle beraber ol. Katı kalpli ve zalim kimselerden uzak dur!
47. Gurur ve kibire kapılma. İyileri kendine yakın tut. Kötülerden uzak dur. Hırslı kişilere dikkat et!
48. İşinde öfkeli olma. Öfkeli yöneticilerin ülkesi de saltanatı da zarar görür!
49. Eğer iki dünyada da mutluluk ve kurtuluş dilersen harama karışma, zulüm etme, kan dökme, düşmanlık besleme, kin gütmeye, içki içme, bozgunculuk yapma. Bunlar insana ve devlete, millete ve saltanata mutlaka zarar verir!
50. Affınız o kadar büyük olsun ki ona denk suç işleyecek adam bulunmasın!
51. İyi kanun yap, iyi kanun koy, kötü kanun yapan kimse daha hayatta iken ölmüş demektir!
52. İster ailenizi yönetiniz, ister dairenizi yönetiniz, ister üniversitenizi yönetiniz, ister devletinizi yönetiniz fark etmez; etrafınıza hep adalet rüzgârlarını estiriniz. Adalet rüzgârınızın içine af kokusu katınız!

MehirVakfı
Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı

Musalla Bağları Mh. Eski Kunduraçlar Sanayi Sarmış Sk. No: 2
Tel : 0332 236 14 60 Fax : 236 14 65 - Selçuklu/KONYA

www.mehir.org

TİCARİ TAVSİYELER

1. Sermayeniz kadar iş yapınız.
2. Banka kredisi kullanmayınız.
3. Uzun vadeli mal satmayınız.
4. Borçlu kimsenin malı olmaz.
5. Tüm işlerinizi ve hayatınızı güzel ahlak üzerine bina ediniz.
6. Döviz ile borçlanmayınız. Yatırımlarınızı Türk Lirası ile yapınız.
7. Sivil Toplum Kuruluşlarına üye olunuz. (Siyasi - İktisadi - Sosyal)
8. Hep iyi düşününüz ve iyilik yapınız. (İnsanlara - Hayvanlara - Doğaya)
9. Mümkün olduğunca borçlanmayınız. Çünkü borç, Nebi diliyle " Gece dert, gündüz zilletir."
10. Alışverişlerinizde dürüst olunuz. Ortaklarınıza ve müşterilerinize ihanet etmeyiniz. Bu sizin için daha hayırlıdır.
11. Alışverişlerinizde dürüst olunuz. Satan taraf iseniz alanı aldığını pişman etmeyiniz. Alan taraf iseniz önce iyice araştırıp aldanmamaya gayret ediniz.
12. Bir insanın borcunu geciktirip alacaklısının hakkını enflasyona eritmesi zulümdür. Tefeciliğin tersinden yapılmasıdır.
13. Hayatınızın dünyevileşmesine izin vermeyiniz. Allah Rasûlü bu ümmetin felaketinin dünya sevgisinden olacağını ifade etmiştir.
14. Para, çağdaş dünyada bir mübadele aracı olduğu kadar bir savaş aracıdır da. Bir insan harcadığı her kurşun kime gittiğini iyi bilmek, kendisine kurşun olarak geri dönmeyeceğinden emin olmak zorundadır.
15. Parasal ilişkiler, çağdaş beşeri münasebetlerin baraj dersidir. Bu dersten kalanlar diğer tüm derslerden geçseler de beşeri münasebetlerden sınıfta kalmış sayılırlar.
16. Para ve kadınla sınanmak sınavların en zorudur. Şehvet/dünyaya düşkünlük, çağdaş insanın yumuşak karnıdır. Yokluğa sabretmek her kişi, varlığa sabretmek er kişi kârdır.
17. Kapitalizmin son icadı olan taksit tuzağına düşmeyiniz. Gücünüzün yetmediği bir malı ya tasarruflarınızla ya da yakın dost ve çevre arasında oluşturacağınız karz-ı hasen sandığıyla dönüşümlü olarak ama mutlaka peşin fiyatına almaya gayret ediniz.

MehirVakfı
Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı

Musalla Bağları Mh. Eski Kunduraçılar Sanayi Sarnıç Sk. No: 2
Tel : 0332 236 14 60 Fax : 236 14 65 - Selçuklu/KONYA

www.mehir.org

ANNE-BABANIN EVLENDİRDİKLERİ ÇOCUKLARINA KARŞI DAVRANIŞLARI

1- Gelin veya damadın seçiminde Kur'an-ı Kerim'de (Nur Suresi 24/32. Ayetler) ve Hz. Peygamber'in hadislerinde (Buhari, "Nikâh", 15; Müslim, "Radâ", 4, 8, 53, 54) güzel ahlakın her zaman öncelenmesini istediği sürekli hatırd tutulmalıdır.

2- Kızını gelin eden anne kızının kendi evinden çıkıp bir başka aileye gelin gittiğinin bilincinde olmalıdır. Artık onun, istediğinde çağırıldığı, hizmetine davet ettiğinde geldiği kızı olmadığını, onun bir kocasının var olduğunu ve öncelikle ona karşı sorumluluğu bulunduğunu bilmeli ve ona göre davranmalıdır. Bir Arap kadının kızını gelin ederken söylediği şu sözü hep hatırd tutmalıdır: "Kızım kocana cariye ol ki o da sana köle olsun."

3- Bir kadının öncelikle görevi ev işlerini gerektiği gibi yürütebilme, kocasını el içinde mahcup etmeme ve çocuk yetiştirme. Anne gelin etmeden önce kızına kadınlık görevini kendisine sıklıkla başvurmamaya biçimde öğretmeli ve kocaya hazır halde göndermelidir. Bunlar annenin kızına karşı vazifesidir. Hz. Peygamber'in Hz. Ali ve Hz. Fâtıma'yı evlendirirken söylediği söz budur. Diğer taraftan anne-baba da oğluna eşine karşı sorumluluk bilincini aşlamalıdır.

4- "Çok muhabbet tez ayrılık getirir." sözünde olduğu üzere kız sanki hiç o evden çıkmamış da damat iç güveyisi alınmış gibi her zaman kızı ve damadıyla beraber olma gayreti içerisinde girilmelidir. Tersinden bakıldığında da erkeğin ailesi sanki oğulları hiç evlenmemiş gibi davranarak oğlunun peşinde olmamalıdır. Özellikle gelin ve oğlun kendi başlarına bir evde kalmaları imkânı varken illa ki anne-baba ile birlikte oturma mecburiyetinde bırakılmamalıdır.

5- Ebeveyn, çocukları istişare açısından bilgilerine başvurduğunda yönetici, emredici, işlerine müdahale anlamı taşıyan bir pozisyonunda olmamalıdır. Buna karşın, ilgisiz ve umursamaz bir tavırda değil, tavsiye edici ve gerektiğinde uyarıcı olmalı, denetleyici bir yaklaşım içinde olmamalı ya da öyle bir intiba oluşturmamalıdır.

6- Her iki taraf da kesinlikle gelinler ve damatlar arasında ayrımcılık hissi verecek bir tavır içinde olmamalıdır. Torunlar açısından da aynı hassasiyet gösterilmelidir.

7- Kayınvalide ya da kayınpeder her zaman tecrübeli bir öğretmen ya da akil insan pozisyonunda bulunabilmelidir.

8- Damadın anne-babası gelinin, gelinin anne-babası damadın ailesini yönetmeye kalkmamalı, aileler birbirlerine gereksiz müdahalelerde bulunmamalıdır.

9- Kızın ailesi sürekli olarak gereksiz yere kızının faziletlerinden, erkeğin ailesi de oğullarının üstünlüklerinden bahsederek psikolojik bir müdahale görüntüsü vermemelidir.

10- Kızın ailesi kızlarını, erkeğin ailesi oğullarını kıskanmaktan vazgeçmelidir.

11- Anneler ve babalar evlendirdikleri çocukların eylemlerinden kendilerinin sorumlu olabilecekleri bir donanımda bulduklarını bilerek her türlü faaliyetlerine müdahaleden vazgeçmelidirler. Ebeveynler şunu iyi bilmelidir ki çocukları ellerinde iken eğitmemişlerse evlendikten sonra çocuklarını zor eğitirler.

12- Erkeğin tarafı gelinini, gelinin tarafı da damatlarını çocukları gibi görmelidir ki onlar da kendilerini anne-baba gibi görsün.

13- Kur'an-ı Kerim aile içi sorunların ifşa edilmemesi ve aile içinde çözümünü önceleyen bir tavra sahiptir. Taraflar başkaları yanında çocukları aleyhinde konuşmamalıdır.

14- Kur'an-ı Kerim aileyi kuran ve sürekliliğini sağlayan birbirine bağlı üç temel kavram belirlemiştir. Rahmet-Mevdedet-Sekînet (Rûm Suresi 30/21. Ayetler). Bunlar eşler arasında olduğu gibi anne-babaların da evlendirdikleri çocukları karşısında da gözetmesi gereken değerlerdir. Rahmet, nezaket ve güzellikle muamele demektir. Bu meveddeti doğurur. Meveddet karşılıksız ve derin sevgi demektir. Bu ikisinde de sekînet yani huzur doğar.

15- Yapmacık davranışlar ve kurnazlıklardan kaçınmak gerekir.

16- Sorunlar tek taraflı ve ön yargılı bir bakışla değil, soğukkanlı ve istişare yoluyla aile meclisinde tatlılıkla konuşularak halledilmelidir. Kur'an-ı Kerim boşanmada bile bunu emretmektedir. (Bakara Suresi 2/229. Ayetler).

MehirVakfı
Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı

Musalla Bağlan Mh. Eski Kunduraacılar Sanayi Sarıncık Sk. No: 2
Tel : 0332 236 14 60 Fax : 236 14 65 - Selçuklu/KONYA

www.mehir.org

GENÇLERE TAVSİYELER

1. " Yalandan uzak dur."
2. " İnanma duygunu diri tut."
3. " Kendini fazla abartma."
4. " Anne ve babana 'of / üf' bile deme."
5. " Çıkarıcı olma. Adil davran."
6. " Kibirli olma, alçakgönüllü davran."
7. " Bencil olma, tebrik etmeyi bil."
8. " Vazgeçilmez olmadığını kabul et."
9. " Heveslerini kendine ilah edinme."
10. " İyiliği karşılık beklemeden yap."
11. " Merhametli olmaktan asla vazgeçme."
12. " Önyargılarla hayatı kendine zehir etme."
13. " Yaptığın iyilikleri unut. Anlatarak onları kıymetsizleştirme."
14. " Seni huzursuz edecek işlerden uzak dur. İhtirasını törpüle."
15. " Her şeye hâkim olmak için uğraşıp hayatı yaşanmaz hale çevirme."
16. " Ölümden korkmak yerine, ölüm gerçeğiyle yüzleş."
17. " İyi bir dostun paha biçilmez olduğunu aklından çıkarma."
18. " Modern hayatın çarpıklaştırdığı kadın - erkek ilişkilerinin hayatını esir almasına izin verme."
19. " Büyüklük kompleksine kapılıp, insanları ezerek arkadaşlarını kendinden uzaklaştırma."
20. " Çaresizlik tuzağına düşme. Her zaman bir umut ışığı olduğunu aklından çıkarma."
21. " Senden iyi durumda olanlara bakıp üzüleceğine, senden zor durumda olanları görüp rahatla."
22. " Hayatının vazgeçilmezleri olsun. Onları küçük çıkarlar için asla feda etme."
23. " Muhatabına güvenmek istiyorsan, önce sen güvenilir ol."

MehirVakfı
Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakfı

Musalla Bağları Mh. Eski Kunduraçlar Sanayi Sarnıç Sk. No: 2
Tel : 0332 236 14 60 Fax : 236 14 65 - Selçuklu/KONYA

www.mehir.org

AİLE BİREYLERİNE TAVSİYELER /52 HAFTADA 52 ETKİNLİK

1.Hafta : Eşinizle birlikte gelecek 1 yılın programını yapınız. Çocuklarınızın da görüşlerini mutlaka alınız.

2.Hafta : Evinizin kitaplığını ailece gözden geçiriniz ve kitapları tasnif ediniz. Eksik olan kitapları tamamlayınız.

3.Hafta : Ailece huzurevini, kimsesizler yurdunu ve hastaneleri ziyaret ediniz.

4.Hafta : Ailece yerde ve masada yemek yemenin adap ve kültürünü öğreniniz ve uygulayınız.

5.Hafta : Ailece mesru olan eğlence ve etkinliklere katılınız.

6.Hafta : Ailece cenaze, düğün, nisan, anneler ve babalar günü vb. programlara katılınız. Adabını öğreniniz.

7.Hafta : Evinizin kırık doküklerini, noksan ve kusurlu yerlerini tespit ediniz. Gereğini yapınız.

8.Hafta : Ziyaretine gitmediğiniz veya kış olduğunuz 3 aileye ziyarete gidiniz. Hediye olarak kitap götürünüz.

9.Hafta : Alkol, sigara, kumar vb. hastalığa tutulmuş 3-5 arkadaşınızla tedavi amaçlı ilgileniniz.

10.Hafta : Ülkenin siyasi, iktisadi, sosyal yapısını tartışınız. Faydalı olan projelerini kamuoyuyla paylaşınız.

11.Hafta : Para harcama kültürünü öğretmek için çocuklarınıza harçlık veriniz ve alıveriş yaptırınız.

12.Hafta : Ailece şehit mezarlarını ziyaret ediniz. (Asker, polis vb.)

13.Hafta : Evinizdeki fazla eşyaları tespit ediniz. Ambalajlayınız ve ihtiyaç sahiplerine veriniz.

14.Hafta : Ailece kır gezisi, doğa tırmanma etkinliği ve spor yarışmaları yapınız.

15.Hafta : Ecza dolabınızı gözden geçiriniz, eksik ilaçlarınızı tamamlayınız.

16.Hafta : Ailece çevre ve ev temizliğini beraber yapınız.

17.Hafta : Ailece Yasin ve Mülk surelerini ve tefsirlerini okuyunuz.

18.Hafta : Başka şehirde yaşayan 5 yakınınızla telefon ediniz.

19.Hafta : İmam Nebevi'nin 40 Hadis kitabını veya Riyâzu's Sâlih'in'i okuyunuz.

20.Hafta : İhtiyacı sahibi yeni evlenen bir çiftte yardımcı olunuz ve balayına gönderiniz.

21.Hafta : 5 selatin camiye ziyaret ediniz. Görevlere hediye götürünüz.

22.Hafta : Güne insanlara teşekkür ederek ve selam vererek başlayınız.

23.Hafta : Telefon etmenin, telefona cevap vermenin adabını öğreniniz.

24.Hafta : Kendi cenaze merasiminize katıldığınızı düşününüz ve olayları yeniden yorumlayınız.

25.Hafta : 3-5 samimi dostunuzla pikniğe gidiniz. Siz daha cömert olunuz.

26.Hafta : Bu hafta kevnî ayetleri okuyunuz ve tefsir ediniz. (Güneş, Ay, Yıldız, Samanyolu vb.)

27.Hafta : Eşinizle birkaç sürpriz yapınız. Mesela bir gül götürünüz.

28.Hafta : Ailece 10 fidan dikiniz. Doğayı destekleyen programlarda yer alınız.

29.Hafta : Evlilik yıldönümünüzü çocuklarınızla beraber farklı bir mekânda kutlayınız.

30.Hafta : Televizyonunuzu, radyonuzu ve internetinizi kapatınız. Ailenize uygun programlarla doldurunuz.

31.Hafta : Çocuklarınızın öğretmenlerini ziyaret ediniz. Tansınız ve hediye veriniz.

32.Hafta : Ailece bir kitapçıya gidiniz. Aile bireylerine hitap eden en az iki kitap alınız.

33.Hafta : Çocuklarınızın okul arkadaşlarına yaş günlerinde hediye alınız.

34.Hafta : Ailece kitap, dergi ve gazete okuyunuz, bulmaca çözünüz. Kavramları tanıyınız.

35.Hafta : Ailece namazlarda okuduğunuz kısa sureleri ve anlamları öğreniniz.

36.Hafta : Aracınızı her zaman kullanmayınız. Toplu ulaşım araçlarını da kullanarak çevreye doğal katkı sağlayınız.

37.Hafta : Ailece büyükelinizin ve akrabalarınızın kabirlerini ziyaret ediniz.

38.Hafta : Evde bir değişiklik yapınız. Farklı bir odada yemek yiyiniz, farklı bir odada uyuyunuz.

39.Hafta : Ailece ihtiyaç sahibi 5 akrababanızı ziyaret ediniz. Onlara ihtiyacına göre hediye götürünüz.

40.Hafta : Ailece 10 sokak çocuğuna giyim-kuşam ve kitap hediye ediniz.

41.Hafta : Ailece bir sivil topluluğu ziyaret ediniz. Üye olunuz ve görev alınız.

42.Hafta : Ailece gece namaza kalkınız, müsterek Kur'an okuyunuz ve tesbih çekiniz.

43.Hafta : Ailece sabah ve yatsı namazlarını cemaat halinde kılınız.

44.Hafta : Akşam yemek çeşitlerinizi azaltıp hiç bulamayanları düşününüz.

45.Hafta : Çocuklarınızın ve eşinizin önemli günlerini farklı bir ortam ve mekânda kutlayınız.

46.Hafta : Mesai arkadaşlarınızla ve yakın dostlarınızla bir şeyler ikram ediniz.(Çay, pasta, yemek vb.)

47.Hafta : 3-5 komşunuza ziyaret ediniz. Hediye olarak kitap götürünüz.

48.Hafta : Ailenize uygun olan en az bir gazete ve dergiyi abone olunuz.

49.Hafta : Ailece ölümlü konuşmak, kıyameti düşünmek ve tefekkür etmek için özel program yapınız.

50.Hafta : Tatil ve ziyaret amaçlı tarihi ve turistik yerleri geziniz. (Cami, müze vb.)

51.Hafta : Ailece bir etkinliğe katılınız. (Panel, tiyatro, konferans, sinema vb.)

52.Hafta : Kayınpeder ve kayınavalidenizi ziyaret ediniz. Hediye olarak torunlarını götürünüz.

MehirVakfı
Gençleri Evlendirme ve Mehir Vakti

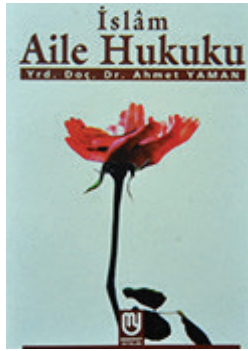
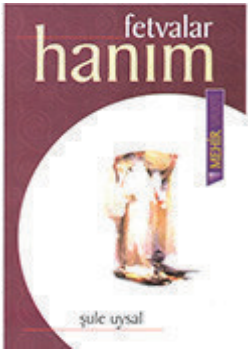
Musalla Bağları Mh. Eski Kunduracılar Sanayi Sarnıç Sk. No: 2
Tel : 0332 236 14 60 Fax : 236 14 65 - Selçuklu/KONYA

www.mehir.org

MEHİR VAKFI YAYINLARI KİTAPLAR

OSMANLI HUKUK-I AİLE KARARNAMESİ

Yazar: Prof. Dr. Öktem EKER

1. BASKI

OSMANLI HUKUK-I AİLE KARARNAMESİ

Yazar: Prof. Dr. Öktem EKER

2. BASKI

OSMANLI HUKUK-I AİLE KARARNAMESİ

Yazar: Prof. Dr. Öktem EKER

3. BASKI

Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

1. BASKI

Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

2. BASKI

Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

3. BASKI

Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

4. BASKI

Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

5. BASKI

Genetiğiyle Oynanmış Kavramlar ve Aile Medeniyetinin Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

6. BASKI

Genetiğiyle
Oynanmış
Kavramlar ve
Aile
Medeniyetinin
Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

7. BASKI

Genetiğiyle
Oynanmış
Kavramlar ve
Aile
Medeniyetinin
Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

8. BASKI

Genetiğiyle
Oynanmış
Kavramlar ve
Aile
Medeniyetinin
Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

9. BASKI

Genetiğiyle
Oynanmış
Kavramlar ve
Aile
Medeniyetinin
Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

10. BASKI

Genetiğiyle
Oynanmış
Kavramlar ve
Aile
Medeniyetinin
Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

11. BASKI

Genetiğiyle
Oynanmış
Kavramlar ve
Aile
Medeniyetinin
Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

12. BASKI

Genetiğiyle
Oynanmış
Kavramlar ve
Aile
Medeniyetinin
Sonu

Prof. Dr. Saffet Köse

13. BASKI

